

รัตนพิมพวงศ์

ตำนานพระแก้วมรกต

พระภิกษุพรหมราชปัญญา

แต่งไว้เป็นภาษาบาลี

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ฤาสะลักษมณ) เปรียญ ๗ แปล

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นางสุภาง ฤาสะลักษมณ

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันที่ ๑๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๑๒

สงวนลิขสิทธิ์

ห้ามทำซ้ำ ดัดแปลง หรือเผยแพร่ต่อสาธารณชนซึ่งส่วนหนึ่งส่วนใด
หรือทั้งหมดของหนังสือเล่มนี้ ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบของการ
คัดลอก เลียนแบบ ทำสำเนา ฯลฯ หรือนำไปเผยแพร่ในรูปแบบใดๆ
นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากกรมศิลปากร

All rights reserved

No part of this book may be reproduced in any
form or by any mean without prior written permission
from the Fine Arts Department.

“ทำซ้ำ” คือ การคัดลอก เลียนแบบ ทำสำเนา ทำแม่พิมพ์ บันทึกเสียง บันทึกภาพ ฯลฯ
จากต้นฉบับ หรือสำเนา หรือจากการโฆษณาในส่วนอันเป็นสาระสำคัญ ไม่ว่าจะทั้งหมดหรือบางส่วน

หรือ “ดัดแปลง” คือ การทำซ้ำโดยเปลี่ยนรูปใหม่ ปรับปรุงแก้ไข เพิ่มเติมงาน ฯลฯ ในส่วนที่เป็น
สาระสำคัญ ไม่ว่าจะทั้งหมดหรือบางส่วน

หรือ “เผยแพร่ต่อสาธารณชน” เช่น การแสดง การบรรยาย การจำหน่าย การทำให้ปรากฏ
ด้วยเสียง ด้วยภาพ ฯลฯ หรือโดยวิธีอื่นใด ซึ่งงานที่ได้จัดทำขึ้น

เลขห้อง..... 294.31218

เลขหมู่..... ๒๕๗๒

เลขทะเบียน..... 083172

R01227

รัตนพิมพวงศ์

ตำนานพระแก้วมรกต

พระภิกษุพรหมราชปัทมยา

แต่งไว้เป็นภาษาบาลี

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เปรียญ ๗ แล

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นางสุภางค์ ตาละลักษมณ์

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันที่ ๑๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๑๒

088175

รัตนพิมพ์วงศ์

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เปรียญ
แปด

พิมพ์ครั้งแรก

โรงพิมพ์ไทยพิมพ์กุลเกล้า ฯ ฉาย

พ.ศ. ๒๔๕๕

และแจกในงานพระเมรุท้องสนาม

พิมพ์ครั้งที่สอง

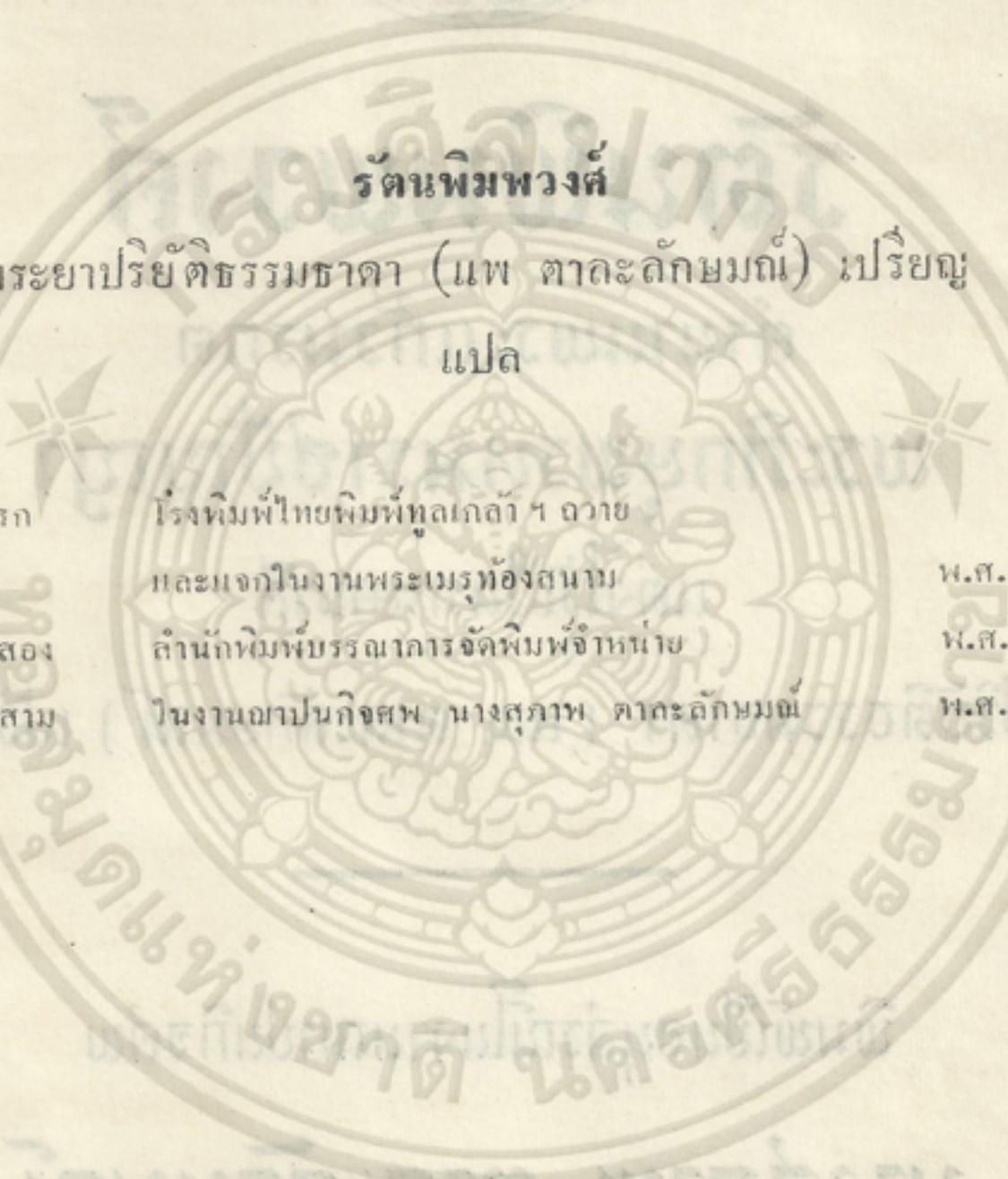
สำนักพิมพ์บรรณาคารจัดพิมพ์จำหน่าย

พ.ศ. ๒๕๐๙

พิมพ์ครั้งที่สาม

ในงานสถาปนากิจศพ นางสุภาพ ตาละลักษมณ์

พ.ศ. ๒๕๑๒

เมษภัทระศาส พงศ์คุณ
ศาสตราจารย์พิเศษ กษัตริย์พงศ์เมษภัทระ
๒๕๑๒ ๒๕๑๓ ๒๕๑๔ ๒๕๑๕ ๒๕๑๖ ๒๕๑๗ ๒๕๑๘ ๒๕๑๙ ๒๕๒๐ ๒๕๒๑ ๒๕๒๒
พิมพ์ที่ บริษัท สหภาพการพิมพ์ จำกัด ๒๓๗๘ ซอยช่างนาคนา ถนนบุรี
นายพณิษฐ์ นีริยกิจ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๒

คำนำ

ในงานฉาบปกิฉศพ นางสภาพ ตาดะลัษมณั ฦ ฉาบปณสถานกอง-
ทพบก วัดโสมนัศวิหาร กำหนดวันที่ ๑๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๑๒ บุตรธิดา
ได้มาติดต่อกรมคิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่องรัตนพิมพวงค์ ซึ่ง
พระยาปริยัตถรรพธาดา (แพ ตาดะลัษมณั) เปรียญ แปลเป็นภาษาไทย
เพื่อแจกเป็นอนุสรณในงานนี้ กรมคิลปากร ยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตาม
ความประสงค์

หนังสือเรื่องรัตนพิมพวงค์นี้ ว่าด้วยตำนานพระแก้วมรกต ซึ่งพระ-
ภิกษุชื่อ พระพรหมราชปัญญา ได้แต่งไว้เป็นภาษาบาลี นับเป็นหนังสือสำคัญ
เรื่องหนึ่ง ซึ่งแต่งขึ้นในดินแดนลานนาไทยอันเคยมีความเจริญรุ่งเรืองและสูง
ส่งด้วยวัฒนธรรมมาในสมัยโบราณ หนังสือเรื่องนี้ได้มีผู้แปลออกเป็นภาษาไทย
หลายจำนวน คือ พระยาธรรมปโรหิต (แก้ว) ได้แปลขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ
พ.ศ. ๒๓๓๑ ในรัชกาลที่ ๑ ต่อมาพระยาปริยัตถรรพธาดา (แพ ตาดะลัษมณั)
เปรียญ เมื่อยังเป็นหลวงประเสริฐอุภครนิต ได้แปลเป็นภาษาไทยอีกจำนวน
หนึ่ง เสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ ในรัชกาลที่ ๕ ต่อมากรมคิลปากรได้มอบให้
ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร เปรียญ แปลขึ้นใหม่ เสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ รัตน-
พิมพวงค์ฉบับที่พระยาปริยัตถรรพธาดาแปลนั้น โรงพิมพ์ไทยได้ตีพิมพ์เผยแพร่
เป็นครั้งแรก เมื่อ ร.ศ. ๑๓๑ (พ.ศ. ๒๔๕๕) โดยพิมพ์ร่วมกับเรื่องตำนานพระแก้ว
มรกต พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับฉันทดุษฎี-
สังเวยกด้อมพระแก้วมรกต ต่อมาสำนักพิมพ์บรรณาคารได้ขออนุญาตกรม-
คิลปากรจัดพิมพ์จำหน่ายเผยแพร่เป็นครั้งที่สอง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ การจัดพิมพ์
ครั้งนี้นับเป็นการจัดพิมพ์ครั้งที่สาม ส่วนรัตนพิมพวงค์ฉบับที่พระยาธรรมปโร-
หิต (แก้ว) แปลนั้น เพิ่งได้พิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ และรัตนพิมพวงค์

ฉบับที่ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร แปลกได้ตีพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกแล้ว เมื่อ
พ.ศ. ๒๕๓๐

เพื่อให้ท่านผู้อ่านได้ทราบประวัติความเป็นมาของเรื่องรัตนพิมพวงศ์
และตำนานปลัดภ้อยเกี่ยวกับพระแก้วมรกต กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
จึงได้เก็บความในพระนิพนธ์คำนำของ สมเด็จพระยาตำราจักษุภาพ
จากฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๕ มาพิมพ์ไว้ด้วยดังต่อไปนี้

หนังสือเรื่องรัตนพิมพวงศ์เป็นเรื่องว่าด้วยตำนานพระแก้วมรกต ซึ่ง
พระภิกษุชื่อ พระพรหมราชบัญญัติ เป็นผู้แต่ง ได้บอกไว้ในเรื่องว่าเมื่อแต่ง
หนังสือนี้ อายุ ๒๓ ปี บวชเป็นพระภิกษุได้ ๒ พรรษา อยู่วิหาร ณ ภูเขาหลวง
ชื่อเขามหาธรรมราช พระพรหมราชบัญญัติคงจะบวชเป็นตามเถรมาแต่รุ่น
หนุ่ม จึงมีสติปัญญาเฉียบแหลม อุตสาหะเล่าเรียนภาษามคธจนมีความรู้
สามารถแต่งหนังสือในภาษานั้นได้แต่เมื่อเป็นภิกษุได้เพียง ๒ พรรษา เติม
ท่านคงจะชื่อพรหม ที่เรียกว่าพรหมราชบัญญัติอาจจะเป็นชื่อพระราชทาน หรือ
ชื่อผู้ใหญ่ตั้ง โดยเห็นว่าเป็นผู้รู้พระไตรปิฎกแตกฉานก็ได้ ในเรื่องบอกเวลา
ที่แต่งหนังสือรัตนพิมพวงศ์นี้ไว้ว่า แต่งสำเร็จเมื่อวันพระศุกรวาร เดือน ๕ ขึ้น
๑๐ ค่ำ ปีระกา

ท่านผู้แต่งบอกไว้ในเรื่องด้วยว่า เรื่องราวของพระแก้วมรกตมีอยู่แล้ว
ในสยามภาษาท่านนำเรื่องเหล่านั้นมาแต่งเป็นภาษามคธ ความซึ้งนี้ น่าจะเข้าใจ
ว่า เรื่องราวของพระแก้วมรกตเมื่อก่อนแต่งหนังสือรัตนพิมพวงศ์ จะมีเรื่อง
คล้ายนิทานที่เล่าบอกต่อ ๆ กันมาอยู่แล้ว พระพรหมราชบัญญัตินำเรื่องที่ได้ฟัง
เขาบอกเล่ามาแต่งขึ้นเป็นหนังสือ เพราะฉะนั้น ถ้าจะตัดสินความจริงเท็จของ
ตำนานพระแก้วมรกตที่ปรากฏในเรื่องรัตนพิมพวงศ์นี้ หลักฐานที่ควรเชื่อมี
เพียงตั้งแต่ได้พระแก้วมรกตในพระเจดีย์ที่เมืองเชียงราย ตอนก่อนนั้นขึ้นไป
ไม่มีหลักฐานทั้งสิ้น เพราะเหตุนี้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชนิพนธ์ประกาศที่อ่านวันสวรรคตพิชิตอน้ำ จึงไม่ทรงรับรองเรื่อง
ตำนานพระแก้วมรกตก่อนที่ได้ในพระเจดีย์ ณ เมืองเชียงรายขึ้นไป ได้พระราช-
ทานกระแสพระราชดำริไว้ว่า เนื้อแก้วและมีมือข้างที่ท่าพระแก้วมรกตพระองค์
เห็นจะมาจากทางเมืองจีน ซึ่งพิจารณาแล้ว น่าจะต้องเห็นชอบด้วยกระแส
พระราชดำรินี้

มีเรื่องปกรณณะเกี่ยวกับพระแก้วมรกต ซึ่งสมเด็จพระยาตำราวง-
ราชานุภาพได้ทรงเล่าไว้ด้วย คือ แต่โบราณถือกันว่า เทพดาที่รักษาพระแก้ว
มรกตกับเทพดาที่รักษาพระบางที่อยู่เมืองหลวงพระบางเป็นอรุกัน ถ้าพระแก้ว
มรกตกับพระบาง อยู่ด้วยกันในที่ใด มักมีเหตุจลาจลหรือความไม่เรียบร้อยใน
ที่นั้น ความชอนเคຍยกตัวอย่างต่างกันแต่ก่อนว่า เมื่อพระแก้วมรกตประดิษ-
ฐานอยู่ที่เมืองนครเชียงใหม่ และพระบางอยู่กรุงศรีสัตนาคนหุต ทง ๒ นครนี้
ก็เจริญรุ่งเรือง จนพระไชยเชษฐาเจ้านครเชียงใหม่ เชิญพระแก้วมรกตไปไว้
กรุงศรีสัตนาคนหุต พระแก้วมรกตมาอยู่ที่เมืองหลวงพระบางแห่งเดียวกันกับ
พระบาง นครเชียงใหม่ก็เป็นขบถ พระไชยเชษฐาเสียดนครเชียงใหม่ และต้อง
ทำศึกสงครามกับพวกเชียงใหม่ชานาน ที่สุดต้องย้ายราชธานีลงมาตั้งที่เมือง
เวียงจันทน์ เชิญพระแก้วพระบางลงมาไว้ที่เมืองเวียงจันทน์ ก็ไม่มีความสุข
ต้องทำศึกสงครามพ่ายแพ้พม่ารามัญ และที่สุด พระไชยเชษฐาเองสิ้นพระชนม์
ลงในการสงคราม ตอนนั้นมา นครศรีสัตนาคนหุตก็ไม่เรียบร้อย เกิดแย่งชิง
ราชสมบัติและรบพุ่งกันเอง จนต้องแยกนครศรีสัตนาคนหุตออกเป็นฝ่ายเหนือ
และฝ่ายใต้ แล้วยังเบียดเบียนกันเองต่อมาจนถึงกรุงธนบุรีนครเวียงจันทน์
เสียแก่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงเชิญพระแก้วพระบาง
ลงมากรุงธนบุรี อยู่ต่อมาในรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรีก็เกิดจลาจลในบ้านเมือง
เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้
ทรงทราบคติที่ถือกันในเรื่องพระแก้วพระบาง จึงพระราชทานพระบาง

คืนกลับขึ้นไปไว้เมืองเวียงจันทน์ ครั้นถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
 เจ้าอยู่หัว เจ้าอนุเวียงจันทน์เป็นขบถ เจ้าพระยาบดินทรเดชาขึ้นไปตีเมือง
 เวียงจันทน์ได้ จึงเชิญพระบางลงมาถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
 อยู่หัว ๆ คงจะได้ทรงทราบเรื่องเดิมที่เขาถกกันในเรื่องพระบางพระแก้ว จึงไม่
 ทรงรับไว้ในพระราชวัง โปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชารับพระบางไปประดิษ
 ฐานไว้ในวัดจักรวรรดิราชาวาส ซึ่งเป็นวัดที่เจ้าพระยาบดินทรเดชาปฏิสังขรณ์
 พระบางอยู่ที่วัดจักรวรรดิราชาวาสมาจนรัชกาลที่ ๔ จนเมื่อมีชาลอัฐศก
 จุลศักราช ๑๒๒๘ เกิดฝนแล้งข้าวแพงตืด ๆ กัน ๓ ปี ผู้คนคิดค้นหาเหตุไป
 ต่าง ๆ พวกที่ถือลัทธิเก่าพากันสงสัยว่าจะเป็นเพราะเหตุพระบางกับพระแก้ว
 มรกดเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ด้วยกัน จึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลว่า พระ
 บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดให้คนคิดเห็นกันไปต่าง ๆ จึงพระ
 ราชทานพระบางกลับคืนไปไว้ที่เมืองหลวงพระบาง

ในหัวเมืองเหนือ มีที่ซึ่งอ้างว่าเคยได้ประดิษฐานพระแก้วมรกตหลายแห่ง
 เช่น ระหว่างแก่งทางไปเชียงใหม่ มีถ้ำแห่งหนึ่งเรียกว่าถ้ำพระแก้ว เล่ากัน
 ว่า เมื่อพระแก้วมรกตอยู่ที่เชียงใหม่ เกิดศึกคราวหนึ่ง ได้เคยเชิญพระแก้ว
 มรกตมาซ่อนไว้ในถ้ำนั้น แต่จะเป็นศึกคราวไหนสืบไม่ได้ความ ที่เมืองนคร
 ลำปางก็ยังมีวัดพระแก้ว อ้างว่าพระแก้วมรกตเคยประดิษฐานอยู่ในวัดนั้น
 บัดนี้เป็นวัดร้างเสียแล้ว แต่ที่วัดอีกแห่งหนึ่งเรียกวัดพระธาตุลำปางหลวง มี
 พระแก้วองค์หนึ่งเป็นของรักษาซ่อนเร้นบัดนี้มาก ถึงกับมีองค์จริงองค์หนึ่ง
 องค์ปลอมองค์หนึ่ง ถ้าคนไปขออนมัสการ พระสงฆ์ผู้รักษาก็เชิญองค์ปลอม
 ออกมาให้บูชา เป็นพระพุทธรูปหน้าตักสัก ๕ นิ้วหรือ ๖ นิ้ว ลงรักปิดทอง
 ทั้งองค์ แต่รูปหุ่นพระไปคนละอย่าง ที่เชียงใหม่ เชียงราย ก็ยังมีที่ซึ่งว่าได้
 เคยประดิษฐานพระแก้วมรกต แต่ที่เมืองเวียงจันทน์นั้น มีพระอุโบสถที่ไว้
 พระแก้วมรกตคล้ายกับพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามมาก แต่ขนาด

เล็กกว่า มีผู้กล่าวว่า พระอุโบสถที่กรุงเทพฯ กับที่เวียงจันทน์คงถ่ายแบบกัน
ข้างหนึ่งเป็นแน่ บางคนเห็นว่ากรุงเทพฯ ถ่ายแบบอุโบสถเวียงจันทน์มาขยาย
ให้โต แต่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงวินิจฉัยว่า เจ้าเวียงจันทน์
อาจจะเป็นเจ้าของ เป็นผู้ถ่ายแบบพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามไปจาก
กรุงเทพฯ

ที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ
แรกสร้างวัด ตั้งบุษบกทองคำเหนือฐานปูน ไม่มีชั้นเบญจา เวลาที่พระราช-
พิธีใหญ่ๆ เช่น พระราชพิธีตรุษเป็นต้น เชิญพระแก้วมรกตไปตั้งในพระแท่น
มณฑลทุกคราว ในรัชกาลที่ ๒ เกิดอหิวาตกโรค โปรดเกล้าฯ ให้ประกอบ
พิธีอาพาธพินาศ ก็เชิญพระแก้วมรกตออกแห่มา มาในรัชกาลที่ ๓ พระบาท-
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ทำชั้นเบญจาหนูนุชบุษบกพระแก้วมรกต
ขึ้นไปให้สูงอย่างที่ตั้งอยู่ทุกวันนี้ แต่ยังเชิญไปตั้งในการพระราชพิธีอยู่ดังแต่
ก่อน ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า
พระแก้วมรกตเป็นของหนักและเป็นของวิเศษหาค่ามิได้ ไม่สมควรเชิญขึ้น
ลงไปๆ มาๆ จะเป็นอันตราย จึงไม่โปรดให้เชิญไปตั้งในพระราชพิธีตั้ง
แต่ก่อน เวลาในงานพระราชพิธีใหญ่ให้ล้ามลายสัญญาญ์โยงมาถึงพระองค์พระ
แก้วมรกต ส่วนในพระแท่นมณฑล เชิญพระพุทธรูปบุษยรัตน์มาตั้งแทนที่พระ
แก้วมรกต เป็นธรรมเนียมสืบมา เพิ่งจะเชิญพระแก้วมรกตลงมาจากบุษบก
ครึ่งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๘ เดือนกรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๔๖) เมื่อไฟไหม้
พุทธรูปรางค์ปราสาท พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทรง
กำกับการดับไฟทรงพระวิตกเห็นไฟไหม้ใกล้พระอุโบสถ จึงโปรดให้เชิญพระ
แก้วมรกตจากพระอุโบสถไปประดิษฐานไว้บนพระแท่นเศวตฉัตรในพระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัย จนไฟดับแล้วจึงเชิญกลับมาประดิษฐานอย่างเดิม แล้วโปรด
ให้มีการสมโภชพระแก้วมรกตเป็นการวิเศษในครั้งนั้นด้วย ดำนานพระแก้ว
มรกตในชั้นหลังมีมาดังนี้

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติ นางสุภาพ
 ตาละลักษมณ์ ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้ด้วย
 กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุประทาน ซึ่งเจ้าภาพได้
 จัดบำเพ็ญอุทิศแด่ นางสุภาพ ตาละลักษมณ์ เป็นมาตุภูมิฐานธรรม และได้
 ให้พิมพ์หนังสือสำคัญเรื่องนี้ออกเผยแพร่เป็นธรรมวิद्याทาน ขออำนาจกุศล
 ทั้งปวงจงเป็นพลวปัจจัยส่งเสริมให้ นางสุภาพ ตาละลักษมณ์ ผู้วายชนม์
 ประสพแต่อิฏฐคุณมณูผลตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ สมดังเจตจำนง
 ของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๕ กันยายน ๒๕๑๒

ช้าตะ 30 กรกฎาคม 2452

มตะ 11 กรกฎาคม 2512

ประวัติ

นางสุภาพ ตาละลักษมณฺ์ เกิดเมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๔๕๒
เป็นบุตรสาวเอก พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณฺ์) ปรีชญ
และคุณหญิงวาดปริยัติธรรมธาดา ในจำนวนพี่ๆ ทั้งหมดโดยลำดับดังนี้

๑. น.ส. เจริญศรี ตาละลักษมณฺ์
๒. น.ส. เฉลิมวงศ์ ตาละลักษมณฺ์
๓. นางเพ็ญพิง (ตาละลักษมณฺ์) ราชะเลข
๔. นายอาจ ตาละลักษมณฺ์
๕. นางสาวสิทธินรภัษ (เกตรา ตาละลักษมณฺ์) พืชผล
๖. นางเพทายพยุวงเวชศาสตร์ (ตาละลักษมณฺ์) พยุวงเวช
๗. ร.ต. เข้ม ตาละลักษมณฺ์
๘. น.ส. พันธ์ ตาละลักษมณฺ์
๙. นางลำภา (ตาละลักษมณฺ์) สุวรรณมาลิก
๑๐. พ.ต.อ. บุณณะ ตาละลักษมณฺ์
๑๑. พลโท ปาระณี ตาละลักษมณฺ์
๑๒. ร.ท. ณ เถเร ตาละลักษมณฺ์
๑๓. นางสุภาพ ตาละลักษมณฺ์

เมื่อเยาว์วัย ได้รับการศึกษาเริ่มต้นที่โรงเรียนศรีจิตสง่า (ปัจจุบัน
เลิกกิจการแล้ว) และจบมัธยมบริบูรณ์ที่โรงเรียนราชินี (ปากคลองตลาด)
เมื่อสำเร็จการศึกษาใหม่ ๆ ท่านบิดาได้ถึงแก่นิจกรรม สมเด็จพระเจ้า-
บรมวงศ์เชอกรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ (พระบิดาพระบรมราชินีในรัชกาล
ที่ ๗) ได้ทรงพระเมตตานำตัวไปถวายสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระ-
บรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ เป็นข้าหลวงฝ่ายในตราบจน พระบาทสมเด็จพระ-
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสู่สวรรคตจึงได้กลับออกมาอยู่กับคุณหญิงผู้มารดาที่
บ้านถนนเพชรบุรี

(๒)

นางสุภาพ ตาละลักขมณ ได้สมรสกับ นายสันต์ สันตะกุล มีบุตรธิดา
ทั้งหมดรวม ๖ คน คือ

๑. นายพัลลภ สันตะกุล
๒. นายนันท์ชิน สันตะกุล
๓. นายศิลป์นาท สันตะกุล
๔. นางสาวพจน์ลักขมณ สันตะกุล
๕. เด็กหญิงสรักนิษฐ์ สันตะกุล (เกิด ๒๕ มีนาคม ๒๔๕๐
ถึงแก่กรรมเมื่อ ๑๖ กรกฎาคม ๒๔๕๓ และได้นำศพ
มาเผาในกิจรวมด้วยในวันนั้น)
๖. น.ส. มัทนา สันตะกุล

ในบั้นปลายของชีวิต นางสุภาพ ตาละลักขมณ ใช้ชีวิตส่วนมากไปในทาง
ประกอบกิจการบุญกุศล ซึ่งได้ฝังใจกระทำมาตั้งแต่ยังเยาว์วัย เลี้ยงดู
อบรมลูกด้วยความรักและทนุถนอม แทบจะเรียกได้ว่ามีชีวิตอยู่เพอลูก
เท่านั้น เมื่อล้มป่วยเข้าโรงพยาบาลใหม่ ๆ ไม่มีใครคาดคิดว่าจะร้ายแรง
ถึงกับต้องเสียชีวิตเพราะอาการป่วยด้วยโรคเบาหวานกัดขุ่นเรื่อย ๆ ด้วย
ความสามารถและเอาใจใส่ของ หลานซึ่งเป็นแพทย์ และคณะแพทย์แห่ง
โรงพยาบาลพระมงกุฎฯ แต่ในระยะหลัง ๆ มีอาการแทรกทางโลหิต สุกวิสัย
ที่จะเยียวยาได้ สิ้นลมอย่างสงบเมื่อ ๑๑.๒๕ น. วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๑๒
สิริอายุได้ ๖๐ ปี

บุตรธิดาได้นำความขนกราบถวายบังคมทูล พระกรุณาใต้ฝ่าละออง
ธุลีพระบาท สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗
เมื่อทรงทราบถึงกำหนดการฌาปนกิจศพ นางสุภาพ ตาละลักขมณ ได้ทรง
มีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการบริพารในพระองค์ เชิญผ้าไตร
และรูปเทียนนำมาพระราชทานแด่ศพในวันฌาปนกิจ เป็นการส่วนพระองค์
นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม และเป็นเกียรติแก่
วงศ์ตระกูลนหาที่สุดมิได้

“แต่คุณพี่”

เกิด แก่ เจ็บ ตาย สุกวิสัยที่มนุษย์จะหลีกเลี่ยง แต่ออดจะใจหาย
มิได้ ในการจากไปอย่างไม่มีวันกลับของคุณพี่นี้ ยังนำความเศร้าสลด
ให้แก่ฉันและครอบครัวเป็นอย่างยิ่ง ถึงแม้ชีวิตของคุณพี่จะดับสิ้นจาก
โลกมนุษย์แล้ว แต่คุณงามความดีของคุณพี่ยังอยู่ในความทรงจำของฉัน
ไม่รู้ลืม แม้ฉันกับคุณพี่มิใช่พี่น้องร่วมสายโลหิตเดียวกัน แต่ความ
สัมพันธ์และใกล้ชิดกันมาเป็นเวลานาน ทำให้ฉันมีความเคารพรัก
เสมือนพี่สาวที่คลานตามกันมา ฉันขอตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้วิญญาณ
ของคุณพี่ไปสู่สุคติด้วย เทอญ.

ม.จ. หญิง พิศวาทกวี กัลยาณวงศ์

พจนานุกรม

พจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม พจนานุกรม

คำไว้อาลัย

การถึงแก่กรรมของนางสุภาพ ตาละลักษมณ์ ได้นำความเศร้าใจให้แก่ข้าพเจ้าผู้เป็นพชายเป็นอย่างยิ่ง เพราะเราเหลือกันอยู่เพียง ๒ คนพี่น้องเท่านั้น เมื่อสุภาพมาจากไปเสียคนหนึ่ง ก็เหลือแต่ข้าพเจ้าเพียงคนเดียว จึงรู้สึกว้าวุ่นและอาลัยเป็นอย่างยิ่ง

ข้าพเจ้าและภรรยาได้ไปเยี่ยมสุภาพ ที่โรงพยาบาลพระมงกุฎฯ หลายครั้ง ในตอนแรก ๆ ก็เห็นว่าอาการค่อยดีขึ้น และเมื่อก่อนถึงแก่กรรมไม่กี่วัน คือเมื่อ ๘ กรกฎาคม ๒๕๑๒ ข้าพเจ้ากับภรรยาก็ได้ไปเยี่ยมอีก แม้คราวนั้นจะเห็นว่าอาการไม่สู้จะดีขึ้นก็ตาม แต่ก็ไม่ได้คิดว่าจะเป็นการเห็นหน้าน้องสาวเป็นครั้งสุดท้าย ดังนั้น เมื่อได้รับข่าวทางโทรศัพท์จากหลาน (พลตรี ประเดิม พิชผล) เมื่อ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๑๒ เวลาประมาณ ๑๑.๐๐ เศษ ว่าสุภาพได้ถึงแก่กรรมเสียแล้ว จึงรู้สึกตกใจและเศร้าใจเป็นอย่างยิ่ง

สุภาพเป็นผู้เฉลียวฉลาด ทัศนคติ เป็นแม่ที่ดีของลูก ทนุถนอมลูกอย่างดี อบรมสั่งสอนบุตรธิดาด้วยการเอาใจใส่อยู่ตลอดเวลา ให้การศึกษาแก่บุตรธิดาตามอัธยาศัย พยายามเลี้ยงดูลูกด้วยดีแห่งของตนเอง ดังนั้น เมื่อต้องจากไปอย่างไม่มีวันกลับเช่นนั้น ย่อมบังเกิดความเศร้าสลดรันทดใจให้แก่ลูก ๆ เป็นอย่างยิ่ง เพราะขาดผู้ดูแลเอาใจใส่ให้ความอบอุ่นและเลี้ยงดู

อันความตายแม้จะเป็นจุดหมายปลายทางที่ทุกรูปทุกนามจะต้องเดินไปสู่สักที แต่ข้าพเจ้าก็อดที่จะเศร้าใจและอาลัยต่อการจากไปของน้องสาวในครั้งนั้นเสียมิได้ ขอให้พี่น้องสุภาพ ตาละลักษมณ์ จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพด้วยเทอญ.

“ กตัญญูตานุสรณ์ ”

โลกเราน ^๕	เหลือจะเล ^๕ ยง	ไม่เที่ยงแท้
เกิดแล้วแก่	เจ็บตายมี	สี่สถาน
คุณความดี	ช ^๕ ให้เห ^๕ น	เป็นพยาน
เมือวายปราณ	ท่านทำดี	มีคนชม
จากไปแล้ว	ไปลับ	ไม่กลับหลัง
สุดเสียงสัง	ห่างไกล	ให้ชื่นชม
สุดฟากฟ้า	อาลัย	สุดสายลม
สุดระทม	สุดเทียบ	สุดเปรียบปาน

ก่อนเคยอยู่ดูหน้าแล้วมาจาก
 ลูกขอฝากเรือนจิตอธิษฐาน
 ถิ่นชาติหน้ามีจริงหนอขอสาบาน
 เป็นลูกท่านพันผูกทุกชาติไป

สุดอาลัยใจเหลือเมื่อสนแล้ว
 รมโพธิ์แก้วลูกหลานนั้นสลาย
 เมื่อครั้งยังสร้างสมรมใจกาย
 เมือมาวายอาวรณ์นั่งนอนตรม

ขอผลบุญหนุนนำท่านสัมฤทธิ์
 ไปสถิตที่สวรรค์ชั้นเหมาะสม
 ขอไตรรัตน์ฉัตรกันถึงชั้นพรหม
 ให้สุขสมสู่สวรรค์ชั้นวิมาน.

จิรา วงศ์สุทัศน์.

กรมศิลปากร

หอสมุดแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

กรมศิลปากร

นครศรีธรรมราช

หอสมุดแห่งชาติ

นครศรีธรรมราช

“แม่”

ไม่รู้ว่าเวลานี้ วิญญาณของแม่อยู่ที่ไหน ถ้าไม่ใช่สุคติภพตามกรรมดี
ของแม่ ก็คงจะวนเวียนอยู่ใกล้ ๆ ลูก คอยปกป้อง คุ่มครองลูก ๆ เหมือน
กับที่แม่ทำเมื่อกครั้งยังมีชีวิต อันที่จริง - ชีวิตแม่ตายมานานแล้ว ส่วนร่าง
ที่ยังคงเคลื่อนไหวอยู่มาจนถึง ๑๑ กรกฎาคม ๑๒ ได้ นั้น เป็นชีวิตของลูกทุกคน
ต่างหากที่แม่หลอมกันเข้าเป็นชีวิต - เป็นจิตใจของแม่ ในระยะที่ผ่านมา
นั้น แม่ - หมดความต้องการทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อตัวของแม่เองแล้ว แม่เฝ้า
คอยดูแลความเติบโตของลูกแต่ละคนด้วยใจยินดี ระแวดระวัง - ปกป้อง
และพร้อมที่จะแลกด้วยชีวิตถ้าต้องทำ - แม่ทำได้แน่ ทุกอย่างที่มี แม่พลี
ให้ลูกทุกคน แม่ไม่ใช่คนร่ำรวยมาจากไหน แต่ลูกของแม่ทุกคนก็ไม่เคย
ขาดทุกสิ่งที่ต้องการ ลูกของแม่ไม่เคยต้องน้อยหน้าใคร

แม่เป็นคนดี ไม่ใช่เพราะเป็นลูกจึงบอกว่าแม่เป็นคนดี แต่
เพื่อนฝูงญาติมิตรของแม่ต่างหาก ที่เป็นคนบอก เขาบอกกันในหมู่พวกเขา
แล้วเขาก็บอกต่อ ๆ กันไป ถึงความใจดีของแม่ ถึงน้ำใจของแม่ที่มีกับทุกคน
แม่เคยพบเคยเห็นสิ่งที่ดีงามมากมายจนเกินกว่าที่แม่เองจะจำได้หมด แม่
เคยมีทุกสิ่งทุกอย่างที่เพียบพร้อมด้วยความสมบูรณ์พูนสุข แต่แม่ก็ไม่เคย
ปรารมภ์หรือแหนหวงไว้เลย แม่สอนให้ลูกรักและแหนหวง สิ่งหนึ่งอยู่
เสมอเท่านั้นคือ - เกียรติ

แม่มีความเมตตาและชอบทำบุญกุศลมาแต่ยังเด็ก เคยฟังคุณยาย
เล่าถึงแม่เมื่อยังเล็กว่าจะพาแม่นั่งรถไฟไปเพชรบุรี ใคร ๆ ในบ้านเตรียม
เสื้อผ้าข้าวของไปใช้กันให้สะดวกสบาย แต่แม่กลับเตรียมขนมปังไว้ไป
โยนให้หมาให้แมวทอดโชตามทางรถไฟ พอแม่โตขึ้นกว่านั้น เวลาวันพระ
แม่จะตามคุณยายไปด้วยทุกครั้ง พอแม่มีลูก แม่ก็สอนให้ลูกรู้จักวัด
ยึดหลักศาสนา แม่สอนลูกถึงความเมตตา ซึ่งจะต้องมีไว้ในใจเสมอ

แม่ล้มป่วยไปนอนโรงพยาบาล แม่พูดอยู่เสมอว่ากลับจากโรงพยาบาลแม่จะจัดที่บูชาพระใหม่ทำให้ดีกว่าเก่า เวลานั้นที่บูชาพระที่บ้านก็จัดใหม่แล้วอย่างที่ว่าแม่จะการไว้ แล้วแม่ก็จะกลับไปบ้านอย่างที่ว่าแม่พูดไว้ แม้ว่าจะเป็นการกลับไปเพียงส่วนน้อยของแม่ แต่ก็จะเป็นเสมือนเครื่องรางอันยิ่งใหญ่ สำหรับลูกทุกๆ คนที่จะรวมใจกันอยู่ในนั้น-ในอิฐ-ในแก้วของแม่

ทั้งหมดที่เขียนนี้ ไม่ใช่คำไว้อาลัย เพราะความอาลัยของลูกทุกคนนั้น เขียนอย่างไรก็ไม่ได้เสียหนึ่งของความเศร้าสลดใจที่ลูกแม่ทุกคนจะเก็บไว้แต่ลำพังในใจของหากคนพี่น้อง จนกว่าจะตายจากกันไป โดยไม่ลืมการสูญเสียที่สุดแห่งชีวิตของพวกเราในครั้งนั้น ที่เขียนมาทั้งหมด คือการแนะนำแม่-แม่ของเรา ให้ผู้ที่บังเอิญไม่เคยได้รู้จักแม่และได้ ให้เกียรติมาร่วมงานในวันนั้น จะได้รู้จักแม่และร่วมรู้ว่า ต่อไปในพวกเราหากคนพี่น้องไม่มีแม่แล้ว บุญกุศลต่างๆ ที่ได้ทำสำหรับการสูญเสียของแม่จะถึงแม่บ้างหรือเปล่าก็ไม่รู้ แต่ก็จะทำต่อๆ ไปโดยเต็มที่ เพราะเป็นโอกาสสุดท้ายแล้วที่จะทำให้แม่ได้ ด้วยจิตใจอันแน่วแน่ขออธิษฐานไว้ ไม่ว่าชาติหน้าชาติไหนก็ให้ได้เกิดเป็นลูกของแม่ทุกชาติ ขออำนาจกุศลผลบุญต่างๆ ทั้งที่แม่ได้กระทำมาและลูกๆ ทุกคนบำเพ็ญให้แม่ จงดลบันดาลให้วิญญาณของแม่ได้พ้นทุกข์สำเร็จทุกข์สูงสุดในสัมปรายภพ เทอญ.

ลูกของแม่ทุกคน.

เรื่อง รัตนพิมพวงศ์

ตอนอุบัติติกา พระนาคเสน

นโม ตัสส ภควโต อรหโต สัมมาสัมพุทธัสส ฯ
ทโยญาณน สัมพุทธี พุทธิ พุทธิเณ เทสิต
ธัมมึ ธัมมวารุ ทนัตติ นัตวา สังฆัญจา สาทร
ข้าพเจ้าขอนมัสการด้วยเศียรเพื่อ ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้ถึงพร้อมด้วยพระ
กรุณาญาณด้วย ซึ่งพระธรรมที่พระพุทธเจ้าแสดงแล้วด้วย ซึ่งพระสงฆ์ผู้มี
ธรรมอันประเสริฐ มีตนอันทรमानแล้วด้วย

พิมโอมรโกเถน นาคเสนเถเรน การีโต
ฮาโกโต เนกราชุทธิ ปริม์ปราวเสน โย
ฐาบีโต โยนรัฐฐัมมิ นครวรรวัหเย
สาธุหิณรเทเวหิ ปุชิตอ ยาวัจฉตนา.

โยพิมโพอ อันว่าพระพิมพองค์ใดที่พระนาคเสนเถรเจ้า ให้ทำไว้ด้วย
แก้วอมรโกฏ (๑) พระราชาทั้งหลายได้เชิญมาสืบ ๆ กัน ประดิษฐานไว้ใน
พระนครในโยนรัฐ สาธุสัปปบุษนรเทเวตาทั้งหลาย ได้บูชามาจนตราบเท่าทุกวันนี้
การแสดงบุพการีตของพระแก้วมรกต ที่โบราณกษัตริย์นำสืบ ๆ กันมา
นักปราชญ์ทั้งหลายผู้รู้นัยได้ทำไว้โดยสยามภาษา

ข้าพเจ้าอาศัยบุพการีตนันแล้ว จัดทำซึ่งจารีตนี้โดยบาลีตามกำลัง
แห่งมติเรียกว่า รัตนพิมพวงศ์

แท้จริงพระพุทธรูปพระองค์นี้ พระนาคเสนเถรเจ้าผู้ประทับด้วยคุณา
ลังการ ต่างด้วยคุณมี ฉพิกัญญา แลปฏิสัมภิตาเป็นต้น เชอฉลาดแก้ปัญหา

(๑) หนังสือเป็นอมรโกเถน ชื่อว่าท่อนแก้วของเทวคา แต่มรกตศัพท์ลึกลับชั้นนารีสังสกฤตว่า
แก้วเขียว และชื่อภูเขาในเกาะลังกา

สุขุมละเอียด ได้อาศัยพระพุทธรูปแก่นจันทร์ล้วน ที่พระเจ้าบุดเสนทิโกศล
ผู้ทรงพระปรีชาฉลาดทำกุศลได้ ได้โอกาสในสำนักสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้า
แห่งเวททั้งหลายประดิษฐานขึ้นไว้ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ประชุมนชนทั่วไป

และ (พระเถร) ได้แก้วอมรโกฏที่ท้าวเทวานมินทรทรงนำมาแต่ภูเข
วิบุลบรรพตถวายจึงสร้างไว้ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สากลโลกด้วย เพื่อให้
พระศาสดาของพระชินสีห์เจ้ารุ่งเรืองด้วย กิร ดังได้ยินมาว่า เมื่อประมาณ
กาลได้ ๕๐๐ ปีล่วงแล้ว แต่กาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงญาณในสากลโลก
ได้เข้าสู่พระปรินิพพานเสด็จข้ามจากโลกไป พระนาคเสนเถรเจ้าได้เกิดขึ้นในโลก
อันนั้นพรรณนาโดยสังเขป เพื่อจะแสดงความบังเกิดของพระเถรเจ้านั้น
ให้แจ่มแจ้ง

กิร ดังได้ยินมาในกาลอันล่วงแล้ว เมื่อศาสดาพระกัสสปผู้ทรงพระ-
ภาคย์เจ้า ภิกษุองค์หนึ่งได้สำนักอยู่ในวิหารใกล้ ๆ ที่พระเจ้ามหาราชทรงพระ
นามวิชิตาวีเสวยราชเมืองสาครนครสร้างไว้ ภิกษุผู้นั้นถึงพร้อมด้วยศีลและวิต
ดุขันแต่เขาก็ถือไม้กวาดตามยาว เดินระลึกรณพระผู้มีพระภาคย์เจ้าแล้วจึง
กวาดลานวัด ทำหยากเยื่อที่เรียวยาวให้เบ็นกองแล้วจึงได้เรียกตามเถรองค์หนึ่ง
ว่าแน่ะสามเณรมานิจึงทงหยากเยื่อเสีย

สามเณรนั้นทำคัจฉาไม่ได้ยินคำพระเถรนั้น ยืนเฉยเสียแม้ครั้งที่สอง
และที่สาม พระเถรยังเรียกอยู่ก็ทำเหมือนว่าไม่ได้ยิน ยืนอยู่ฉะนั้น

ณ ทันใดนั้น พระเถรนั้นก็ว่า “สามเณรนี้ว่ายาก” จึงได้ให้ประหาร
ด้วยค้ำไม้กวาด สามเณรนั้นร้องไห้อยู่ด้วยความกลัว จึงได้ชนหยากเยื่อไป
ทงเสีย เมื่อกำลังทงกตบตงสติดชนอีกแล้วให้ความเลื่อมใสเกิดขึ้น จึงตงความ
ปรารภนากล่าวเป็นคาถาว่า

ฉิมินา ปุณฺณกัมเมน

กเตน สุทฺถเจตโต

ยาว สิวํ นสํบัตฺโต

ยัตถ ยัตถ ภเว (ภว) (๑)

มชฺฉนฺตโก วิทยาจิโจ

มเหล็กโข ภวามิหิ

ข้าพเจ้ามีเจตนาอันบริสุทธิ์ ด้วยกรรมคือบุญที่ข้าพเจ้าทำแล้วนี้ เมื่อยังไม่ถึงพระนิพพานเพียงใดแล้ว จะพึงเกิดในภพใด ๆ ขอให้เป็นคนมีมเหล็กขี้ตั้งดวงอาทิตย์เวลาเที่ยงเกิด

ได้ทำปฐมปรารภแล้ว เมื่อหยากเยื่อได้จนสำเร็จแล้วจึงไปสู่ท่าแม่น้ำคงคาเพื่อจะอาบ ครั้นอาบสุดชนด่างกายเย็นแล้วจิตมีสติก็เกิดแล้วได้เห็นกำลังคลื่นอันไปหนุน ๆ กัน บิดก็เกิดขึ้นจึงดำริว่า อาตมเป็นผู้ที่พระเถรนั้นได้ใช้มาช่วยการงานของอาจารย์แลอุปัชฌาย์ ทาใช้การงานของตนไม่ อีกประการหนึ่งเล่าพระเถรนั้นเป็นผู้อุปการะมากแน่ละหนอ เพื่อความอนุเคราะห์แก่เราแท้จริง คิดแล้วจึงทำความปรารภครั้งที่สอง กล่าวเป็นคาถาว่า

ยาว สิวํ น สํบัตฺโต

ตฺสारे ตฺสริ อหิ

ปัญฺหาจันตณฺปัญฺญา

ยุตฺโต ยัตถ ภเว ภว

ข้าพเจ้าจะยังไม่ถึงพระศิวโมกขธรรมเพียงไรแล้ว ยังเที่ยวท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสาร จักได้เกิดแล้วในภพใด ๆ ขอให้อาตมนี้ประกอบด้วยปัญญาในที่จะคิดแก้ปริศนาเกิด

คังโคทกฺขมฺมิเวโคยิ

อนเโก อตฺถเชยฺโย ยถา

ปฏฺฐาโน ตถา เหลสฺส

ฉิมินา ปุณฺณเตชฺสา

กำลังความรวดเร็วแห่งคลื่นในคงคานี้ มีเป็นอันมากมีอาภที่จะกำหนดนับได้ฉนี้ใด อาศัยเดชแห่งบุญราศีนี้ ขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปฏิภาณด้วยประการดังคลื่นนั้นเกิด

(๑) ฉบับมีแต่ภเว แปลขาด จึงเติมภเวลงไป

แม้ภิกษุ^๕นั้น ก็วางไม้กวาดไว้ในโรงไว้กวาดแล้วไปสู่น้ำคองคาเพื่อ
จะอาบ ได้ยินความปรารถนาของสามเณร^๕นั้น จึงคิดว่าความปรารถนา^๕นี้เป็น
การใหญ่ ก็จันยังมีพุทธคุณเป็นต้นจักสำเร็จได้แล้ว จึงทำขม^๕แยม^๕ทำความ
ปรารถนาว่า ความปรารถนา^๕นี้จักสำเร็จด้วยการงานที่เราให้ประกอบแล้ว
ก็ทำไมความปรารถนาของเราจักไม่สำเร็จเล่า จึงกล่าวคาถาว่า

ตี^๕วิ อ^๕ห^๕ ยาว น ปาป^๕ณ^๕โต
เฮต^๕า^๕ห^๕ย^๕ต^๕ถ^๕ บ^๕ช^๕ช^๕า^๕มี ส^๕ม^๕ต^๕ถ^๕บ^๕ญ^๕โย
นิ^๕พ^๕เพ^๕ธ ก^๕า^๕ตุ^๕ ป^๕ติ^๕ภ^๕า^๕ณ^๕ม^๕ต^๕ส
บ^๕ต^๕วา ตี^๕ริ อ^๕ต^๕ิ^๕ก^๕ก^๕ม^๕ิ^๕ตุ^๕ น ส^๕ก^๕กา
ส^๕พ^๕เพ^๕ธ ก^๕ิ^๕ช^๕ช^๕น^๕ติ ย^๕ถ^๕ุ^๕ม^๕มิ^๕เว^๕คา
บ^๕ญ^๕ญา ม^๕ชา^๕เน^๕ก^๕นิ^๕ป^๕ณ^๕ณ^๕บ^๕ญ^๕หา
บ^๕ต^๕วา น ม^๕ย^๕ห^๕ม^๕บ^๕ิ ต^๕ถ^๕ว บ^๕ญ^๕ญ^๕.

แปลความว่า ข้าพเจ้ายังไม่ถึงพระทิวโมกขธรรมเพียงใด ข้าพเจ้า^๕
จักบังเกิดในภพใด ขอให้^๕มี^๕บ^๕ญ^๕ญา^๕สามารถ และ^๕พ^๕ึง^๕มี^๕ป^๕ริ^๕ภ^๕า^๕ณ^๕ก^๕ำ^๕ล^๕ง^๕ค^๕ว^๕ม^๕ค^๕ิ^๕ด^๕
เพื่อ^๕ท^๕ำ^๕ค^๕ว^๕า^๕ข^๕ำ^๕ร^๕ว^๕ก^๕เจ^๕า^๕ร^๕ว^๕ก^๕ิ^๕เจ^๕ส^๕เส^๕ย^๕ ก^๕ำ^๕ล^๕ง^๕ร^๕ว^๕ร^๕ว^๕ก^๕ิ^๕ช^๕ค^๕ด^๕น^๕ท^๕ง^๕ห^๕ล^๕า^๕ย^๕ ค^๕ร^๕น^๕ด^๕ิ^๕ง^๕
ผ^๕ิ^๕ง^๕แล^๕ว^๕ม^๕ิ^๕อ^๕า^๕จ^๕ำ^๕ว^๕ล^๕ว^๕ง^๕ไป^๕ได้ ล^๕ก^๕ค^๕ด^๕น^๕ท^๕ง^๕ป^๕ว^๕ง^๕ก^๕ิ^๕ย^๕อ^๕ม^๕ต^๕ร^๕ก^๕ำ^๕ล^๕า^๕ย^๕ไป^๕ฉ^๕น^๕ใด บ^๕ญ^๕หา
ฉ^๕น^๕เป็น^๕บ^๕ญ^๕ญา^๕ม^๕ย^๕ น^๕ัก^๕ป^๕ร^๕า^๕ช^๕ญ^๕ผู้^๕ก^๕ุ^๕ช^๕น^๕เป็น^๕ฉ^๕น^๕ม^๕าก^๕ ค^๕ร^๕น^๕ด^๕ิ^๕ง^๕แ^๕ก^๕่^๕ข^๕ำ^๕พ^๕เจ^๕ำ^๕แล^๕ว^๕ ขอ^๕ให้^๕
ท^๕ำ^๕ล^๕า^๕ย^๕บ^๕ญ^๕ญา^๕ม^๕ย^๕บ^๕ญ^๕หา^๕ห^๕ม^๕ิ^๕ฉ^๕น^๕ค^๕ล^๕น^๕ก^๕ร^๕ท^๕บ^๕ผ^๕ิ^๕ง^๕น^๕น^๕เกิด ก็^๕บ^๕ร^๕ุ^๕ษ^๕ผู้^๕ช^๕ำ^๕ง^๕ห^๕ก^๕เม^๕ือ^๕ส^๕า^๕ง^๕
ด^๕ำ^๕ย^๕ส^๕ัง^๕ก^๕ร^๕ต^๕ง^๕ที่^๕ย^๕ุง^๕ห^๕ย^๕ิ^๕ง^๕ ร^๕ู^๕ได้^๕ว^๕ำ^๕เส^๕น^๕น^๕เป็น^๕ต^๕น^๕เส^๕น^๕น^๕เป็น^๕ป^๕ล^๕า^๕ย^๕ จ^๕ิ^๕ง^๕ค^๕ด^๕ิ^๕ค^๕ล^๕า^๕ย^๕อ^๕อ^๕ก^๕
ให้^๕ดี^๕แล^๕ว^๕ท^๕อ^๕ห^๕ก^๕ ฉ^๕น^๕ใด^๕ก^๕ิ^๕ดี^๕ ขอ^๕ให้^๕ข^๕ำ^๕พ^๕เจ^๕ำ^๕มี^๕บ^๕ญ^๕ญา^๕ ค^๕ร^๕น^๕ได้^๕พ^๕ัง^๕บ^๕ญ^๕หา^๕เค^๕ล^๕ือ^๕บ^๕-
ค^๕ล^๕ุ^๕ม^๕ที่^๕เท^๕ว^๕ด^๕า^๕และ^๕ม^๕น^๕ุ^๕ษ^๕ย^๕ท^๕ง^๕ห^๕ล^๕า^๕ย^๕พ^๕ย^๕า^๕ก^๕ร^๕ณ^๕แ^๕ก^๕็^๕ไ^๕ช^๕ได้^๕ด^๕ว^๕ย^๕ข^๕ำ^๕ก^๕โดย^๕ที่^๕น^๕ัก^๕ป^๕ร^๕า^๕ช^๕ญ^๕ร^๕ั^๕ช^๕ย^๕
ต^๕ร^๕อ^๕ง^๕ไว้^๕แล^๕ว^๕ ให้^๕ข^๕ำ^๕พ^๕เจ^๕ำ^๕สามารถ^๕พ^๕ย^๕า^๕ก^๕ร^๕ณ^๕แ^๕ก^๕็^๕ไ^๕ช^๕ได้^๕ด^๕ว^๕ย^๕บ^๕ญ^๕ญา^๕ เม^๕ือ^๕ไป^๕บัง^๕เกิด
ใน^๕ภ^๕พ^๕ ด^๕ว^๕ย^๕ป^๕ระ^๕ช^๕ุ^๕ม^๕แ^๕ท^๕ง^๕ก^๕ร^๕ร^๕ม^๕ท^๕ง^๕ส^๕อ^๕ง^๕เกิด

บรรพชิตทั้งสองนั้น ได้ตั้งปณิธานไว้ด้วยประการดังนี้แล้ว จึงไปจาก
ท่าพระคงคาสู่วิหาร ได้ประพฤติกุศลบุญประเสริฐเต็มที่แล้วจึงไปเกิดเป็น
เทวโลกอันเป็นที่อยู่ของเทวดา

แม้ชนทั้งสองนั้น ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจนพุทธรันดร
หนึ่ง ณ เมื่อพุทธรูปบาทกาลแห่งพระพุทธเจ้าของเวาทงหลาย ก็ได้ไปเกิดใน
เทวโลก

แท้จริงในชนทั้งสองนั้น ตามเถรได้ไปเกิดเป็นเทวบุตรในดาวดึงส์พิภพ
ฝ่ายภิกษุผู้อาจารย์ของสามเถรนั้น ไปเกิดเป็นเทวบุตรในเกตุมดีจีมาน ฝ่าย
ด้านปราจีนทิศในพิภพของท้าวสักกะชื่อว่ามหาเสนเทวบุตร

แม้สามเถรผู้เกิดเป็นเทวบุตรภายหลังแต่กาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ได้ถึงพระสัพพัญญุตญาณประดับด้วยพระคุณมีพระเจตเวดารัชคุณเป็นต้นเสด็จ
ดับขันธปรินิพพานแล้วมา เทวบุตรก็จุติจากเทวโลกเป็นพระราชา ทรงพระนาม
ว่าพระเจ้ามิลินท์ เสดยราชอยู่ในเมืองสาครนครในชมพูทวีป อนึ่ง พระเจ้า-
มิลินท์นั้น ใคร ๆ ในชมพูทวีปที่จะมีกำลังและเขาวนแก่ลวกกล้ากดี มีญาณใน
อุบายถามปัญหาอันสุขุมไพเราะกดี เสมอกับพระองค์ไม่มี พระองค์เสด็จแวด
ล้อมด้วยบริวารล่องทางได้ ๕๐๐ โยชน์ เข้าไปใกล้ศาสดาทัง ๖ มีปรณกัศสป
เป็นต้น ถามปัญหาด้วยทิวฐิวาท

ในศาสดาเหล่านั้น คนใดคนหนึ่งชื่อว่าเป็นผู้สามารถจะสนทนาด้วย
พระองค์ และกำจัดความสงสัยได้ไม่มีเลย สมณพราหมณ์ทั้งหลายกดี หมู
คณะคณาจารย์ทั้งหลายกดี ซึ่งเป็นบัณฑิตผู้ฉลาดดี เหล่าใด ๆ อยู่ในที่ใด ๆ
พระองค์เข้าไปใกล้คนเหล่านั้น ๆ ณ ที่นั้น ๆ แล้วจึงถามปัญหาอันประณีตที่
พระองค์ได้ร้อยตรองไว้

แม้ชนทั้งปวงเหล่านั้น ก็ไม่ทำให้พระราชาโปรดปรานด้วยปัญหาพยา-
กรณ์ได้ ต่างพากันหลีกไปโดยฐานฐานะของตน ก็ชนเหล่าใดที่ไม่ไปทิศอื่น

แล้ว ขนพวกนั้น^๕แม่ทุกคนต้องนั่งอยู่ ที่พากันหลีกเข้าไปสู่ป่าหิมวันต์ก็โดยมาก
ในกาลนั้น^๕ เมืองสาครนคร ปรากรวาระว่าสูญจากสมณพราหมณ์
คหบดีบัณฑิตทั้งหลายอยู่ตลอด ๑๒ ปี

ตทา มิลินโท วรบุญญวันโต

ธัชโช อตุโล ชวคามุเปโต

บุญญานุกาเวน สุปากโฏ โส

กาเรสิ รัชชั อธิ ชัมพทีเป

ครั้งนั้นพระเจ้ามิลินท์^๕ผู้ทรงพระปริชาอันประเสริฐ รุ่งเรืองยิ่งหาผู้จะ
เปรียบมิได้ พระองค์ได้เห็นแล้วซึ่งเขาวนความว่องไวและกำลังปรากรเป็นอัน
ดีด้วยปริชาภาพ ได้สวราชอยู่ในชมพูทวีปนี้

ยธา หิ โลเก สุริยัสส อากา

จันท์ปภา ตารคณ วิภูติ

น โภจิ สักโก สกรสิ โขเตตุ

กุตโน รัชชโชนกัสส อากา

แท้จริงฉันใดเล่าในโลกนี้ รัศมีดวงอาทิตย์รัศมีดวงจันทร์ย่อมรุ่งเรือง
กว่าหมู่ดาวทั้งหลาย ดาวดวงใดดวงหนึ่งยังมีอาภที่เจดองรัศมีตนเองได้ รัศมี
ที่ห้อยจะสว่างมาแต่ไหนได้เล่าหนอ

เอว นรินทัสส มิลินทรัญโญ

รัญญานุกาโว สกเลว อีเร

ธัชโณตถริ โภจิ น อัตตโน วา

บุญญานุกาวั ผริตุ สมัตโต

อานุกาพพระเจ้ามิลินทรราช ผู้เป็นเจ้าอำนาจของนรชนได้ท่วมทับนัก-
ปราชญ์ทั้งหลายทั่วไปหมด พวกนักปราชญ์คนใดคนหนึ่งที่จะสามารถแผ่บุญญา
นุกาพของตนเหมือนพระองค์อย่างนั้นบ้างไม่มีเลย

ตัสมา ชนา เย กุสเลสุ ฉเภา
 บัญญานุภาว อภิบัญญัติ
 ทานาทิปุญญ สตต ชนา เต
 สัมมชชกัมมาทีนิ วา กเรยฺย

เพราะเหตุนี้ ชนทั้งหลายเหล่านี้เป็นผู้ฉลาดในกุศลทั้งหลายปรารถนา
 อยู่ซึ่งบุญญาภาพ ชนทั้งหลายนั้นก็พึงทำบุญมีทานเป็นต้น ฤ็ว่าการงาน
 ทั้งหลายอันมีกवादเป็นต้นเกิด

ก็แลสมัยนั้น พระอรหันต์เจ้าทั้งหลายมีประมาณ ๓๐๐ โกฎิ พากัน
 อาศัยอยู่ในรัทขิตแดน ในภูเขาคิมพานต์ ได้สดับปฐิติข่าวสารนั้นด้วยโสตธาตุ
 เพียงว่าโสตทิพ จึงได้ทำสนธิบาตนั่งประชุมกัน ณ ยอดเขายุกนธรรพต
 ปรีักษากะกันและกัน

ลำดับนั้น พระอัสสกุตตผู้มีอายุถามพระอรหันต์ทั้งหลายเหล่านั้นอย่างนี้
 ว่า “ข้าแต่อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุองค์ใดองค์หนึ่งมีอยู่ฤ็และเป็นผู้สมควรจะ
 สนทนา ฤ็ว่าเพื่อจะทำลายกังขาพระเจ้ามิลินทราชได้”

เมื่อพระอัสสกุตตกล่าวดังนี้ พระอรหันต์ทั้งหลายได้นั่งอยู่ แม้
 ครองที่ ๒ ที่ ๓ พระอัสสกุตตได้กล่าวแล้วพระอรหันต์เหล่านั้นก็นั่งอยู่

พระอัสสกุตตนั้นกรูอาการพระอรหันต์ทั้งหลายเหล่านั้น จึงได้กล่าว
 เหตุนี้กะพระอรหันต์ทั้งหลายเหล่านั้นดังนี้ว่า “ถ้าอย่างนั้น ข้าแต่ท่านผู้
 อาวุโสทั้งหลาย เทวบุตรชื่อวามหาเสน ดำนั้กอยู่ในวิมานชื่อเกตุมตีฝ่ายด้าน
 ปราจีนทิศ ณ พิกพท้าวสักกเทวราช พระมหาเสนเทวบุตรนั้นสมควรจะสนทนา
 กับด้วยพระเจ้ามิลินทราชนั้นฤ็ว่าจะทำลายกังขาได้”

ณ ลำดับนั้นแล พระอรหันต์เจ้า ๓๐๐ โกฎิได้ฟังคำพระอัสสกุตตแล้ว
 ก็ล้มหายจากภูเขาคิมพานต์ ไปปรากฏในพิภพท้าวสักก

ท้าวสักกเทวานมินทรได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเหล่านั้นแล้ว ก็แค้น
ครั้นเห็นแล้วพระอัสสกุตต์ผู้มีอายุอยู่ที่ใด ก็เข้าไปสู่ที่คนนั้น ครั้นเข้าไปแล้ว
จึงอภิวาทพระอัสสกุตต์ผู้มีอายุแล้ว กล่าวกะพระอัสสกุตต์นั้นว่า

“ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์มากเท่ามาถึงแล้ว แม้ข้าพเจ้าก็เป็น
ผู้ยินดีแก่พระสงฆ์ จักกระทำกรรมอย่างไรเล่า ” ที่นั้นพระอัสสกุตต์ผู้มีอายุ
เมื่อจะบอกเหตุนี้จึงกล่าวคาถาว่า

อิทานิ เอโก อสโม นรินโท

ปัญฺญานูปโตบี มิตินฺทนาโม

พหุณี สุตฺตานิ อุกฺคฺนฺหิตอ จ

กาเวสี รัชฺชํ อธิ ชัมพทีเป

สเจ ทิ ราชา อุปฺปลงฺกมิตฺวา

ทิกฺขุสฺสีหิ วาเทหิ นิปฺปณฺณบฺบญฺหิ

ปฺจฺเจยฺย สัมมิ อธิ สาสเน โส

สम्मิ วิโมเจตฺสตี เทวราช

แปลว่าข้าแต่ท้าวเทวราช ครังนี้มีพระป็นนรินทรทรงนามกรว่าพระเจ้า
มิตินท์ ไม่มีใครในแดนดินจะเสมอ เธอทรงพระปรีชาญาณอาจหาญ เรียน
พระสูตรไว้ได้เป็นอันมาก เสวยราชสมบัติอยู่ในชมพูทวีปนี้ แท้จริงถ้าพระ
ราชาจะพึงเสด็จไปถามปัญหาอันร้อยตรอง ด้วยทิกขุสฺสีวาททั้งหลายกะพระสงฆ์
ไซ้ ท้าวเธอก็จะล่วงพ้นพระสงฆ์ในศาสนานี้ไปเสีย

ลำดับนั้นท้าวสักกเทวานมินทร ได้ฟังข่าวคราวนั้นแล้วจึงถามพระเถร
นั้นว่า ข้าแต่พระเถรผู้เจริญ พระเจ้ามิตินทรราชได้เคลื่อนจากอวาสทิพนี้
ไปเกิดในหมู่มนุษย์แล้วถามหาราช ขอถวายพระพร ได้ไปเกิดแล้ว

ข้าแต่พระเถรผู้เจริญ กระนั้นก็มีมหาเถรเทวบุตรนั้นได้ทำบุญกับพระเจ้า
มิตินท์นั้นไว้แต่ปางก่อนแล้ว มีกำลังสมควรจะสนทนากับพระเจ้ามิตินท์นั้น
กว่าทำลายกังขาได้

ข้าพเจ้าจะวิงวอนเชิญมหาเสนเทพบุตรนั้นให้ไปเกิดในมนุษย์ ก็แต่เมื่อ
พระอินทร์กล่าวดังนั้นแล้วก็พากันลงสู่เขาไปสู่เขตมดีวิมาน จึงสวมกอดมหา
เสนเทพบุตรแล้วแถลงการณ์นั้นว่า ดูกรท่านผู้นิรทุกข์ ภิกษุสงฆ์มาขอตัวท่าน
และเพื่อให้ไปเกิดในมนุษย์โลก

มหาเสนเทพบุตรได้ฟังคำอาราธนานั้นแล้วจึงกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้
เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่ได้ตั้งใจหมายเพื่อเกิดในมนุษย์โลกในกาลใช้กรรมตา
ข้าแต่ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้าปรารถนาอยู่เพื่อที่จะเกิดในเทวโลกเบื้อง
บน ๆ ขึ้นไปแล้วจึงปรินิพพาน มหาเสนเทพบุตรนั้น แม้วาระที่สองและที่สาม
พระภิกษุสงฆ์และท้าวเทวานมินทร์ ได้วอนขอแล้วจึงให้ปฏิญาณว่า ข้าแต่
ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ถ้าหากว่าอันตรายแก่ภิกษุสงฆ์มีไร้ว ข้าพเจ้าก็จักไปสู่
มนุษย์โลก กล่าวดังนั้นแล้วก็นิ่งเสีย

ภิกษุสงฆ์ก็ถือเอาปฏิญาณของมหาเสนเทพบุตรไว้แล้ว ก็อันตรธานหาย
จากดาวดึงส์เทวโลก มาปรากฏในถ้ำรักชิตเลณในภูเขาคิมพานต์

เมื่อ กาลนั้น มหาเสนเทพบุตรนั้น ได้จุติจากเทวโลกแล้วมาถือเอา
ปฏิสนธิในครรภ์นางพราหมณีผู้ภรรยาแห่งโสณุตตรพราหมณ์ ผู้มีสมบัติมาก
ในบ้านพราหมณ์ตำบลชอกชังคชข้างภูเขาคิมพานต์ ขณะนั้นออกจรรย๓ประการ
ได้ปรากฏแล้ว คืออาวุทธภักตทั้งหลายซึ่งเป็นบุพพนิมิตแห่งการยำเหยียบ
ปรูปปวาท เช่นกับเหยียบหลาวทั้งหลายได้รุ่งเรืองแล้วด้วยศาสตราคือบัญญัติ ๓
ฝนไฟซึ่งเป็นบุพพนิมิตที่จะเผาประกังขา เช่นกับเผาหยากเยื่อได้ตักแล้วด้วย
ตักขญาณ ๓ ฝนน้ำอันเป็นบุพพนิมิตที่ชุ่มเย็นใจแห่งสกลโลก ด้วยบัญญัติ
เช่นกับความชุ่มเย็นแห่งน้ำอมฤต ๓

อิตติ เสนเทโว วรเทวโลก

วรคิตนัจเจหิ สมังคิกูเต

ปวเร วิมานे सुरमे रमित्वा

จรเทวนารีทิ ปุรุษิโต โส
 ชินจักก โชเตตฺ ปฏิญญา ทตฺวา
 จรเทวโลกา สุมฺมา จิตฺวา
 วิภเวน อตฺเถ วรฺปฺปกฺเล สห
 อัจฉริยพัทฺถมฺเมหิ นิพฺพตฺโตติ

พระเสนเทวบุตรได้รณรมย์แล้วในสุรัมมวิมานอันบรร พรั่งพร้อมด้วย
 เพลงขับและรำฟ้อนอันฉงเวง แวดล้อมด้วยเทพนารีนำเลือกสรรในเทวโลก
 อันประเสริฐ พระเสนเทพบุตรนั้นได้ให้ปฏิญาณเพื่อจะยังศาสนจักรของ
 พระชินสีห์เจ้าให้รุ่งเรือง แล้วจึงจุติจากสุรัมมวิมานเทวโลกอันประเสริฐ
 เกิดแล้วในตระกูลใหญ่นำเลือกสรร มั่งคั่งด้วยสมบัติพร้อมทั้งอศักรรย์เป็น
 ธรรมดาเกิดแล้ว

แม้วางพราหมณ์นั้นทรงครวญถัดกำหนดทศมาสแล้ว ก็คลอดบุตร
 รูปงามราวกะว่าทอง ขนท่งหลายให้ชื่อแก่บุตรนั้นว่านาคเสน
 ก็สมัยนั้นแล พระโรหนผู้มีอายุ ถูกพระอรหันต์ ๓๐๐ โภกิทำทัณฑโทษ
 โดยการมิได้สมาคม เพราะความที่เขามีได้มันติการไว้ เธอไปบิณฑบาตยัง
 ตระกูลนั้นตลอด ๗ ปีกับ ๓๐ เดือน จำเดิมแต่กาลแห่งนาคเสนกุมารได้ถือเอา
 ปฏิสนธิ พระผู้เป็นเจ้ามิเคยได้เลยซึ่งภิกขทัฬหีหนึ่งฤ ๆ ว่ายาคุมาตราว่า
 กระบวยหนึ่งฤว่าสามิจกรรม ได้ยู่มาตราว่าคำว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่าน
 ท่งหลายจงปรารณาล่วงเกิด” (โปรดสัตว์ข้างหน้า) ณ วันนั้นนั้นเทียว
 ไสฤตตรพราหมณ์เมื่อมาจากการงานภายนอก เห็นพระเถรนั้นมาเรือนของตน
 แล้วกลับไป จึงได้ถามว่าณะบรรพชิตผู้เจริญ วัตถุประสงค์หนึ่งท่านได้แล้วแต่เรือน
 ข้าพเจ้าฤ พระเถรกล่าววว่า เธอพราหมณ์ วัตถุประสงค์หนึ่งเราได้แล้ว พราหมณ์
 นั้นมีใจกินแทนจึงไปสู่เรือนถามว่า “วัตถุประสงค์หนึ่งท่านท่งหลายได้ให้แก่บรรพ
 ชิตนั้นฤ” ขนท่งหลายแจ้งว่า “ข้าพเจ้าท่งหลายไม่ได้ให้วัตถุประสงค์ใดเลย”

ครั้นวันที่สอง พราหมณ์เห็นพระเถรยืนอยู่ใกล้ประตูเรือนของตน จึงกล่าว
 เหตุนี้ว่า “งานที่ท่านทั้งหลายไม่ได้ปฏิบัติในเรือนเราทั้งหลาย ได้กล่าว
 มุสาวาทว่า” “เออพราหมณ์วัตถุหนึ่งเราได้แล้ว” “คำมุสาวาททั้งหลาย
 กล่าวเพราะเหตุไร” ลำดับนั้นพระเถรกล่าวกับพราหมณ์นั้นว่า เราทั้งหลาย
 ไม่ได้ปฏิบัติวัตถุหนึ่งในเรือนท่านทั้งหลายตลอด ๗ ปี ๓๐ เดือนแล้ว เมื่อวาน
 นี้คำมาตรว่า คำหนึ่งว่า “อติจฺจนํ ภันฺเต” เราได้แล้ว เพราะเหตุนี้เรา
 ทั้งหลายได้กล่าวแล้วว่า “เออพราหมณ์ วัตถุหนึ่งเราได้แล้ว” ดังนี้ พราหมณ์
 ฟังแล้ว ได้ถึงความโลมมันต์แล้วคิดว่า บรรพชิตองค์นี้ได้แล้วแม้มาตรว่าการ
 ปฏิบัติการด้วยถ้อยคำ ยังกล่าว “ได้แล้วในท่ามกลางฝูงชน” ถ้าเชอหากว่า
 ได้ลาภสิ่งอื่นแล้ว จะสรรเสริญผู้พ้นสักเพียงไร จึงได้บังคับชนในเรือนไว้ว่า
 “ท่านทั้งหลายจงให้ภิกษาทัพพีหนึ่ง จากภัตตรของเราทั้งหลายแก่บรรพชิต
 องค์นี้เป็นนิตยกาลเถิด” พราหมณ์นั้นครั้นเห็นความสงบ แลอธิยาบถของ
 พระเถรแล้วเลื่อมใสโดยประมาณยิ่งขึ้น จึงนิมนต์พระเถรว่า “ท่านทั้งหลาย
 จงฉันภัตตรในเรือนข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นนิตยกาลเถิด” จำเดิมแต่่นั้นมาพระเถร
 นั้นได้ฉันภัตตรในเรือนพราหมณ์ทุก ๆ วัน แม้พราหมณ์นั้นได้ให้ชาทณียโกชนีย
 อันประณีตที่ตกแต่งไว้เพื่อตนถวายแก่พระเถร แม้พระเถรนั้นฉันแล้วมีมือนำ
 ขึ้นจากบาตร แล้วเมื่อสมัยจะออกก็กล่าวพุททวจนเล็ก ๆ น้อย ๆ ทุกวัน ๆ
 จึงหลีกไป

นาคเสนกุมารนั้นเมื่อกาลได้ ๗ ขวบเท่านั้น ได้ถึงความสำเร็จไตรเพท
 ทั้งหลายด้วยศัพทป้อนเหลือจากคัมภีร์ไตรเพทด้วยในสำนักอาจารย์ แม้จำ
 เมื่อได้ ๗ ขวบนั้นคัมภีร์ไตรเพทและศิลปวิเศษอันใดมีอยู่ในสำนักมหาทศคาปา
 โมกข์อาจารย์ก็ดี ก็ได้ละเสียแล้วซึ่งไตรเพทแลศิลปวิเศษเหล่าใดอันตนพึงรู้
 ทัวถึงในญะยเพทก็ดี ก็ให้ถึงบริบูรณ์แล้ว เมื่อได้ฟังคำใดมาแล้วก็ตรัสรู้สรรพ
 ด้วยปริชาฉบับไวมิใช้รู้ยากเลย

ปัญหาทั้งหลายที่เฝ้าตามนุษย์ทั้งหลายแก้ไขด้วยยากนั้น ๆ ปัญหา
 ทั้งหลายทั้งปวง แม้นาคเสนกุมารนั้นก็แก้ไขง่าย จริงอยู่เมื่อนาคเสนกุมาร
 นั้นส่งวิสัยไตรเพท ณ ที่ใกล้ประตูอยู่ ๗ วัน แสนแห่งอรรถในบทคัมภีร์ได้
 ปรากฏแล้ว นาคเสนกุมารคิดว่าคัมภีร์นี้ไม่มีประโยชน์เกือกกุลเป็นของเปล่า
 เช่นกับใบไม้แห้งและเกลบเท่านั้น ไม่เป็นอุปายให้เกิดมรรคและผล จึงบังเกิด
 ให้มีจิตวิปปฏิสาร

ณ สมัยนั้นพระโรหนเถรได้นั่งอยู่ในอาสนอันควรแก่วัตร ได้รู้ถึงเจโต
 ปริวิตกของกุมารนั้น จึงหายไปจากอาสนนั้น ได้ปรากฏ ณ ที่ประตูบ้าน
 โสณุตตรพราหมณ์ กุมารนั้นได้เห็นพระเถรมาแต่ไกลแล้ว แลครั้นได้เห็นมีใจ
 บังเกิดโสมนัส เข้าไปใกล้พระโรหนผู้มีอายุแล้ว จึงได้กล่าวกะพระเถรนั้นว่า
 ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ผู้เจริญ ท่านเป็นเช่นเพทนีเพราะเหตุอะไร

พระเถรกล่าวว่า ตูกรทารก เราชื่อว่าเป็นบรพชิต

กุมารนาคเสนถามว่า ท่านรู้ดีปฤชาแล

พระเถรกล่าวว่า ตูกรทารก เรารู้แล เรารู้ดีปทั้งปวงอันล่วงแล้ว
 เป็นดีปอันอุดมในโลกกว่าดีปทั้งหลาย กุมารนาคเสนกล่าวว่า ข้าแต่
 ท่านผู้นิรทุกข์ ท่านจะอาจฤาแลเพื่อจะให้ข้าพเจ้าศึกษาดีปทั้งหลาย

พระเถรกล่าวว่า ตูกรทารก เราอาจเพื่อจะให้ท่านศึกษาดีปทั้งหลายได้
 ลำดับนั้นแลนาคเสนก็รับบาตรของพระเถรนิมนต์ให้ไปนั่ง ณ เรือนแล้ว

อังกาสพระเถรให้อิมให้พอใจด้วยอาหารอันประณีตด้วยมือตนเอง แล้วกล่าว
 กะพระเถรเมื่อฉนั้นแล้วว่า เดียวนี้ท่านจักอาจฤาแล เพื่อให้ข้าพเจ้าศึกษาดีป
 ทั้งหลาย พระเถรกล่าวว่า ตูกรทารก ท่านจะบวชแล้วถือเอาเพศแห่งเรา ณ
 กาลใด ณ กาลนั้นเราจักอาจให้ท่านศึกษาดีปทั้งหลาย ลำดับนั้นแลนาคเสน
 กุมารก็ยังมีมารดาบิดาทรงส่งให้อนุญาตแล้ว จึงกล่าวกะพระเถรว่า ข้าแต่ท่าน
 ผู้นิรทุกข์ ข้าพเจ้าจะถือเอาเพศของท่านเพื่อศึกษาดีปทั้งหลาย

ลำดับนั้นแล พระโรหนผู้มีอายุ ก็พานาคเสนกุมารไปสู่วิฆัมพวัตถุอัน
เป็นเสนาสนะควรแก่วัตรแล้ว สำนักอยู่ในที่นั้นคืนหนึ่ง ถ้าวรชิตอยู่โดยที่ใด
ก็เข้าไปโดยที่นั้น เมื่อเข้าไปใกล้แล้วจึงปรากฏเบื้องหน้าพระอรหันต์ทั้งหลาย
๑๐๐ โภฏี

ครั้งนั้นพระอรหันต์ ๑๐๐ โภฏีทั้งหลาย ก็พากันบวชให้นาคเสนกุมาร
ณ ถ้าวรชิตนั้น

ก็ตามเถรนาคเสนผู้มีอายุเมื่อบวชแล้ว และได้กล่าวคำนั้นกะพระโรหน
ผู้มีอายุว่า

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เพศของท่านข้าพเจ้าได้ถือเอาแล้ว ท่านทั้งหลาย
จงให้ดิบปทั้งหลายแก่ข้าพเจ้าเถิด

ลำดับนั้นความวิตกเกิดมีแก่พระโรหนผู้มีอายุว่า เราจะให้นาคเสนเรียน
อะโรหนอแต่เป็นครั้งแรก อธิษณาคเสนนี้เป็นบัณฑิตแล ควรจะให้เรียนอภิธรรม
ปิฎกก่อนแท้ ครั้นคิดแล้วจึงกล่าวว่ “ดูกรนาคเสน ท่านจงเรียนดิบปทั้งหลาย
ของเราเถิด” แล้วก็ให้นาคเสนผู้มีอายุเรียนอภิธรรมปิฎกครั้งแรกนั้นเทียว

พระโรหนก็กล่าวปกรณ คือ อภิธัมมสังคินี วิภังค ธาตุกถา บุคคล
บัญญัติ กถาวัตถุ ยมก ปุฏฐาน อันประกอบด้วย ตักก ทักก ทั้งปวงเป็นต้นว่า
กุสลา อัมมา อกุสลา อัมมา อพยักตา อัมมา ดังนี้

ลำดับนั้นแลจักขุญาณ สามารถรู้พระสัตตปิฎกนาภิธรรมทั้งปวงนั้น
เกิดขึ้นแล้วครั้งเดียวแท้ ตามเถรนาคเสนก็กล่าวว่ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
หยุดเถิด ท่านทั้งหลายอย่ากล่าวให้ยิ่งขึ้นไปอีกเลย ข้าพเจ้าจักสาธยายท่าน
นี้แหละ

ที่นั้นแลตามเถรนาคเสนผู้มีอายุเข้าไปยังโรงมณฑล แล้วสาธยายอภิ
ธรรมปิฎกกับอรรธกถาจำไว้ในใจ ตามเถรนาคเสนนั้น ครั้นบวชในพระบวร

พุทธศาสนาแล้ว ได้สดับพระสัทตาทิธรรมทั้งสน^{๕๕} เมื่อกล่าวอภิธรรมที่ตนรู้อำนาจ
แล้วในบทกุศลติกก^๕ พร้อมกับอรรถกถาทั้งปวงสาธยายอยู่

พนพสุธาได้หัวน^{๕๖}ไหวด้วยเดชอำนาจแห่งสามเนรมิตเสนา^{๕๗}นั้น เทพยเจ้า
ทั้งหลายได้พากันข้ม^{๕๘}แย้ม^{๕๙}มิติน^{๖๐}ตียังนัก^{๖๑} ทุก ๆ องค์ได้บรรทม^{๖๒}หัตถ์แล้ว ผู้พรหม
ทั้งหลายก็แย้ม^{๖๓}สรवल^{๖๔}ไปรย^{๖๕}ปราย^{๖๖}คอก^{๖๗}ไม้^{๖๘}ทั้งหลายอันเป็นทิพย์แล้ว ลำดับนั้นแล
พระอรหันต์ ๓๐๐ โกฎิ^{๖๙}ทั้งหลายก็อุปสมบท^{๗๐}ให้สามเนรมิตเสนาผู้มีอายุ เมื่อวรรษา
ครบบริบูรณ์ ณ ถ้ำรักขิต

พระนาคเสนเมื่ออุปสมบทแล้ว ได้ปรารภถึงพระอุปัชฌาย์^{๗๑} คิดว่า
อุปัชฌาย์ของเรา^{๗๒}รู้อภิธรรมเท่านั้น^{๗๓} ฤาหนอแล

ณ ลำดับนั้นแล พระโรหนเถร^{๗๔}ได้รู้ถึงเจโตปริวิตก^{๗๕}ของพระนาคเสนด้วย
ใจในระหว่างเดียวกันนั้น แล้วได้กล่าวกะพระนาคเสน^{๗๖}นั้นว่า ดูกรนาคเสน
ความวิตกของท่านไม่สมควร ท่านจงคิดวิตกให้สมควรเถิด พระนาคเสน^{๗๗}นั้นจึง
ได้คิดว่าอัศจรรย์ใจยิ่งนักแท้ ไม่น่าจะเป็นยิ่งนักแท้ พระอุปัชฌาย์ของเรา
เป็นบัณฑิตแท้ ย่อมรู้อารจิตของเราได้ จึงได้กล่าวขมาโทษว่า ข้าแต่ท่าน
ผู้เจริญ ขอท่านจงอดโทษแก่ข้าพเจ้าครั้งหนึ่งก่อน ข้าพเจ้าจะไม่วิตกอย่างนั้นอีก
พระโรหนจึงว่า แน่ะนาคเสน เราจักไม่อดโทษให้แก่ท่าน ดูกรนาคเสน มีอยู่
เมืองชื่อสาคนคร พระราชาทรงพระนามว่ามิลินท์ ได้เสวยราชย์ในเมืองนั้น
ก็แต่ว่าพระราชนั้นพระองค์ไม่มีใครเสมอ ในชมพูทวีป โดยกำลังและเขาวรรณ
และความกล้าหาญก็ดี โดยอุบายการถามปัญหา^{๗๘}ก็ดี

หากว่า ท่านจักอาสาสนทนากับด้วยพระราชาในเมืองนั้นได้ไซ้^{๗๙} ดูกร
นาคเสน เราจักอดโทษให้แก่ท่าน

พระนาคเสนกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระราชามิลินท์องค์เดียวจงยก
ไว้ หากว่าพระราชาทั้งหลายในชมพูทวีป^{๘๐}ทั้งสน^{๘๑} จักสืบต่อ^{๘๒}ศิระ^{๘๓}ด้วย^{๘๔}ศิระ^{๘๕}กัน
ถามปัญหา^{๘๖}กับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักสามารถให้พระราชาทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้น

เลื่อมใสด้วยการวิชันาปัญหา ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านทั้งหลายจงอดโทษ
ให้แก่ข้าพเจ้าเถิด

พระโรหนเถรกล่าวว่่า แม้ะนาคเสน ถ้าหากว่าท่านจักสามารถเราจัก
อดโทษให้ แล้วบังคับพระนาคเสนว่า แม้ะนาคเสน ท่านจงไปสู่สำนักพระ
อัสสคฺคตผู้มีอายุเถิด จงไหว้เท้าพระอัสสคฺคตตามคำเรา แล้วจงจำพรรษา
อยู่ในสำนักพระอัสสคฺคตเถิด

พระนาคเสนนั้น พระอุปัชฌาย์ส่งไปแล้ว ได้ไปโดยลำดับจนถึงสำนัก
พระอัสสคฺคตผู้มีอายุ ไหว้เท้าพระอัสสคฺคตตามคำอุปัชฌาย์กล่าว แล้วทำ
วัตรปฏิบัติได้เข้าไปจำพรรษาอยู่แล้วในสำนักพระเถรนั้นตลอดสามเดือน

โดยกาลตามเดือนล่วงแล้ว อุบาสิกาผู้หนึ่งเข้าไปใกล้พระอัสสคฺคตผู้มี
อายุแล้วนิมนต์ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายจงรับภัตตาหารเวลาพรุ่งนี้
กับด้วยพระนาคเสน พระเถรรับนิมนต์ของอุบาสิกาแล้ว โดยกาลแห่งคืน
วันนั้นล่วงไปแล้ว จึงพาพระนาคเสนไปสู่ณิเวศน์อุบาสิกาได้นั่งแล้ว ณ บัญญัติ-
ตาอาสน์ อุบาสิกาแม่นั้น ก็ได้อังคาสพระสององค์นั้นด้วยอาหารประณีตด้วย
มือตนเอง พระเถรนั้นเมื่อฉันแล้วจึงกล่าวว่่าพระนาคเสนว่า แม้ะนาคเสน
ท่านจงอนุโมทนาแก่อุบาสิกาแล้วจึงลุกจากอาสน์หลีกไปสู่วิหาร

ลำดับนั้นแล พระนาคเสนผู้มีอายุ ได้ทำอนุโมทนาด้วยคัมภีร์กถาแก่
อุบาสิกา

ธรรมจักษุคือความเห็นแจ้งในธรรม ปราศจากอูฐิปราศจากมลทินได้
เกิดแล้วแก่อุบาสิกา

ทุกขสัจอันใดอันหนึ่ง เป็นธรรมเกิดแต่สมุทัย ทุกข์ทั้งปวงนั้นเป็นธรรม
ดับโดยไม่เหลือ

แม้พระนาคเสนผู้มีอายุ ก็ได้ตรัสรู้โสดาปัตติผล ในเวลาจบลงแห่งพระ
ธรรมเทศนาคราวเดียวกันเทียว ลำดับนั้นแล พระอัสสคฺคตผู้มีอายุ นั่งแล้ว

ในมณฑลมาด ได้รู้เหตุด้วยจักษุญาณดังทิพย์อันบริสุทธิ์ แล้วกระทำสาธการ กล่าวอย่างนี้ว่า “กายใหญ่ ๆ ทั้งหลายอันนายขมังธนูเลี้ยงออกให้เป็นสองภาค ด้วยลูกธนูตอกเดียว ก็อย่างเดียวกันนั้นเทียว” ณ ขณะนั้นหมู่เทวดาทั้งหลาย ได้บันเทิงแล้วไปรยลงซึ่งสักการะทั้งหลายมีมาลา ทิพย์เป็นต้น แล้วทำเสียง สาธการให้อวยพรว่า แน่พ่อเฮย อัจฉริยะไม่เคยมี ๆ แล้วยอมเป็นไปในโลก

พระนาคเสนทำอนุโมทนาอย่างนี้แล้ว ลุกจากอาสน์เข้าไปใกล้พระอัสส-
คตผู้มีอายุแล้ว อภิวาทนึ่งอยู่ที่ควรส่วนหนึ่ง

ลำดับนั้นพระอัสสคตผู้มีอายุ กล่าวกะพระนาคเสนว่า ตูกรนาคเสน ท่านอยู่ในเสนาสนะนี้นานแล้ว ท่านจงไปเรียนพระพุททวจนในสำนักพระธรรม รักษิตผู้มีอายุ เธออยู่ในอโศการามวิหาร ณ อุตตรทิศภาคแห่งเมืองปาดลีบุตร

พระนาคเสนได้สดับคำพระอัสสคตดังนี้ จึงอภิวาทพระอัสสคตแล้ว หลีกไป เมื่อเที่ยวจาริกไปโดยลำดับถึงอโศการามในปาดลีบุตรนครแล้ว จึงเข้าไปใกล้พระธรรมรักษิตผู้มีอายุอภิวาทแล้วกล่าวกะพระเถรนั้นว่า “ข้าแต่ท่าน ผู้เจริญ ขอท่านทั้งหลายจงให้ข้าพเจ้าทั้งหลายศึกษาพระพุททวจน”

ณ กาลนั้นพระติสสทัตตผู้มีอายุ มาแล้วแต่เกาะลังกาสู่ชมพูทวีปนี้ ได้เข้าไปใกล้พระธรรมรักษิตผู้มีอายุอภิวาทแล้ว นึ่งอยู่ที่ควรส่วนหนึ่งจึงกล่าว กะพระเถรนั้นว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้ามาแล้วแต่ที่ไกลแล ขอท่าน ทั้งหลายจงให้ข้าพเจ้าทั้งหลายเรียนพระพุททวจน”

ที่นั้นแลพระธรรมรักษิตผู้มีอายุ ได้กล่าวเหตุนี้กะพระนาคเสนว่า แน่พระนาคเสน ท่านจงเรียนพระพุททวจนพร้อมด้วยพระติสสทัตตนี้

แม้ว่าเธอทั้งสองก็จะฟังกระสันแก่กันเมื่อกำลังเรียนอยู่

ที่นั้นแลพระนาคเสนผู้มีอายุด้วย พระติสสทัตตผู้มีอายุด้วย ได้เรียน พระพุททวจนในสำนักพระธรรมรักษิตผู้มีอายุ ได้สาธยายที่ฌนิกายโดยอุเทศ

เดียวกัน แม้ว่าภิกษุทั้งสองนั้นได้มนสิการพระไตรปิฎกพุทธวจนทั้งปวงนั้น
โดยพยัญชนะตลอดตามเดือนแล้ว มนสิการพระไตรปิฎกพุทธวจนทั้งปวงนั้น
โดยอรรถตลอดตามเดือน อีกที่นั้นแลแม้พระนาคเสนผู้มีอายุ ทำวิบัติสนาให้
เจริญแล้วได้ถึงพระอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภทา (มีคาถาพันธธรรมเจริญ
ไว้ว่า)

ดีกขัตวา ปิฎกัตตยิ สมุตติยา วิบัติสนิ

ภาวเสยฺย (๑) สัมปัตโต ปฏิสัมภทาหิ สห โส

เสฏฺฐิสฺส อรหตฺ อหุ

ครันศึกษาพระไตรปิฎกแล้ว เจริญพระวิบัติสนาด้วยความรู้ของตน
ถึงแล้วซึ่งกับด้วยพระปฏิสัมภทา พระนาคเสนนั้นก็ประเสริฐกว่าพระอรหันต์
ทั้งหลายด้วยประการดังนี้

เตเชนัสฺส ปกัมปัตติ หิตลํ (๒)

ตฺชัพฺภิตโต สาคโร เสตี ภินฺตํ (๓)

มัตโต ปหฺนฺฐุสฺสททยา สพรหมินฺนทเทจา ตทา

ด้วยเดชอำนาจของพระเถรเจ้านั้น พื้นแผ่นดินได้หวั่นไหวทั่วไป พระ-
ศาครขลาลัยก็กำเริบ ภูเขาใหญ่มีแท่งทับด้วยศิลาที่หมุนอยู่เต็ม ๆ ในกาลนั้น
ฝูงเทพยเจ้าเหล่าพรหมอินทร์ เคยมีหทัยอันเบิกบานก็บันดาลง่วงเหงาเมา
ประมาท

ตโต ปหฺนฺฐุสฺสาย โส เถโร เมธาวี ธัมมโกวิท

ปากโฏ สัพฺพโลกานํ คคณฺว นิสากโร

สตัดฺวสฺสตีปริปุณฺเณ อุกฺกมฺปทโตปรี

(๑) สงสัยว่าจะเป็น ภาเวยฺย หรือ ภาวเสยฺย (๒) น่าจะเป็น มหิตลํ (๓) น่าจะเป็น ภษินฺตํ

จับเต็มแต่นั้นมา พระเถรเจ้านั้นก็เป็นปราชญ์ฉลาดในธรรม ได้ปรากฏ
แล้วแก่โลกทั้งปวง ประดุจดั่งดวงนิสากรอันปรากฏในคณากาศในกำหนด
๗ พุทธกาลบริบูรณ์เบื้องหน้าแต่อุปสมบทแล้วมา

สริตวา อุบ้ชฌายัสส์ส วจนั โวหนัสส์สบี
กทาสีตีสหัสส์เสหิ ภิกขุหิ ปริวาริตโต
อคมมาสิ วิชฌมหนัโต นครสาคลวหัย

ครั้นระลึกถึงคำพระโรหนผู้บ้ชฌาย์ณกาลไรเล่า พระเถรเจ้าแหวดล้อม
ด้วยภิกษุ ๘๐๐๐๐ เป็นบริวาร อาจหาญตั้งพระยาราชสีห์ไปสู่เมืองสาคลนคร

ตทา ราชา มิลินโท โส กุสโล บัณฺฑุหปุจฺจนเ
อุปคันตวาน ตั เถว นานาบัณฺฑุหุ อปุจฺจนยิ

ณ กาลนั้นพระราชามิลินท์ผู้ฉลาดในการถามปริศนา ครั้นเข้าไปหา
พระเถรนั้นแล้วได้ถามปัญหาต่าง ๆ

บัณฺฑุหาพยากรเณ เจโก นาคเสนโม มหามุนิ
สุขุมิ ปุจฺจติตบัณฺฑุหุ ตั สัพพะมปิ วิยากริ

พระนาคเสนนักปราชญ์ใหญ่ ฉลาดในการแก้ปัญหา เธอได้วิชันนา
แก้ไขปัญหาทั้งปวง อันพระเจ้ามิลินท์ถามแล้วอย่างสุขุมคัมภีรภาพ

อปากฎาปิ ยา บัณฺฑุหา คัมภีรตถุปนัสส์สิดา
ตา จ สัพพะวา อุปมาว นาคเสน พยากตา

ปัญหาธรรมทั้งหลายเหล่านี้ได้ เข้าไปอาศัยอรรถอันลึกซึ้งมิได้ปรากฏ
แล้ว พระนาคเสนเถรเจ้าได้วิชันนาปัญหาทั้งปวงเหล่านั้นเป็นการอุปมาให้
แจ่มได้

ตัสส์ส ญาเณ ปัสสิทิตวา ปุตฺตัม รัชเช นิธาย โส
สาสเน บัพพะชิตวาน อรหัตตมปาปุนิ

ตอน ๒ รัตนพิมพกรณกถา

เดชดี โกวโท ชินธัมเมสุ	เถโร โส ธัมมรักชีโต
มหาชีณาสโว เสฏฺฐโฐ	สัพพัตถัญญโณชนักโข
นิสสัย ปวรปุริ	ปาดลีปุตตนามกั
วัสสย ปวรวรามเ	อโศการามนามเก
สกลตโมปนุโท	นรโวโร โสเมบฺบัญญโณ
ติมิรปทาลีโต	นิลปะเถ นิสากโร
ชินปวรสาดเน	อติปากโฏมึ เถโร
ปหิณมลคโณ ๑	ปรินิพพุโต อโหสิ

พระธรรมรักชิตเถรเจ้านั้น มีเดชรุ่งเรืองฉลาดในธรรมของพระชินสีห์เจ้า เป็นพระมหาชีณาสพระเสริฐ สันตัญญโชนัธรรมทั้งปวง ได้อาศัยเมืองอินบวร มีนามกรว่าปาดลีบุตร ดำนักในบวรารามนามเรียกว่าอโศการาม ได้บรรเทาความเมามืดของสัตว์ทั้งสัน เป็นภิกษุผู้ประเสริฐกว่านรเทวดา มีบุญญาสว่างตั้งดวงพระจันทร์เมื่อวันเพ็ญ ทำลายเสียซึ่งมืดให้กระจายไปตั้งดวงนิสากรส่องใสอยู่ในห้องนิลบท พระเถรเจ้าก็ยิ่งปรากฏในพระชินบวรศาสนา เป็นผู้ปราศจากหมุกิเลสมลทินอันละเอียดได้แล้วก็ดับขันธปรินิพพาน ครั้นเมื่อพระเถรเจ้านั้นแม้ปรินิพพานแล้ว ฝ่ายว่าพระนาคเสนเถรเจ้านั้น ได้ดำริตั้งนี้ว่า

จักทำอย่างไร พระพุทธจักขุ^(๑) จักรุ่งเรือง แม้ไฉนพระพุทธจักขุ^(๑) นั้นพึงดำรงอยู่ในอนาคตได้ อย่าเลยเราแลควรจะสร้างพระพิมพ์แห่งพระชินสีห์เจ้าผู้ประเสริฐนั้นไว้เพื่อจะให้ พระชินจักขุ^(๒) รุ่งเรือง

(๑) น่าจะเป็น พุทธจักกั (๒) น่าจะเป็น ชินจักกั

ถ้าหากว่าเราจะสร้างพระชินพิมพ์ผู้ประเสริฐด้วยเงินและทองไข้วแท้
จริงใจทั้งหลายเป็นอันมาก ผู้มีราคะ โทสะ โมหะ ก็จักทำพระพิมพ์นั้นให้
ฉิบหายในอนาคตกาล เพราะเหตุนี้เราจักสร้างพระพิมพ์ด้วยรัตนอันบุคคล
จะเข้าไปทำลายได้ด้วยยาก ด้วยเดชานุภาพพระพิมพ์นั้นเกิด

ณ ขณะนั้น ท้าวสักกะเจ้าไตรทิพ ครั้นทราบประโยชน์ที่พระเถรวาฟังคิด
แล้วจึงเข้าไปใกล้พระเถรเจ้านั้นด้วยพระวิสสุกรรม ยืนอยู่เฉพาหน้าได้กล่าว
กะพระเถรนั้นว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายจะสร้างพระสัมพุทธพิมพ์
ด้วยรัตนอันมีเดช เป็นของประเสริฐเพื่อประโยชน์แก่โลกให้เป็นที่ยู่งมนุษย์
เทพาทั้งหลายได้บูชาหรือแลพระเจ้าข้า” พระเถระได้กล่าวกะท้าวสักกะว่า
“ท่านจงนำรัตนมาเถิด” แม้ว่าท้าวเทวานมินทรก็กล่าวกะพระเถระว่า “ข้าแต่
พระเถรผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะให้พระวิสสุกรรมไปนำแก้วมณีสีขาวมาแต่เขาวิบูล
บรรพต”

ท้าวเทวานมินทร ครั้นกล่าวคำดังนั้นแล้วจึงบังคับพระวิสสุกรรมนั้นว่า
“ดูกรพ่อ ท่านจงไปนำแก้วมณีอันมีเดชรุ่งเรืองมาแต่เขาวิบูลบรรพต”

พระวิสสุกรรมนั้นก็ทูลว่า “ข้าพเจ้าจะไปตามถ้อยคำได้แต่ไม่อาจถือ
เอาแก้วนั้นได้ เพราะว่าหมุกุมภณที่ประจำอยู่ในเขาวิบูลนั้น ครั้นเห็นข้าพเจ้า
แล้วจะไม่ฟังให้แก้วมณี”

เพราะเหตุนี้ ขอเชิญพระองค์เสด็จไปสู่เขาวิบูลนั้นกับข้าพเจ้าเพื่อถือ
เอารัตนอันมีมหิทธาน์เกิด แท้จริงเมื่อพระองค์เสด็จไปยังเขาวิบูลนั้นแล้ว
พวกกุมภณทั้งหลายนั้น ครั้นเห็นพระองค์แล้วจะฟังถวายนั่นแก่พระองค์

ที่นั่นแลท้าวเทวาราชได้สดับคำนั้นแล้ว จึงไปสู่เขาวิบูลด้วยพระวิสสุ
กรรม ครั้นเห็นกุมภณที่ผู้รักษาแก้วมณี จึงมีเทวบัญชาเพื่อจะถือเอารัตนว่า
“เรามา ณ เขาเพื่อจะถือเอารัตนมีชื่อว่ามณีโชติได้แล้วถวายนั่นแก่พระ
นาคเสนผู้ประเสริฐเพื่อสร้างพระชินพิมพ์”

ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงให้รัตนแก่เราบ้างเถิด
 ที่นั่นหมู่กุมภณทั้งหลายเหล่านั้น ได้ยินเทวบัญชาแล้วจึงทูลแต่เจ้า
 มหาอินทรวา “ ข้าแต่ท้าวสักกะ รัตนชื่อว่ามณีโชตินี้เป็นราชบริโภคของพระ
 เจ้าจักรพรรดิราชผู้ประเสริฐ แวดล้อมอยู่ด้วยแก้วมณีแดงสามพัน แม้สมเด็จพระ
 พระชินสีห์เจ้าทั้งหลายก็ได้ตรัสไว้ว่า ” “ รัตนมีเทชมหาอนุภาพเกิดในประเทศใด
 พระเจ้าจักรพรรดิราชก็ย่อมเกิดในประเทศนั้น ”

ก็แลครั้นทูลดังนั้นแล้ว จึงดำแดงอมรโกฏูรัตน มีวรรณเขียวประภัสสร
 ทูลท้าวเทวานมินทรวา ข้าแต่มหाराชเจ้า ถ้าหากว่าพระองค์ถือเอารัตนแล้ว
 พึงถวายแก่พระนาคเสนเถรผู้ใคร่เพื่อจะสร้างพระชินพิมพ์อันวิจิตรให้เป็นของ
 เทวดามนุษย์บุชาไซรี พระองค์จงเว้นมณีโชติรัตนอันเกิดเป็นบริโภครัตนของ
 พระเจ้าบรมจักรพรรดิดวงนี้ไว้แล้วถือเอาอมรโกฏูรัตนเถิด

อมรโกฏูรัตนเมื่อนั้นมีประมาณโดยรอบวาหนึ่งยั้งด้วยสามองคุลีโดยกลม
 (คือวัดได้ล้อมหนึ่งกับ ๓ นิ้ว) มีหมู่รัตน ๗๕๐ แวดล้อมแล้ว ตั้งอยู่ในที่ใกล้
 กำแพงห้อมล้อมมณีโชติรัตนไว้ ที่นั่นท้าวทศตัญญา ผู้เป็นเจ้าแห่งเทวดา
 ทั้งหลาย ถือเอาอมรโกฏูรัตนอันมีรัศมีเขี้ยวฉนั้นพร้อมกับพระวิศสุกรรมลงจาก
 ภูเขาวินิบูลบรรพต เข้าไปใกล้พระเถรแล้วอภิวันท์มอบถวายแก่พระเถรด้วย
 คำว่า “ ข้าแต่พระเถรผู้เจริญ ท่านทั้งหลายจงให้ช่างทำพิมพ์พระชินสีห์ ผู้
 ประเสริฐผู้ทำประโยชน์แก่สกลชนด้วยรัตนนี้เถิด ” แล้วจึงเสด็จไปสู่สถานของ
 พระองค์นั้นเทียว

ที่นั่น พระนาคเสนนั้น ได้รัตนแล้วจึงคิดว่า “ เราใคร่จะสร้างพระพิมพ์
 อันเทวดามนุษย์พึงบูชา จะพึงได้นายช่างคนใดผู้ฉลาดดีผู้สามารถ เพื่อจะทำ
 พระปฏิมาแล ”

ที่นั่นพระวิศตุกรรมรู้แจ้งวิตกนั้นแล้ว จึงละเพศเทวดา อันเป็นบรมศิริ
 วิชาเสียดแล้วจึงได้มาในขณะนั้น ด้วยเพศนายช่างผู้ฉลาดเพื่อจะทำพระพุท
 พิมพ์ด้วยแก้วอมรโกฏมณีนั่น

พระสัมพุทธพิมพ์งามด้วยรัตนอันประเสริฐ อันประกอบด้วยประมาณ
 สูง ๓ ศอก ๗ นิ้ว เป็นวัตถุควรอันพรหมอินทรเทวดามนุษย์ทั้งหลายบูชา
 ได้สำเร็จลงแล้วแม้หลายวัน พระเถรเจ้านั้น เมื่อพระปฏิมากรสำเร็จลงแล้ว
 ทำสักการะเคารพแล้ว จึงให้ทามณฑปประเสริฐในอโศการามงามด้วยรัตน
 ประดับตกแต่งแล้วเป็นต้น เชิญพระพุทธรูปปฏิมาประดิษฐานไว้ในอาสน ใน
 ท่อมกลางแห่งมณฑปนั้น

ลำดับนั้นฝูงเทวดาทั้งหลายมีพระอินทร์เป็นต้นด้วย ฝูงพรหมทั้งหลาย
 ด้วย คนธรรพราक्षสบุตรรณนาคทั้งหลายด้วย มีมาลาเป็นต้น ในมือถือไว้
 มีจิตชื่นชมยินดียิ่งมาประชุมพร้อมกัน บูชายิ่งแล้วซึ่งรูปพระชินสีห์เจ้า

หมู่พระสัมพุทธดาวก แม้เป็นพระชินาสวทงหลายกำหนดได้ ๓๐๐ โกฎิ
 เป็นผู้ใคร่เพื่อจะยังพระศาสนาให้รุ่งเรือง พระดาวกเหล่านั้นมีพระนาคเสนเป็น
 ประธาน ก็มีพระบีติเบิกบานเป็นสภาวะ มาประชุมพร้อมกันบูชายิ่งซึ่งรูปพระ
 ชินสีห์ว่า พระราชาธิบดี ราชบุรุษทั้งหลายก็ดี มหาชนทั้งหลายก็ดี มีมือถือ
 มาลาการต่าง ๆ บูชายิ่งแล้วซึ่งพระพุทธรูปอันบวร

ครั้นเมื่อบูชาพิธี อันหมู่มนุษย์แลเทวดาทั้งหลายประพฤติเป็นไปอยู่
 อย่างนี้ พระชินพิมพ์ผู้ประเสริฐเจ้าผู้หาชีวิตมิได้ก็ให้ปรากฏราวกะว่ามีชีวิตมี
 รัศมีอยู่เนืองนิตย์ ได้ทำปาฏิหาริย์ต่าง ๆ เป็นเอนกตลอด ๗ วัน แม้รัศมี
 สว่างทงหลายก็แผ่ชานออกแล้วจากพระศรีร่างกายแห่งพระชินพิมพ์นั้น พระรัศมี
 เชี่ยวคล้ายกับปักแมลงภู่บินไปอยู่ พระรัศมีเหลือคล้ายกับหรรดาดในแผ่นทอง
 พระรัศมีแดงราวกับว่าแสงพระอาทิตย์ฟุ้งขึ้นมาอ่อน ๆ พระรัศมีขาวราวกับว่า
 ดาวประกายพรึก (ดาวรุ่ง) พระรัศมีมีญูเชฐามีวรรณสีราวกะแสงอรุณ

แลดอกอังกาบ พระรัศมีประภัสสรคล้ายกับแก้วไพฑูรย์และแก้วผลึก พระรัศมี
 ๕
 ทงหลายแม่ทงปวงออกมาเฉพาะแล้วแต่พระสระแห่งพระพุทธพิมพ์เจ้า ครั้น
 ๕
 เมื่อพระแก้วอมรโกฏมณีนัยเป็นพระพิมพ์อันประเสริฐของเทวดามนุษย์มีพระ-
 ๕
 รัศมีเป็นอันมากยังพระปาฏิหาริย์เป็นอนเนก ให้เป็นไปอยู่ตลอด ๗ วัน ๗ คืน
 ๕
 ผุงเทพาคือ อินทร์ พรหม เทวดา อสุร ครุฑ คนธรรพ์ สุบรรณ ทงหลายด้วย
 ๕
 พระราชาราชเสนา เสนาบดี คหบดี เป็นต้นทงหลายด้วย ประชุมชนทงหลาย
 ๕
 ด้วย พระอรหันต์ทงหลายกำหนด ๓๐๐ โกฎิ มีพระนาคเสนเป็นประธานด้วย
 ๕
 เห็นแล้วแต่ซึ่งปาฏิหาริย์บังเกิดเป็นอศักรรายนัน มีหทัยอันบันเทิงแล้วเที่ยว
 ๕
 ยังสาธุการมีอันโบกแผ่นผ้ามากแสนเป็นต้นให้เป็นไปแล้ว บุษายังแล้วด้วยบุษา
 ๕
 สักการะ มีประการต่าง ๆ ทงหลาย มีฉัตร ธงชัย ธงบรรพชากร มากแสน
 ๕
 เป็นต้นด้วย มีดอกบัวต่าง ๆ คือ กุมภ กมล อุบลเขียว อุบลขาว เป็นต้น
 ๕
 ด้วย มีมาลาคันธ รูปประทีป เป็นต้นอันอบแล้วด้วยกระดัมพัก กฤษณา-
 ๕
 ไม้จันทน์และกระบูร เป็นต้นด้วย บรรลือดุริยางค์มากกว่าพัน มีกลอง สังข์
 ๕
 ตะโพน บัณเฑาะว์ พิณ เป็นต้นทงหลาย เมทนีดลทงสนราวจะว่าจะแตกด้วย
 ๕
 ความกักก้องของดุริยางค์เป็นอนเนกแห่งสาธุการอันเป็นไปแล้วทงหลาย ได้มีแล้ว

พุทธบริษัททงหลายได้บุษายังแล้ว ซึ่งพระชินพิมพ์อันประเสริฐอันแล้ว
 ๕
 ด้วยแก้วอมรโกฏตลอด ๗ ทิวราตรีอย่างนั้นแล้ว

ในการนั้น พระนาคเสนเถรใคร่ที่จะยังพระศาสนาของสมเด็จพระผู้มี
 ๕
 พระภาคย์เจ้าแห่งเราทงหลายให้รุ่งเรือง ได้นำมาซึ่งพระธาตุทงหลาย ๗ องค์
 ๕
 ของพระมุนินทร์ผู้ประณีตกว่า พรหม อินทร์ เทวดา มนุษย์ พระองค์ผู้ชนะ
 ๕
 มารอันถึงพร้อมแล้วด้วยวรรณต่าง ๆ แล้วจึงตั้งภาชนะเงินอันวิจิตรโดยลำดับ
 ๕
 กันทงหลาย และสุวรรณภาชนะวิจิตรต่าง ๆ ๗ ใบทงหลายในเบื้องบนแห่ง
 ๕
 ภาชนะเงินทงหลายเหล่านั้น ซึ่งภาชนะแก้วมณีอันวิจิตรต่าง ๆ ๗ ใบทงหลาย
 ๕
 ไว้เบื้องบนแห่งภาชนะทองนั้นแล้ว ตั้งพระชินธาตุทงหลาย ในภาชนะแก้วมณี

ทั้งสามในอาสนวิจิตรอันบุคคลลาดไว้ดีแล้ว ในเบื้องบนแห่งแก้วมณีทั้งหลาย
 หงปวง

แม้ว่าพระนาคเสนนั้นด้วย พระชีนาสวทั้งหลายด้วย พระพรหม
 พระอินทร เทวดาทั้งหลายด้วย สาธุชนทั้งหลายด้วย ทุกคนพากันมีจิตเลื่อมใส
 บูชายิ่งซึ่งพระมุนีราชธาตุ ด้วยของหอมและระเบียบดอกไม้ทั้งหลาย กล่าว
 สรรเสริญพระพุทธรูปต่าง ๆ ไปรยปรายซึ่งสักการะวิธี มีข้าวตอกเป็นต้น
 รดพระสัมพุทธรูปทั้งหลายนั้นในภาชนะแก้วมณีอันเต็มด้วยน้ำหอม พระ-
 มุนีนทรธาตุทั้งหลายนั้น รุ่งเรืองอยู่ด้วยพระฉัพพรรณรังสีแล่นประทักษิณ
 ไปแล้ว ๆ ในภาชนะแก้วมณีอันเต็มแล้วด้วยน้ำหอมราวกะว่าหงส์ทอง พระ
 ชีนาสวเจ้าทั้งหลายด้วย แม้ชนมีพระราชาและอำมาตย์เป็นต้นทั้งหลายด้วย
 ได้เห็นปาฏิหาริย์แล้วพากันบันเทิงทำวราธการแล้วโถมนาคต่อพระมุนีนทรธาตุ

ที่นั้นพระนาคเสนผู้ชินโรด ได้ทำสักการิยาเพื่อประดิษฐานพระธาตุ
 พระทศพลเจ้าทั้งหลายในที่ ๗ แห่ง ของพระสรีระคือพระพุทธรูปให้
 เป็นของควรเทวดาและมนุษย์ได้อภิวันต์ ด้วยความใคร่เพื่อให้สกลโลกเห็น

ตัสสาธิฐฐานกาเวน นาคเสนัสส สัตถุโน
 พิมพัสส สัตตฐาเนสุ ปติฐฐหิส ธาตุโย

พระธาตุเจ้าทั้งหลายได้ประดิษฐานอยู่แล้วในฐานทั้ง ๗ แห่งของพระ-
 พิมพ์แห่งพระศาสดาเจ้า ด้วยอานุภาพอธิษฐานของพระนาคเสนเถรเจ้านั้น

ตาเสวกา โมพิยาฐฐาติ นลาเตกา ปติฐฐหิ
 นาภิเยกา ปติฐฐาติ เอกา ปทักขิณพิมพัสส กเว
 วามหัตถเ ๑ ธาเตวกา เอกา ชาณุมหิ ปทักขิณ
 วามชาณุมหิ ธาเตวกา พิมพัสส ๑ ปติฐฐหิ

ในพระธาตุทั้งหลาย ๗ นั้น องค์หนึ่งได้ประดิษฐานอยู่แล้วในพระโมลี
 องค์หนึ่งประดิษฐานอยู่แล้วในพระนลาฏ องค์หนึ่งได้ประดิษฐานอยู่แล้วใน
 พระนาภี องค์หนึ่งได้ประดิษฐานอยู่แล้วในพระกรแห่งพระพิมพ์เบื้องขวา

พระธาตุองค์หนึ่งได้ประดิษฐานอยู่แล้วในพระหัตถ์เบื้องซ้าย องค์หนึ่งได้
ประดิษฐานอยู่แล้วในพระหัตถ์เบื้องขวา พระธาตุองค์หนึ่งได้ประดิษฐานอยู่
แล้วในพระหัตถ์เบื้องซ้ายพระพิมพ์

พระมุนิทรธาตุทั้งหลาย ได้ประดิษฐานอยู่แล้วในสถานทั้งหลาย
เหล่านี้ ได้เหาะขึ้นไปในอากาศมีรัศมีอันรุ่งเรืองต่าง ๆ รวบรวมความสว่างแห่ง
สายฟ้า แล้วเสด็จไปสู่ในพระสัมพุทธพิมพ์อีก

พระรัตนธาตุทั้งหลายด้วย ผงเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายด้วย เห็นพระ
ปาฏิหาริย์นั้นเทียว พวกนั้นยินดีบูชายิ่งนักแล้วได้ทำสาธุการ คือเสียดังให้ ขนทั้ง
หลายเหล่านั้นได้ขาดไปซึ่งเครื่องสักการะมีผ้าเป็นต้น และเครื่องบูชาเป็นต้น
ทุกเมื่อ ฝ่ายพระนาคเสนนั้นได้ส่งอนาคตญาณอันประเสริฐบริสุทธิ์จึงเห็น
ประโยชน์เกื้อกูลแก่โลกทั้งปวง แล้วได้พยากรณ์พระพิมพ์อันเป็นวัตถุควร
บูชายิ่งว่า

กัมโปชวงค์เส ๑ มลานวงค์
สยามวงค์เสติ อัยมบี พิมพ์โพ
ตีเสว วงค์เส วิชิตมาน
โลก อรัณโตวิย พุทธเสฏฐิไสติ

พระพิมพ์แม้นรุ่งเรืองวิเศษอยู่ในวงศ์ทั้งหลาย ๓ นั้นเทียว คือในกัม-
โปชวงศ์ด้วย ในมลานวงศ์ด้วย ในสยามวงศ์ด้วย ประหนึ่งว่าองค์สมเด็จพระ
พระสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ยังทรงพระชนม์อยู่ในโลก

กิริ พิมพ์เสฏฐิไส วรเทชวันโต
อชิว สชิววิย ปาฏิหาริ

ตั้งได้สดับมา พระพิมพ์ประเสริฐ มีเดชอันเลิศ หาชีวิตมิได้ ได้เป็น
ไปราวกระว่ามิชีวิต สำแดงพระปาฏิหาริย์

กรุ ธาตุ เสฏฐิไส วรเทชวันโต
อชิว สชิววิย ปาฏิหาริ

พระธาตุประเสริฐ มีเดชอันเลิศ หาชีวิตมิได้ ได้เป็นไปราวกะว่ามี
ชีวิต ลำแดงซึ่งพระปาฏิหาริย์

มุนีราชเสถียร โสวั ธวัณโต

วรปาฏิหาริย์ วิวิธ กโรนโต

พระมุนีราชเจ้าผู้ประเสริฐ เมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ทรง
กระทำพระปาฏิหาริย์ต่าง ๆ

อมต คโต สุาปย โส ชน่าน

หิตสาสน์ บัญญัติหัสสวัตต์

พระพุทธรูปองค์เจ้านั้นได้บรรลุอมตธรรมแล้ว ได้ประดิษฐานพระศาสนา
เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ประชุมชนทั้งหลายจนบรรจบครบรอบ ๕๐๐๐ พระพรรษา

ในสมัยนั้น ชนทั้งหลายเหล่าใดได้บูชาแล้วซึ่งพระพุทธรูปองค์ผู้ยังทรง
พระชนม์อยู่ หรือชนเหล่าใดมีจิตเสมอแล้วนั้นเทียว ได้บูชาแล้วซึ่งพระธาตุ

และพระพิมพ์อันประเสริฐ ชนเหล่านั้นย่อมบูชาซึ่งพระชินธาตุและพระพิมพ์
เนื่อง ๆ ก็ได้ชื่อว่ามีผลวิบากเสมอกัน ณ กาลนั้น มนุษย์ทั้งหลายเหล่าใดเป็น

ผู้เลื่อมใสแล้วในพระธาตุอันประเสริฐและพระพิมพ์ ทำอยู่ซึ่งการบูชาแม้เป็น
อนเนก ครั้นทำลายชนันต์แต่โลกนี้ ก็ได้อัธภาพอันเต็มด้วยหมู่เทพธิดาอันประ-

เสริฐทั้งหลายในสุรั่มวิมานแท้จริง
ณ กาลนั้นพระอรหันต์เจ้าทั้งหลายเหล่าใด ผู้มีความหวังออกแล้ว

ผู้มีศรัทธาออกแล้ว เป็นผู้ใคร่เพื่อจะยังพระมุนีนทรจักรให้รุ่งเรือง เป็นผู้เลื่อม
ใสแล้วในพระธาตุอันประเสริฐ และพระพิมพ์ผลของพระองค์ ได้ทำซึ่งสาธุการ

เป็นอนเนก พวกนั้นถึงแล้วซึ่งวิโมกขธรรม
พระรัตนพิมพกรณกถา โดยวรรณานันภิกษุ ๒ วัสสา มีนามว่าพระ-

พรหมราชบัญญัติได้แต่งไว้ เพื่อประโยชน์แก่ความเลื่อมใสของสาธุชนจบแล้ว
ด้วยประการฉะนี้

พระรัตนพิมพกถาวรรณนา ตอน ๓

ตั้งแต่ตกมาเมืองนิชนครและอโยชนปุระ วจีรป่าการถึงชีรายปุระ

ตโตภูฏฐาย โส เถโร นาคเสนโน มหายโส
ปากโถ สัพพะโลกานํ คคณเว นิสากโร
หั้นตวา โมหั้นถการุ โส เถริทธิญาณวิติยา
อุฏฐิตุ สาสนกาเล โปธาเปนนโต^(๑) ชินพิมพ์
ปุเชตวา ยาว ชีวันตํ สัพพะสโยชนักชโย
อนุปาทิณณเสสาย ปรีนิพพานธาตุยา

จำเดิมแต่กาลนั้นมา พระนาคเสนเถรนั้น มียศใหญ่ปรากฏแก่โลก
ทั้งหลายทั้งปวง ตั้งดวงพระนิสากร อันปรากฏแล้วในคคณาภาส พระเถรนั้น
ครั้นกำจัดเสียซึ่งโมหั้นถการแล้ว ยังประชุมสาธุชนให้ตรัสรู้อยู่ ได้ประดิษฐาน
พระชินพิมพ์ขึ้นไว้ในศาสนกาล ด้วยฤทธิ์และญาณและรัศมีของพระเถรเจ้า
ได้บูชาแล้วซึ่งพระชินพิมพ์ตราบเท่าตลอดชีวิต เป็นผู้ตั้งสัตถุญชทั้งหลาย
ได้ปรีนิพพานแล้วด้วยธาตุอันเป็นอนุปาทิเศษ

จำเดิมแต่นั้นมา ชาวเมืองปาตลีบุตรทั้งหลาย แม้ทั้งปวงมีพระราชา
เป็นต้น ได้บูชาพระปฏิมานันตีสืบ ๆ กันมา ลำดับตั้งแต่นั้นมาได้ยินว่าชาว
พระนครปาตลีบุตรทั้งหลาย มีพระราชาและมหาอำมาตย์เป็นต้น ได้บำรุงแล้ว
ซึ่งพระปฏิมานันตด้วยบูชาและสักการะทั้งหลายโดยสามารถสืบ ๆ กันมา เบื้อง
หน้าแต่นั้นพระนัตตาของพระเจ้าภัณฑุราชองค์หนึ่ง พระนามว่าตักกฉาธรรม-
ราชได้เสวยราชย์ในเมืองปาตลีบุตร ได้ยินว่าพระเจ้าอรรम्मราชนั้นได้ทรงบำรุง
พระพิมพ์อมรโกฏมัยนั้นเพียงใด แต่กาลปรีนิพพานแห่งพระสัมพุทธเจ้ามาได้
๘๐๐ ปีบริบูรณ์

(๑) ต้นฉบับเป็น พาราเมนนโต ยังไม่ได้ความ

โดยกาลล่วงไปแล้วแห่งพระเจ้าธรรมราชนั้น มีพระเจ้าเอกราชองค์หนึ่ง
พระนามว่าศิริธรรมกิตติราช ได้ทรงบำรุงแล้วซึ่งพระแก้วอมรโกฏุนั้น
ตั้งได้สดับมา ในกาลนั้นมหาสงครามได้เกิดขึ้นในพระนครนั้น แม้ว่า
มหาชนก็ได้เชิญพระชินพิมพันธ์ลงสู่นาวานำไปสู่ลังกาทวีป อันเป็นเมือง
ประทับแล้วด้วยเครื่องอสังการ คือพระไตรรัตนคุณด้วยบูชาสักการะทั้งหลาย
แล้วจึงประดิษฐานไว้แล้วเบื้องหน้าแต่นั้นมา เมื่อพระศาสดาคณาได้ ๓๐๐๐ ปี
ล่วงแล้ว แต่กาลปรินิพพานแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระเจ้าเอกราช
องค์หนึ่ง พระนามว่าศิริธรรมราชา ได้เสวยราชอยู่ในมลानปุระ (เมือง
เชียงใหม่หรือเมืองในแคว้นลาวทั้งปวง) โดยกาลล่วงแล้วแห่งพระเจ้า
ศิริธรรมราชนั้น พระราชบุตรของพระองค์ทรงนามว่าอนรุทธราช ได้เสวยราชย์
โดยราชธรรม ได้ยินว่าพระเจ้าอนรุทธราชนั้นทรงเดชมาก ทรงฮานุภาพมาก
มาตามพร้อมแล้วด้วยกำลังฤทธิ มีมาพระที่นั่งเป็นชาติอาชาไนยและพลพาหนะ
สมบูรณ์แล้ว ได้ทรงเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ทรงบำรุงพระภิกษุสงฆ์ด้วย
ปัจจัย ๔ เป็นนิตยกาล ได้ทรงฟังอานิสงส์ธรรมดิกข คือการสร้างพระไตรปิฎก
แล้วได้จดจำไว้

อนันเป็นสังเขปกถา เพื่อจะแสดงอานิสงส์แห่งธรรมดิกข ของพระเจ้า
อนรุทธราชนั้น

ตั้งได้สดับมา เมื่อองค์พระตถาคตเจ้าเสด็จบรรทมอยู่เหนือพระแท่น
ปรินิพพานมัญจาคาสน์ ตรัสเรียกพระอานนทเถร ประทานโอวาทว่า ดูกร
เจ้าแดงอานนท ธรรมก็ดี วินัยก็ดี อันใดที่เรापระตถาคตได้แสดงแล้ว ได้
บัญญัติไว้แล้วแก่ท่านทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจักเป็นพระศาสดาผู้สั่งสอน
ของท่านทั้งหลายโดยกาลที่เรापระตถาคตล่วงดับไปแล้ว

พระธรรมชั้น ๘๔๐๐๐ ทงหลาย ที่เราพระตถาคตได้ภาษิตแล้วสิ้น
 ๔๕ ปี จำเดิมแต่อกัสมัโพธิกาลมาตราบเท่าปรินิพพานยังประดิษฐานอยู่เทียว
 เราพระตถาคตองค์เดียวเท่านั้นจักปรินิพพาน แม้ว่าเดี๋ยวนี้เราพระตถาคตก็
 องค์เดียว จักโอวาทอยู่ จักสั่งสอนอยู่ ครั้นเมื่อเราพระตถาคตปรินิพพาน
 แล้ว พระธรรมชั้น ๘๔๐๐๐ ทงหลายเหล่านี้ จักเป็นเช่นพระพุทธเจ้า ๘๔๐๐๐
 พระองค์ให้โอวาทท่านทงหลาย จักสั่งสอนท่านทงหลาย

สมเด็จพระศาสดาเจ้าได้ทรงตั้งพระธรรมชั้น ๘๔๐๐๐ อันประเสริฐ ที่
 พระพุทธองค์เจ้าได้ทรงสำเร็จแล้ว ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า ๘๔๐๐๐ องค์
 ผลของพระองค์ อาศัยเหตุนี้ไปราณาจารย์จึงได้ประพันธ์เป็นคาถากล่าวไว้ว่า

อักษรมบี เอกเมกัญญ์ พุทธรูปสมํ สียา

ตัสมาหิ บันฑิตโต โปโส ลิกขะเยย ปีฎกัตตย

แม้ว่าอักษระ มาตราว่าเป็นอักษรตัวเดียว ๆ ก็ดี ได้ชื่อว่าเสมอพระ-
 พุทธรูปองค์หนึ่ง ๆ เพราะเหตุนี้ แท้จริงบุรุษผู้บันฑิตพึงให้จารพระไตร-
 ปิฎกไว้

จตุราสีตีสหัสส

ปริมาณา ตถาคตา

ฐิตานาม ภวิสสันติ

ติฎฐันเต ปีฎกัตตเย

เมื่อพระไตรปิฎกยังประดิษฐานอยู่ องค์พระตถาคตเจ้าทงหลายมี
 ประมาณได้ ๘๔๐๐๐ องค์ จักได้ชื่อว่าประดิษฐานมีอยู่

อักษริ พุทธรูปัญญ์ ผลเมวสมํ สียา

ตัสมา (โปโส^(๑)) ลิกขาเปยย โปฎฐูเก ธัมมเจติเย

อักษระก็ดี พระพุทธรูปก็ดี จักพึงมีผลเสมอกันแท้ เพราะเหตุนี้
 บุรุษผู้บันฑิต พึงให้จารพระคัมภีร์ธรรมเจดีย์ทงหลายไว้

(๑) ที่ โปโส นั้น ความคกอยู่ จึงเพิ่มศัพท์ไว้ให้เต็มคาถา

ติปิฏกานิ สัพพานิ

อักษรานํ ปมาณโต

ทวิสัตตัตถยาธิกัญญเจะ

จตัสโส สัตตโกฏิโย

พระไตรปิฎกทั้งหลายทั้งสิ้น โดยประมาณอักษรทั้งหลายได้ ๒๗ โกฏิ
ยิ่งด้วย ๗๒ อักษรเท่านั้น

พระเจ้าอนรุทธราชนั้น ได้ทรงสดับอันติสงส์ธรรมลิกขโดยนัยอย่างนี้ว่า
“ชนทั้งหลายเหล่านี้ได้ทำการจารพระไตรปิฎกทั้งหลาย คล้ายกับได้สร้าง
พระปฏิมา ๒๗ โกฏิยิ่งด้วย ๗๒ ของคั้นนี้เทียว” จึงตั้งพระทัยจะใคร่ให้จาร
พระไตรปิฎกทั้งสิ้นไว้ด้วย (ใบลาน^(๑)) ได้มีรับสั่งให้พระเถรผู้เป็นบัณฑิต
ฉลาดผู้ทรงพระปริยัติธรรม พิจารณาดูพระพุทธรูปว่า “พระไตรปิฎกของ
เราทั้งหลายได้พิรุณแล้วหรือหนอแล หรือว่าไม่พิรุณ” ลำดับนั้นพระเถร
ทั้งหลายเหล่านั้นจึงได้ทูลว่า “ข้าแต่เทวดาเจ้าพระไตรปิฎกพุทธรูปของเรา
ทั้งหลายพิรุณ ในลังกาทวีปไม่พิรุณแล้ว”

พระราชาก็สดับแล้วซึ่งคานั้น ก็หวังพระทัยว่าจะเสด็จไปสู่ลังกาทวีป
รับสั่งตั้งนว่า ดูกรท่านทั้งหลาย ถ้ากระนั้นเราจะไปสู่เกาะลังกา เพื่อจะให้
จารพระไตรปิฎกเถิด แล้วจึงให้ตรวจตราการเตรียมที่จะไป แล้วมีคำสั่ง
ให้มหาชนทั้งหลาย มีพยัคตบัณฑิตเป็นต้น ให้ลงเรือแล้วส่งไปยังเกาะตาม
พบั่นณี ส่วนพระองค์เองทรงสินธพอาชาไนยเสด็จไปโดยอากาศนั้นเทียว จึง
ได้ถึงพร้อมแล้วซึ่งเกาะลังกา เมื่อพระเจ้าอนรุทธราชได้เสด็จถึงในที่นั้นแล้ว
จึงให้พิกมหาราชอยู่ภายนอกพระนคร แล้วส่งราชทูตเข้าไปเฝ้า ทูลพระราช-
สาสน์แก่พระเจ้าลึงกิงนทราชพร้อมทั้งบรรณาการ ราชทูตแม่ได้ถวายบรรณาการ
ในสำนักพระเจ้าลึงกิงนทราชแล้วจึงทูลเหตุแห่งการมา กล่าวตั้งนว่า “ข้าแต่
เทวดาเจ้า ผู้เป็นเจ้าชนชาวเกาะ เดียวนี้พระเจ้าอนรุทธเสด็จมาแล้วยังเกาะ
ลังกา ด้วยมีพระเจตนาเพื่อจะให้จารคัมภีร์พระไตรปิฎก”

(๑) หนังสือเป็น ปนสา เกรงว่าจะพิรุณ

พระเจ้าลัทธิราชได้ทรงทราบข่าวสารนั้นแล้ว มีพระหฤทัยโสมนัส
ตรัสว่า สาธุๆ แล้วรับสั่งว่า แน่ะพนาย พระเจ้าอนรรฆุทธราชเสด็จมาสู่ลัทธิราช
เพื่อจักจำลองพระไตรปิฎก ฝ่ายเราทั้งหลายชาวสิงหลจักให้ช่างจารทลงหลาย
จำลองแล้วให้แก่ท่านราชทูตทั้งหลาย

ราชทูตได้ฟังพระราชดำรัสนั้นแล้วไปเฝ้าพระเจ้าอนรรฆุทธราช ทูลประ-
พจน์ข่าวสารนั้น

ณ ลำดับนั้น พระเจ้าอนรรฆุทธราชได้ทรงสดับแล้ว จึงตรัสอย่างนั้นว่า
“ถ้าหากว่าพระเจ้าลัทธิราชจะให้ช่างจารจำลองพระธรรมด้วยอักษรสิงหลไซร์ก็เป็น
การดี ก็แต่ว่าจักไม่ชอบใจเราทั้งหลาย เราทั้งหลายจักพึงให้ช่างจารทลงหลาย
จำลองพระธรรมของพระชินสีห์เจ้าโดยอักษรของเราทั้งหลาย” แล้วจึงให้จาร
พระธรรมทั้งสนมิตได้เหลืออยู่ด้วยอักษรของตน

แท้จริงพระราชานัน ได้ให้จารพระไตรปิฎกทั้งสนมิตเป็น ๔ ประเภท กับทั้ง
นิรุตติ สัพพ (๑) ด้วยใบลานไว้ในคัมภีร์ แล้วจึงให้จัดเรือ ๒ ลำ ในเรือ
ทั้งสองลำนั้น บรรทุกลำละ ๒ ปิฎก แล้วจึงบรรทุกปิฎก ๑ กับคัมภีร์นิรุตติ
ศัพท์โดยเรือลำหนึ่ง แล้วจึงทำบูชาสักการะ

ตั้งได้สดับมา พระราชานันได้ทรงทราบมัทธานุภาพแห่งพระชินพิมพ์
คือพระอมรโกกมุข พระองค์ก็หวังพระทัยจะเชิญพระชินพิมพ์นั้นไป จึงรับสั่ง
ขอพระเจ้าสิงหลราชแล้วทำบูชาสักการะ แล้วให้เชิญไปกับพระไตรปิฎกโดย
เรือลำหนึ่ง แล้วจึงส่งเรือทั้งสองนั้นให้แล่นไปโดยทางเดียวกัน แล้วพระองค์
ก็ทรงดิ้นอพยพพาในย อันมีองค์คุณพร้อมแล้วเสด็จไปโดยอากาศนั้นเที่ยว
ได้ถึงมถานนคร (เมืองเชียงใหม่) แล้ว แม้เรือทั้งสองลำนั้นได้แล่นไปโดย
กำลังลม เวลาเมื่อถึง ณ ท่ามกลางมหาสมุทร ก็ได้ถึงความพลัดพรากจากกัน

(๑) หมายถึงคัมภีร์ สัททวิเศษ

เล่นไปแล้วต่างทิศกัน ในเรือทั้งสองนั้นแท้จริงลำหนึ่งที่เป็นเรือพระไตรปิฎก ได้ตกไปถึงมลानนคร (อีกลำหนึ่งได้ตกไปถึงนิชนคร คือเรือพระแก้วนั้น)

ณ กาลนั้น มนุษย์ทั้งหลายได้กราบทูลแต่พระเจ้ามทานิชนทรราชให้ทรงทราบ ว่าความที่แห่งเรือพระไตรปิฎกกับพระชินพิมพ์เจ้าได้เล่นเข้ามาสู่เมือง ลำดับนั้น พระเจ้ามทานิชนทรราชได้ทรงสดับ ประพฤติเหตุแห่งเรืออัน พลัดมาสู่พระองค์นั้นแล้ว ก็มีพระหฤทัยปราโมทย์ยิ่งนัก เสด็จพาห่มุ่ มทานิชน บิรัชต์ผู้ถือศกการคือเครื่องบูชาและสิ่งของเป็นต้นโดยประการทั้งปวง แล้ว เสด็จออกจากมทานิชนครอันเป็นพระนิเวศน์บวร ทรงบูชาพระชินพิมพ์กับทั้ง พระไตรปิฎก นมัสการแล้วจึงเชิญเข้าไปสู่เมืองนิชนปุระ แล้วประดิษฐานพระ พุทธพิมพ์อันควรแก่บูชาไว้เหนือบัลลังก์นารัตนมัยในอาสนะอันเป็นท่ามกลาง ในมณฑป

ณ ลำดับนั้น พระปฐมเจ้าผู้ประเสริฐ แม้ราวจะว่ามีจิตและชีวิตได้ ลำแต่ปางปฏิหาริยฤทธิ์ มีอาการอันนำมาซึ่งความเลื่อมใสแก่สาธุชนเป็น นิตยกาล

ครั้งนั้น พระบวรฉัพพรรณรังสี มีประมาณได้แผ่ซ่านแต่พระศรีระแห่ง พระชินพิมพ์อันประเสริฐ มีครุณาดังสายฟ้าอันชัชวาลจากกสิบเมษณะนั้น พระราชา กับบริษัททั้งสนและชาวพระนครทั้งปวง ได้เห็นอัศจรรย์ต่าง ๆ ของ พระพุทธพิมพ์เจ้าอันประเสริฐนั้นอย่างนี้แล้ว จึงมีศรัทธาบังเกิดแล้วมีพระ- หฤทัยอันปราโมทย์บูชาต่าง ๆ อยู่ ซึ่งพระปฐมเจ้าอันประเสริฐนั้นด้วยเครื่อง บูชาและสิ่งของทั้งหลายเป็นนิตยกาล

ฝ่ายพระเจ้าอนรุทธราชนั้น ครันทอดพระเนตรเห็นเรือพระไตรปิฎก ลำเดียวแล่นมาถึงมลानนครของพระองค์ หาได้เห็นอีกลำหนึ่งไม่ ทรงตั้ง พระทัยคอยเรือลำนั้นอยู่ พระเจ้าอนรุทธนั้น เมื่อกาลถึงกำหนดแล้วอย่างนี้ ได้ทรงทราบว่า พระราชาชนชาวเมืองนิชนครในประเทศกัมโพชได้เรือพระไตร-

มีฎกกับพระชินพิมพ์ไว้เชิญไปสู่เมืองของตน ประดิษฐานไว้แล้วกระทำสักการะบูชา จึงทรงสินธพอาชาไนยเสด็จไปสู่มหานครโดยอากาศนั้นเที่ยว ได้ถึงพระอารามหนึ่งเรียกว่าสังฆาราม แล้วเสด็จลงจากอาชาไนยสินธพไปถ่ายบังคนเบารดถกกันหินแท่งหนึ่ง บังคนเบาของพระเจ้าอนรุทธอนันต์ แท่งเขาจะพ่นแท่งหินนั้นทะลุตกลงไปถึงเบื้องต่ำในขณะนั้น ครึ่งนักษัตรรูปหนึ่งเห็นแล้วซึ่งอัศจรรย์อันมีแล้วนั้น จึงถามว่า “แน่อบาสก ท่านเป็นผู้มีฤทธาานุภาพมากแล้ว ท่านนี้โตเล่าเราจักรู้นามและโคตรของท่านได้”

ลำดับนั้น พระราชาเมื่อจะไม่ให้พระภิกษุรู้จักว่าพระองค์เป็นพระราชา จึงตรัสว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นบุรุษของพระเจ้าอนรุทธราชเจ้ากรุงมถานนคร” ตั้งนั้นแล้วภิกษุกล่าวว่ “ท่านมาแล้วเพื่อต้องการสิ่งใด” ตั้งนั้นพระองค์ก็ตรัสว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระเจ้าอนรุทธราชผู้เป็นเจ้าของเราใช้มาเพื่อจะให้รับเอาบีฎกที่พระเจ้ามทานิชนครราชได้ไว้แล้ว เรามาแล้วเพื่อต้องการรับบีฎกนั้นแล” ภิกษุเมื่อนั้นได้ฟังคำนั้นแล้ว จึงไปสู่สำนักพระมหาสามีเจ้าอาวาสในสังฆารามแล้วแถลงประพฤติเหตุนั้น ลำดับนั้น พระมหาสามีจึงได้ทูลประพฤติเหตุนั้นแต่พระเจ้ามทานิชนครว่า “ข้าแต่ महाराजเจ้า เดียวนี้พระเจ้าอนรุทธราชเจ้านครมถาน สังฆราชบุรุษมาเพื่อให้รับพระไตรปิฎกที่พระองค์ได้ไว้โดยเร็ว เพราะเหตุนี้ ควรพระองค์ส่งพระไตรปิฎกไปถวายพระเจ้าอนรุทธราชนั้นแล” พระเจ้ามทานิชนครินทรราชได้สดับเถรวาทตั้งนั้นแล้วจึงรับสั่งตอบว่า “เราได้พระไตรปิฎกนั้นโดยบุญของเรา เพราะเหตุนี้ เราหาอาจที่จักให้พระไตรปิฎกนั้นแก่ใครได้ไม่” พระมหาสามีก็แถลงประพฤติเหตุแต่พระเจ้าอนรุทธราชนั้น

พระเจ้าอนรุทธราชได้สดับปฏิพนธ์ดังนั้น ท้าวเธอทรงพระพิโรธเป็นกำลังเพียงตั้งว่าพระยานาคราช มีบุคคลผู้บังอาจประหารลงที่ชนคทางด้วยตะบองเหล็กขณะนั้น พระองค์ใคร่จักคุกคามมหาชน จึงทำพระขรรค์เล่มหนึ่ง

ด้วยซีกไม้ไผ่อันปราศจากข้อ แล้วทาคมด้วยปูนขาว แล้วเสด็จขึ้นประทับยัง
 ดินอพอาชาไนยขับไปโดยอากาศ ต่อหน้ามหาชนกำลังแลดูอยู่นั้นเทียว กระทำ
 ประทักษ์นิมทานิชนคร ๓ รอบด้วยกำลังเว็วดังลมพัด แล้วคาตรอยในคอ
 มหาชนชาวนครทั้งตนด้วยคมพระขรรค์อันทาปูนขาวนั้น แล้วคุกคามว่า “ถ้า
 ท่านทั้งหลายไม่ให้พระไตรปิฎกแก่เราไซ้ เราจักให้ท่านทั้งหลายทั้งปวงตาย
 ด้วยประหารที่เดียวกัน ถ้าหากว่าจักไม่เชื่อคำเรา ท่านทั้งหลายจงคลำดูที่คอ
 ของท่านทั้งหลายเถิด”

ชาวพระนครทั้งตน ได้ยินพระดำรัสของพระเจ้าอนรุทธราชนั้น แล้ว
 จึงได้คลำดูที่คอของตน จึงได้รู้ว่ารอยขีดในคอของตนด้วยสัญญาที่ปูนขาว
 ก็พากันหวั่นอยู่อันภัยคือความตายคุกคาม แล้วพากันด่วน ๆ ไปสันนิบาตใน
 พระลานหลวงของพระเจ้ามหานิชนครินทร์ กระทำเสียงตะโกนก้องดังนี้ว่า
 “ข้าแต่มหाराช พระเจ้าอนรุทธราชนั้นก็เป็นพระยาเอกราชองค์หนึ่ง หากว่า
 พระองค์ไม่ให้พระไตรปิฎกแก่ราชบุรุษของพระเจ้าอนรุทธนี้ ราชบุรุษนั้นจะไม่
 ให้ชีวิตแก่ข้าพระบาททั้งหลายผู้ชาวพระนครทั้งตน”

แต่จึ่งราชบุรุษผู้มีเดชานุภาพมาก สามารถจะทำชีวิตแห่งข้าพระบาท
 ทั้งหลายให้ถึงซึ่งความสิ้นไป ด้วยการประหารที่เดียว เพราะเหตุนั้น ขอมหา
 ราชเจ้าจึงได้อนุเคราะห์ข้าพเจ้าทั้งหลายให้พระไตรปิฎกนั้นไปเถิด พระราชา
 ได้ทรงฟังคำแห่งชาวพระนครทั้งหลายเหล่านั้น จึงได้ส่งพระไตรปิฎกนั้นไปแก่
 พระเจ้าอนรุทธราชนั้น

ลำดับนั้น พระเจ้าอนรุทธราชผู้เป็นพระราชาองค์ประเสริฐ แม้ได้พระ
 ไตรปิฎกแล้ว ยังทรงปราโมทย์อยู่ มีทันได้คิดถึงพระชินพิมพ์องค์ประเสริฐ
 ก็ทรงรับเอาพระไตรปิฎก แล้วจึงทรงฉัตรเสด็จไปโดยคัคณากาศ ถึงพระบุรี
 สุรมยสถาน จึงได้ยังพระธรรมเจ้าให้งามรุ่งเรืองแล้ว

อีกประการหนึ่ง พระธรรมคำสั่งสอนของพระชินสีห์เจ้า ได้รุ่งเรืองยิ่ง
อยู่ ณ ประเทศนั้นตราบเท่าทุกวันนี้ ด้วยประการฉะนี้

เพราะเหตุนี้ ชนทั้งหลายเหล่านี้เป็นผู้ฉลาดในกุศลทั้งหลาย เป็นผู้
ใคร่จะยังพระศาสนาของพระชินสีห์เจ้าให้รุ่งเรือง ชนทั้งหลายเหล่านั้นจึงให้
จารพระธรรมอันประเสริฐไว้ ก็ได้ชื่อว่าสร้างพระชินพิมพ์เจ้าอยู่แล

ส่วนว่าพระพิมพ์เจ้านั้น ก็เป็นวัตถุอันชาวพระนครหลวง กับประชุม
มหาชนมีพระราชาเป็นต้น ได้บูชาเป็นนิตยกาลแล้ว

ฝ่ายว่า ณ กาลอื่นอีก พระราชกุมารองค์หนึ่งเป็นราชบุตรพระเจ้ามหา
นิชนครราชเป็นคนมีปรกติเล่นสนุก ได้เลี้ยงฝูงแมลงวันหัวเขียวทั้งหลายไว้
เพื่อประโยชน์แก่การเล่น ยังมีบุตรราชบุโรหิตคนหนึ่งเลี้ยงไว้ซึ่งฝูงแมลงวัน
ทั้งหลายเพื่อจะเล่น ฝูงแมลงวันทั้งหลายของบุตรบุโรหิตนั้นเคยวกกินอยู่
ซึ่งแมลงวันของพระราชกุมารนั้นให้ถึงความย่อยยับ

แม้ว่าพระราชกุมาร ได้เห็นแมลงวันของตนซึ่งถึงความตายแล้วก็ทรง
ปริเทวนาการ ครองนชนทั้งหลายซึ่งเป็นพระพี่เลี้ยงพระราชกุมาร ก็พากัน
มนิมนาไปสู่สำนักพระเจ้ามหานิช แล้วทูลว่า “ข้าแต่มหाराชเจ้า เดียวนี้
ฝูงแมลงวันของบุตรบุโรหิตเคยวกกินซึ่งแมลงวันหัวเขียวทั้งหลายของพระ
ราชบุตรแห่งพระองค์ให้ถึงความย่อยยับอยู่ เพราะเหตุนี้ พระราชบุตรทรง
พระปริเทวนาการสุดที่จะเปรียบปานฉะนี้แล”

พระเจ้ามหานิชนครราชได้สดับเหตุนี้แล้ว ทรงพระพิโรธเป็นกำลัง
แล้วจึงรับสั่งให้ถวงบุตรบุโรหิตนั้นเสียในทะเลสาบ

ครั้งนั้น ราชบุโรหิตได้เห็นบุตรของตนถึงความตายแล้ว เป็นผู้อันความ
โศกมีกำลังท่วมทับแล้ว จึงบังเกิดความโกรธต่อพระราชาว่า “พระราชนัน
ไม่ดำรงอยู่ในธรรม” จึงพาบุตรภรรยาของตนหนีไปอยู่ประเทศอื่น

ครั้งนั้นพระยานาคได้รู้เหตุนั้นก็โกรธ จึงทำเมืองนั้นให้ท่วมด้วยท่วง
น้ำใหญ่ ครงนชนทงหลายทงปวง เว้นไว้แต่ชนชาวเรือ เหลือจากนั้นพลัน
ถึงแล้วซึ่งความพินาศัน

ครั้งนั้น ผุ่ชนทงหลาย พวกชาวเรือ ก็เชิญพระพิมพ์นั้นลงสู่นาวา
แล้วจึงทำอเนกบูชาต่าง ๆ แล้วจึงเชิญไปประดิษฐานในประเทศอื่น

ครั้งนั้น มีพระกษัตริย์องค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า อาทิตยราช ทรง
พระปรีชาเฉลียวฉลาดในกศลธรรมทงหลาย พระองค์เสวยราชสมบัติแล้วใน
อโยธยมหานคร อันบวรตั้งสุรมพิมานในสถานเทวโลก พระองค์ทรงอานุโยค
เพื่อยุทธนาการ ได้ยกพลโยธาหาญเสด็จไปถึงมหาบูรณคร จึงได้พระสัมพุทธ
พิมพ์อันบวรนั้น แล้วจึงจัดการบูชาเชิญพระสัมพุทธพิมพ์นั้นมาประดิษฐานไว้
ในอโยธยนคร อันเป็นรัมยสถาน

ชนทงปวง ชาวพระนครอโยธยประทงหลาย ได้เห็น พระพิมพ์แล้ว
พากันบันเทิงรื่นเริง ตั้งความปรารถนาอยู่ซึ่งสุขอันประเสริฐ ฤๅ สวรรค์และ
นฤพาน ทำการบูชาแล้วซึ่งพระพิมพ์เจ้าอันเป็นอดีเรกบูชา

ครั้นเมื่อการบูชาสักการะต่าง ๆ อย่างนี้สำเร็จลงแล้วด้วยพระ ราชนิธิ
ต่าง ๆ สมเด็จพระกษัตริย์องค์นั้นปรากฏตั้งท้าวบูรินทรเจ้าดาวดึงส์
รัมยพิมาน พระองค์ได้ประดิษฐานพระพุทธรูปพิมพ์ไว้ ให้เป็นที่เทพยดามนุษย์
ทงหลายบูชาแล้วในพระนครอโยธยประ ครั้นทำการบูชาพระพิมพ์แล้ว จึง
นับถืออยู่ด้วยผลศีลผลทานเป็นต้นต่าง ๆ ทงหลายบ้าง นับถืออยู่ซึ่งภิกษุสงฆ์
ผู้ทรงบวรศีลด้วยปัจเจกทงหลายเป็นนิจบ้าง

เบื้องหน้าแต่่นั้นมา พระราชาทรงพระนามว่ากษัตริย์ เสวยราชย์อยู่ใน
เมืองฉวิรปากการปุระ (เมืองกำแพงเพชร) “ณ พระราชาทงหลายทรงพระ
นามว่า พระเจ้าฉวิรปากการ” ดังนี้ มีปรากฏแล้วองค์เดียวเท่านั้น ได้ทรง
ทราบพระเดชาภาพของพระปฎิมา จึงมีพระทัยปรารถนาจะใคร่บูชายิ่งซึ่ง

พระสัมพุทธพิมพันน จึงพาบุรุษผู้ถือเครื่องบูชาเป็นต้น เสด็จไปสู่เมือง
 อโยธยานครอันเป็นสุรมยสถาน กระทำการอเนกบูชามีประการต่าง ๆ แล้ว
 จึงเชิญพระสัมพุทธพิมพันนทรงอนุภาพอันประเสริฐด้วยบูชาเป็นอเนกทั้งหลาย
 แล้ว ประดิษฐานไว้ในเมืองวชิรปราการ

แม้ว่ามนุษย์ทั้งหลายทั้งปวง ได้เห็นเดชานุภาพแห่งพระปฏิมาที่พากัน
 รื่นเริงเป็นอันมาก ต่างมีเจตนาปรารถนาประโยชน์เกื้อกูล ได้พากันทำการ
 บูชาต่าง ๆ เป็นอเนกต่อพระชินสีห์เจ้าผู้ประเสริฐ

สมเด็จพระเจ้านรินทร ได้ประดิษฐานพระชินพิมพันนบวรไว้ในพระนคร
 วชิรปราการประแล้ว ด้วยประการฉะนี้

ภิกษุสงฆ์องค์ฉลาดในการบำเพ็ญกุศล ได้ทำการบูชาพระพิมพเจ้า
 อย่างประเสริฐต่าง ๆ เป็นอเนกแล้ว

ณ กาลเบื้องหน้าต่อมา พระเจ้าธรรมราชา พระองค์ทรงฉลาดในกาล
 กุศล เป็นพระเจ้าทรงธรรม เป็นพระยาเอกราช เสดยราชในชีรายปุระ
 (เมืองเชียงราย) อันบวรเป็นสุรมยนครอันประเสริฐ ณ โยนกราษฎร์ ได้ทรง
 ทราบอนุภาพอันประเสริฐของพระปฏิมาเจ้า ปรารถนาจะใคร่บูชายิ่งซึ่งพระ-
 พุทธพิมพอันประเสริฐ จึงได้พาบุรุษผู้ถือเครื่องบูชาอันบวรเสด็จไปยังเมือง
 เพชรปราการ แล้วทำการบูชาพระชินพิมพเจ้า มีประการเป็นอเนกด้วยราชบุรุษ
 ทั้งหลาย แล้วเชิญพระปฏิมามาประดิษฐานไว้ในเมืองชีรายปุระ อันเป็นโยนก
 ราษฎร์ด้วยบูชาต่าง ๆ ทั้งหลาย

มนุษย์ทั้งหลายในโยนกราษฎร์ แม้นั้นพากันยินดีมาก เป็นชนฉลาด
 ในกุศลทั้งหลาย ใคร่เพื่อจะบริโภคสุขอันประเสริฐ ได้ทำการบูชาพระพิมพ
 แห่งพระชินสีห์เจ้า มีประการต่าง ๆ เป็นอเนก ณ กาลครั้งนั้น บางพวกได้
 บำเพ็ญทานและศีลเป็นต้นบ้าง

พระราชเจ้าทรงปรีชาฉลาดในกุศลและอกุศล ปราบกฏพระนามว่า
 พระเจ้าธรรมราชาด้วยประการฉะนี้ พระองค์ได้ชำระพระรัตนปฏิมานั้นให้
 สะอาดแล้ว ทำการบูชาอันประเสริฐต่าง ๆ ต่อพระชินพิมพ์เจ้า ประดิษฐาน
 ไว้ในเมืองชिरายอันเป็นโยนกราษฎร์ แล้วได้ทรงอุปัฏฐากภิกษุสงฆ์เป็นนิจด้วย
 วัตถุทั้งหลาย มีประการ ๔ (คือจตุปัจจัย)

กถาอันสืบต่อ ๆ กันมาแห่งการพรรณนาพระรัตนพิมพ์วงศ์ พระภิกษุ
 สองพรรษาโดยอภิธานว่า พระพรหมราชบัญญัติได้ทำไว้ เพื่อประโยชน์แก่
 ความเลื่อมใสของสาธุชน จบลงด้วยประการฉะนี้

พระรัตนพิมพ์พรรณนา พระพรหมราชบัญญัติได้ทำแล้ว ประดับด้วย
 คาถาทงหลาย ๑๐๑ ผูกเป็นฉันทเพียงใดแต่เรื่องเมืองชिरายเป็นต้น โดยการ
 ระลึกแห่งพระปิตุคุณ ความปรารถนาของข้าพเจ้าจะสำเร็จได้โดยประการใด
 ขอจงให้สำเร็จโดยประการดั่งนั้น ณ กาลทุกเมื่อ เทอญ

เรื่องนี้ได้แต่งแล้วสำเร็จลงในวันพระศุกร (พระศุกร) สุกกบักษ
 ที่ ๑๐ เดือนเชษฐมาส ปีระกา จบแล้วโดยประการทงปวงมีอยู่.

พระรัตนพิมพวรรณากถา

ตอนตั้งแต่ออกจากเมืองชिरายมาสู่เมืองนคร (ลำปาง)

ตอน ๔ จบ

ชिरายปุโรโต ตัสส์

นวิสินครวัสส์ ทิ

โบราณนยโตทานิ

กเถสตามิ นย สุกั^(๑)

บัดนี้ ข้าพเจ้าพระพรหมราชบัญญัติ ภิกษุสองพรรษาจะกล่าวซึ่งนัย
อันงามแห่งเมืองนพิตินครนั้นเทียว เบื้องหน้าแต่เมืองชिरายมาตามนัยของ
โบราณาจารย์เจ้า

กิริ ดั่งได้ยินมาว่า จำเดิมแต่กาลนั้นมาพระเจ้าอรรฆราชานัน ได้บูชา
พระพุทธพิมพ์อมรโกดมัยด้วยบูชาสักการะต่าง ๆ ทั้งหลายเป็น นิตยกาลแล้ว
ก็ครันกาลอันเป็นอุปราคา มา พระเจ้าอรรฆราชานันก็ให้พอกพระพุทธพิมพ์นั้น
ด้วยปูนผสมด้วยทรายอ่อนเคล้าด้วยน้ำผึ้งและน้ำอ้อย แล้วทาด้วยน้ำยางรัก
ภายนอกปูนนั้นแล้วปิดด้วยแผ่นทอง แล้วจึงก่อพระเจดีย์แล้วด้วยอิฐคือศิลา
แดงในญรูกฆวนาราม (ในวัดป่าบุญ) แห่งหนึ่งแห่งทิศบูรพาของเมืองชिरายนคร
แล้วจึงประดิษฐานไว้ในห้องพระเจดีย์อันอลงกตต่าง ๆ กับด้วยพิพิธบูชาสัก
การะทั้งหลาย แล้วทำบูชาสักการะบ้าง ทำบุญมีทานศีลเป็นต้นบ้าง เพียงใด
แต่ชีวิตแล้วจึงได้ทำกาลกิริยา

จำเดิมแต่นั้นมา ชนทั้งหลายทั้งปวงชาวพระนคร มีพระราชาและ
มหาอำมาตย์เป็นต้น ได้ทำบูชาสักการะโดยสืบ ๆ กันมาโดยลำดับ

ครั้นเมื่อจำเนียรกาลนานมาอย่างนี้ล่วงไป พระเจดีย์ก็พังออกไปเอง
นั้นเทียว ครองนนผู้ชนทั้งหลายได้พากันชนอิฐทั้งหลายไป จึงได้เห็นพระพิมพ์

(๑) ในต้นฉบับเขียน สุกั สุกั จะแปลว่าขาว ๆ ก็เกินบาทถาถา

นั้น แต่มิได้รู้ว่าเป็นแก้วอมรโกฏมัย ได้เชิญเอาพระพิมพ์นั้นไปแล้วประดิษฐานไว้กับด้วยพระพุทธรูปเล็ก ๆ ทั่วหลาย โดยเบื้องพระพักตร์แห่งพระพุทธรูปในวิหารในญรุกฆวนารามนั้นแล้ว จึงได้ทำบูชาสักการะ

ตั้งได้ขึ้นมาในกาลสมัยอื่นนั้นเมื่อกาลอันได้ประดิษฐานราชสมบัติในพระนครนพิตของพระราชาทรงพระนามว่ามหาราช ได้ถึงพร้อมแล้วมหาอำมาตย์คนหนึ่งชื่อของพระมหาราชนั้น จึงได้ครองราชสมบัติในเมืองชรายนครนั้น

ก็แลในกาลนั้น เทวดาทั้งหลายมีความใคร่ต่อมหานทีทั้งสนเพื่อทำความปรากฏให้มีด้วย เพื่อจะยังพระศาสนาให้รุ่งเรืองด้วย (ได้ทำบุญ^(๑)) ที่ได้ปลายพระกรรณข้างหนึ่งของพระพิมพ์นั้นให้กะเทาะตกลง แล้วจึงสำแดงความที่แห่งพระพิมพ์เป็นอมรโกฏมณีนัย

ครั้งนั้น อารามิกบุรุษคนหนึ่ง กวาดพระวิหารแล้วทำการขจัดดีพระพุทธรูปทั้งหลายอยู่ ได้เห็นรอยปูนที่ทาพระกรรณพระนั้นอันร่วงแล้ว จึงได้รู้ความว่า พระพิมพ์เป็นรัตนมัย จึงได้มีจิตปราโมทย์แล้วไปแจ้งแก่ภิกษุสงฆ์มีพระมหาสามีเป็นประธานในอารามนั้น แม้ภิกษุสงฆ์ได้ฟังเหตุนี้แล้วก็มีใจชื่นชม เข้าไปสู่วิหาร จึงได้รู้ความว่าพระพุทธรูปพิมพ์เป็นรัตนมัย จึงได้นำปูนที่ได้ไว้ทั้งสนออกโดยไม่เหลือ แล้วทำให้เป็นช่องสะอาด

สชีวมาโนวีย พุทธิพิมพ์โพ

วิโรจมานิ ททังคโม โส

มหาชนานํ ปสาทาวหิปี

นานาวิธึ อจาริ ปาฏิหาริ

(๑) ฉบับเป็น เลปน ปุณฺณ บ้าง เป็น เลปนจุณฺณ บ้าง จะว่าปูนที่ได้ หรือปูนที่ทาก็ได้ความทั้งสองคำ แต่ ปุณฺณ ว่าปูนสมควรมาก

พระพุทธพิมพ์นั้น งามรุ่งเรืองอยู่ราวกะว่ามีชีวิต อาจจับจิตให้เป็นที
นำมาซึ่งความเลื่อมใสแก่มหาชนทั้งหลาย ได้สำแดงพระปาฏิหาริย์มีประการ
ต่าง ๆ

ตบ้ปาฏิหาริย์ปน ภิกขุสังโฆ

ทิสวา ปหัตฺฐิสฺส อภิวณฺณยฺนํโต

สํพุทฺธวณฺณํ อิติปิโสติอาทิ

โถเมติ วันฺเทสิ นีรณฺตรนํตํ

ฝ่ายว่าภิกษุสงฆ์ได้เห็นพระปาฏิหาริย์ พวกนั้นชื่นชมกล่าวพรรณนายังอยู่
ซึ่งพระคุณอันบุคคลพึงพรรณนาของพระสัมพุทธเจ้า มีอนุสสติว่า “อิติปิโส”
ตั้งนเป็นต้น ได้โถมนากการแล้ว ถวายอภิวาหนซึ่งพระอมรโกฏมณีนมัยนั้น
โดยกาลนิรันตร

ณ กาลครั้งนั้น ภิกษุสงฆ์จึงทูลซึ่งความปรากฏของพระพุทธพิมพ์อมร-
โกฏมณีนมัยแก่พระเจ้าชรายบุรินทรว่า พระพุทธรูปอมรโกฏมณีนมัยในญวณรุกรช-
วนารามนี้ รุ่งเรืองอยู่ด้วยพระรัศมีเขียวเหลืองแดงขาว มัญชุสวประภัสสร
ทั้งหลายปรากฏมี แม้พระเจ้าชรายบุรินทร ได้ทรงสดับซึ่งพระพุทธพิมพ์
ว่าเป็นรัตนมัยปรากฏชัด แล้วมีพระหฤทัยแผ่ไปด้วยปีติ จึงให้ชนถือเอาบูชา
สักการะเป็นอเนกกับปการ แล้วพระองค์ก็มีหมู่พละนิกายทั้งหลายถือบูชา
สักการะมีระเบียบบดอกไม้เป็นต้น เสด็จออกจากพระนครแล้วไปสู่ญวณรุกรช-
วนาราม เข้าไปสู่วิหาร ได้ทอดพระเนตรเห็นพระพุทธรูปอมรโกฏมณีนมัย
อันรุ่งเรืองอยู่ด้วยฉัพพรรณรังสีทั้งหลาย

ก็แฉกรันทอดพระเนตรเห็นแล้ว จึงมีพระหฤทัยปราโมทย์ยิ่งกว่าแต่ก่อน
ได้ทำการบูชาด้วยเครื่องบูชาสักการะทั้งหลาย

ครั้นความโกลาหลเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในพระนครทั้งต้นได้มีแล้วว่า
พระพุทธรูปองค์หนึ่งเป็นแก้วอมรโกฏมณีมัย รุ่งเรืองอยู่ด้วยพระฉัพพรรณรังสี
ทั้งหลาย ปราภภูมิในญรูกขวนาราม ดังนี้

แม้ว่าชาวพระนครก็มีจิตพากันปราโมทย์ แล้วพากันถือเอาซึ่งเครื่อง
สักการบูชา มีประทีปธูป วัตถุมีกลิ่น และระเบียบเป็นต้นทั้งหลาย แล้วไป
บูชายิ่งซึ่งพระพุทธรูปในญรูกขวนาราม แม้ภิกษุสงฆ์ประชุมสนับนิตกันแล้ว
แต่ที่ศาภาคทั้งหลายทั้งต้น ได้มาทำสักการบูชาแล้ว แก่พระพุทธรูปอมรโกฏ
มณีมัยน

ครั้นเมื่อหม่อมหาชนด้วย ภิกษุสงฆ์ด้วย ได้ประชุมสนับนิตกันอย่างนี้
แล้ว ฝ่ายพระเจ้าอิรายวรินทร์ ก็ได้โสรจตรงพระพุทธรูปพิมพินด้วยน้ำหอม

ถึงแม้ว่าชาวพระนครทั้งต้น ก็ได้พากันตรงพระพุทธรูปพิมพินด้วย
น้ำหอม ก็ในชนทั้งหลายเหล่านั้น ชนพวกใดผู้ประกอบแล้วด้วยคุณ มีศรัทธา
เป็นต้นบริสุทธแล้วก็ดี ผู้ใคร่ต่อการบุญมีทานศีลเป็นต้นก็ดี ผู้บำรุงเลี้ยง
มารดาบิดาก็ดี ผู้เคารพนบนอบต่อผู้เป็นใหญ่ในตระกูลก็ดี เมื่อกำลังตรง
พระพุทธรูปพิมพเจ้าอยู่ นำทั้งหลายที่ชนทั้งหลายนั้นตรงแล้ว ได้ท่อมทั่วพระกาย
พระพุทธรูปพิมพเจ้า นามันทั้งหลายที่ชนทั้งหลายเหล่านั้นรดได้ตกลงแล้วในหม้อ
ประทีป ประทีปอันชนทั้งหลายนั้นได้จุดรุ่งเรืองสว่างดีแล้ว

ก็แต่ชนบาปทั้งหลายเหล่าใด ผู้ประกอบกรรมมีอันชั่วและตีบิดามารดา
เป็นต้นแล้ว นำซึ่งชนทั้งหลายนั้นได้ตรงแล้ว แม้มาตราว่าหยาดหนึ่งก็มีได้
ตกต้องในพระกายพระพุทธรูปพิมพเจ้าเลย ถึงแม้ว่าน้ำมนอันชนบาปทั้งหลาย
นั้นได้รดแล้ว ก็ย่อมไม่ตกลงในหม้อประทีปเลย ชนทั้งหลายนั้นมิได้อาจที่จะ
ทำให้ประทีปสว่างเลย

ก็แต่ว่าชนทั้งหลายเหล่าใด ระลึกได้ซึ่งบาปกรรมอันตนทำแล้ว รู้ประ
จักษ์โทษได้แล้ว ขอขมาแก่ชนทั้งหลาย มีมารดาบิดาเป็นต้น แล้วรดลง

อีกแล้ว นานที่ชนทั้งหลายเหล่านี้บรรดาแล้ว ก็อาบพระกายพระพุทฺธพิมพ์เจ้าได้
 ประทับทั้งหลายอันชนทั้งหลายนั้นตามแล้ว ได้สว่างรุ่งเรืองงามแล้ว พระบวร
 พิมพ์เจ้าปราศจากชีวิตแล้ว เป็นราวกระวามีชีวิตอยู่ด้วยประการฉะนี้ ได้ข่มขี
 อยู่ซึ่งการบาปแห่งผู้ประพฤตินุจริตทั้งหลายเทียว ได้ประทับประคองอยู่ซึ่ง
 การบุญแห่งผู้ประพฤตินุจริตทั้งหลายเทียว ได้ทำอัศจรรย์อันประเสริฐต่าง ๆ
 เป็นอนเนก ก็แต่ว่าชนทั้งหลายเหล่านี้ มีใจอันปราโมทย์แล้วปรารถนาอยู่ซึ่ง
 พระนิพพานหรือสุขอย่างอื่นนั้น ในมนุษยโลกอันไพบลุย์ก็ดี ในเทวโลกก็ดี
 ชนทั้งหลายนั้นให้พึงทำแม้ซึ่งการบุญ มีการอุปฐากมารดาบิดาต่าง ๆ หรือ
 ซึ่งกรรมมีทานและศีลเป็นต้น

พระเจ้านครวิชัย ผู้ประกอบพร้อมแล้วด้วยคุณมีศรัทธาเป็นต้น ได้
 ทำบูชาอย่างหนักกับด้วยชาวเมืองของพระองค์แล้ว จึงส่งพระราชสาส์นอันประ
 เสริฐไปสู่สำนักแห่งพระเจ้ากุมิบาลผู้มีพระอภิธานว่า มหาราชในนครวิชัยสถาน
 ว่า เดียวนี้พระอมรโกฏพิมพ์นั้นเกิดแล้ว ในญรูกชวณารามในเมืองวิชัยนคร
 ได้สำแดงอัศจรรย์ ลำดับนั้นพระเจ้าอนรินทรนพิลิตสามิกราชผู้ทรงพระศรัทธา
 ต่อความเชื่ออันวิเศษในพระรัตนตรัยเจ้าอันประเสริฐ ก็บังเกิดความปราโมทย์
 ต่อข่าวสารอันเป็นอุบัติแห่งพระสุนิษพิมพ์เจ้า มีพระกำลังอันแผ่ไปด้วยกำลัง
 บิติกมีพระทัยปรารถนาเพื่อจะนำมาซึ่งพระบวรพิมพ์เจ้า ผู้ทรงอานุภาพนั้นสู่
 พระบวรของพระองค์ และได้ส่งมหาชนเป็นต้นว่าชนผู้รู้หนทางไปกับด้วยเครื่อง
 บูชาทั้งหลายต่าง ๆ มหาชนครั้นเมื่อไปได้บอกล่องหน้าไปแก่เมืองวิชัยปุระ
 แล้วจึงเชิญพระราชสาส์นของพระเจ้าอนินพิลิตไปถึงพร้อมแล้ว พวกนั้นปราโมทย์
 ต่อพระพิมพ์เจ้าอันประเสริฐด้วยบูชาทั้งหลายมีอย่างต่าง ๆ แล้วจึงแต่งหนทาง
 ประดับด้วยของทั้งหลาย และดอกไม้อื่นต่าง ๆ ทั้งหลาย แล้วเชิญพระสัมพุทฺธ
 พิมพ์เจ้าอันประเสริฐขึ้นสถิตหลังช้างเชือกที่ฝึกหัดดีแล้วไปแต่เมืองวิชัยปุระ
 ครั้นทำการบูชาแล้ว ชนผู้มีใจเพื่อจะติดตามพระสัมพุทฺธพิมพ์เจ้าไปได้

ดำเนินไป แห่พระสัมพุทธพิมพ์ขึ้นสู่หนทางแล้ว พากันยกพระองค์ของพระ
พิมพ์แล้วออกเดินไปโดยเบื้องหน้า ขนทั้งหลายเหล่านั้นได้แห่ได้ไปสู่หนทาง
อันประดับแล้วด้วยดอกไม้ แล้วไปรยปรายทั้งหลายตามทางอันตกแต่งไว้ให้
วิจิตรแล้ว แม้ว่าภิกษุสงฆ์เป็นผู้มีใจปรารถนาต่อพระพิมพ์เจ้านั้น ก็สโมส
กันทำการบูชาโดยรอบทิศ องค์ที่มีน้ำจิตเพื่อจะแห่ตามพระสัมพุทธพิมพ์ไป
ก็ได้แห่ไปสู่หนทาง

ฝ่ายขนทั้งหลายนั้นก็พากันบูชาพระพิมพ์เจ้านั้นด้วยบูชาทั้งหลาย มี
ดอกไม้เป็นต้นต่าง ๆ บ้าง ได้ประโคมด้วยเพลงขับเครื่องดีดตีเป่าทั้งหลาย
บ้าง

เมื่อได้เชิญพระพิมพ์แห่งพระชินสีห์เจ้า ลงวางพักในที่ใด ขนทั้งหลาย
ก็ได้พากันสดับฟังเรื่องพระเวสสันดรชาดก โดยเชื่อเฟือในที่นั้น ครั้นทำบูชา
ต่าง ๆ ทุก ๆ วันได้แห่พระพิมพ์เจ้านั้นมาโดยหลังข้าง ถึงบุรีหนึ่งซึ่งเรียกว่า
ชยศักดิ์ อันตั้งอยู่แล้วในระหว่างเมืองนวิดิปุระ

ดังได้ทราบมาว่า มรคาตงแต่เมืองชรายมาจนถึงเมืองชยศักดิ์มีประมาณ
ได้ ๗ โยชน์ยิ่งด้วยคาวุตมีกึ่งเป็นที่สอง (คาวุตครึ่ง)

ก็แต่ว่ามรคาแต่เมืองชยศักดิ์มาจนถึงเมืองนวิดิปุระมาได้ ๕ โยชน์ยิ่ง
ด้วยคาวุตหนึ่ง

เพราะฉะนั้น ประมาณทางตั้งแต่ชรายนคร จนถึงนวิดินครเป็นทาง ๑๒
โยชน์ยิ่งด้วยคาวุตมีกึ่งเป็นที่สาม (คือสองคาวุตครึ่ง) และทางแต่นวิดินคร
จนถึงเมืองนคร (ลำปาง)

เป็นทาง ๕ โยชน์ยิ่งด้วย ๓ คาวุตแต่ชยศักดิ์จนถึงเมืองนคร (ลำปาง)
เป็นทาง ๑๑ โยชน์มีอยู่ ครั้นยกลงจากหลังข้างแล้ว เชิญพระพิมพ์นั้น
ประดิษฐานไว้แล้วบูชายิ่งแล้วจึงยกขึ้นหลังข้างอีกในระหว่างแดนเมืองนวิดินคร
ณ ลำดับนั้นข้างนั้นก็มิอาจเพื่อจะเดิน ด้วยอำนาจเทวานุภาพได้ตกลงเหนือ

แผ่นดินโดยยาวเทียว ไม่อาจแล้วที่จะอดกลั้นจึงได้บรรลือเสียงโกญจนาทอัน
น่ากลัว

กาลนั้นชนทั้งหลายทั้งปวงครันเห็นอัศจรรย์นั้นอันไม่เคยมีแล้ว จึงได้
พากันพิศวงปลงบุษบกลงไว้ในกลางมรคาแล้วส่งสาสน์ เรื่องพระปฏิมานั้น
ไปสู่สำนักพระเจ้าวินิตินทราช

พระเจ้ามหาราชครันได้ทรงสดับประพฤติชาวนั้นแล้วมีพระทัยอันพิศวง
ได้ส่งไปซึ่งคำสั่งแก่ชนทั้งหลาย เพื่อให้เชิญซึ่งพระพุทธรูปนั้นมาว่า

ครันเมื่อการเป็นอย่างนี้ บรรดาเมืองทั้งหลายในแคว้นแคว้นของเรา
ประมาณเท่าใด จงเขียนชื่อเมืองทั้งหลายนั้นด้วย ชื่อแห่งเมืองนวิสินครด้วย
แล้วท่านทั้งหลายจงทำฉลากจับกันด้วยความอธิษฐานเกิด การประดิษฐาน
ควรแล้วในเมืองใดจักพึงได้ซึ่งชื่อเมืองนั้น ชนทั้งหลายครันได้ฟังคำสั่งพระเจ้า
มหาราชแล้วพากันยินดีอยู่ ได้เขียนแล้วซึ่งชื่อเมืองทั้งหลายทั้งปวงด้วย ซึ่ง
ชื่อหนึ่งแห่งเมืองนวิสินครด้วย ซึ่งชื่อเมืองชิวายนครด้วย ซึ่งชื่อเมืองทริภุญไชย
ด้วย ซึ่งชื่อเมืองพยาวประด้วย ซึ่งชื่อเมืองปลักขประด้วย ซึ่งชื่อเมืองนันทะ
ประด้วย ซึ่งชื่อเมืองชยสถด้วย ซึ่งชื่อเมืองนคร (ลำปาง) ด้วย ครันเขียน
แล้วซึ่งชื่อเมืองทั้งหลายเหล่านั้นเป็นต้นเทียว ได้ทำแล้วโดยลำดับกันโดยตั้งไว้
ซึ่งฉลากทั้งสนในทีควรส่วนหนึ่ง

ภิกษุสงฆ์ได้มาพร้อมกันแต่ทิศต่าง ๆ โดยรอบแล้วทำพุทธบูชาแล้วจึง
ได้ชมเชยพระพุทธรูป รามบุษทั้งหลายนั้นได้ทำผ้าอุตราสงฆ์เพียงบาข้างหนึ่ง
ประคองอัญชลีบูชาแล้วจึงทำอธิษฐานแต่พระพุทธรูปมีอิตปิไลตั้งนั้นเป็นต้น แล้ว
จึงจับฉลากทั้งหลายชนทั้งหลายนั้นครันได้จับฉลากมีชื่อเมืองนคร (ลำปาง)
ณ ครันที่สองด้วยที่สามด้วย ครันได้แล้วอย่างนั้นก็พากันชื่นชมยินดีส่งไปแล้ว
ซึ่งประพฤติชาวมั่นนั้นไปสู่สำนักเจ้ามหาราชผู้ทรงพระคุณเมธีรัทธาเป็นต้น ใน
พระนครนวิสิรมยสถาน

ฝ่ายพระเจ้าอนิสิททินทรานัน ครั้นได้สดับประพจน์ข่าวนั้นแล้ว มี
พระฤทธิพรโมทย์แล้ว เมื่อจะส่งประพจน์ข่าว (๑) ไปว่า “หากว่าท่านทั้ง
หลายจะได้แล้วซึ่งชื่อแห่งเมืองทั้งหลายทั้งสิ้นไซ้ชื่อเมืองนคร (ลำปาง) เป็น
อันไม่มีสักจกิริยา”

สมเด็จพระพุทธเจ้าเมื่อยังมีพระชนม์ชีพอยู่ ได้ทรงเห็นความสามารถ
ของเวไนยชนในที่ใด ก็เสด็จไปในที่นั้นเพื่อจะทำการร้อออกจากภพ แล้ว
จึงได้ทรงดำแดงพระธรรมอันหาที่เปรียบมิได้ ตามสมควรแก่นิสัยเวไนยนั้น ๆ
ได้ประดิษฐานเวไนยสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงไว้ในพระอริยมรรค

ก็แต่ว่าพระพุทธรูปองค์นั้น เป็นที่อันเทวดาและมนุษย์หากบขารารถนา
เพื่อจะเสด็จไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนทั้งปวง ท่านทั้งหลายจึงทำ
อเนกพุทธบูชาอันประเสริฐต่าง ๆ ในที่นั้น แล้วจึงนำพระนั้นไปในวิถีสันจิจิตร
ดีแล้วในที่นั้น

มนุษย์ทั้งหลายนั้นได้ฟังข่าวคราวอันเป็นที่น่ายินดีในใจของชนทั้ง สิ้น
นั้นแล้วก็มีน้ำใจอันปราโมทย์แล้ว ได้ประดับซึ่งมรดกสำหรับมาสู่เมืองนคร
(ลำปาง) ให้เรียรายไปด้วยเข้าดอกดอกไม้บั๊กของงานของชัยต่าง ๆ ตั้งไว้แล้ว
ขจิตรไปด้วยทวายและรัตนต่างๆ งามแล้วด้วยทองเครื่องตกแต่งเป็นที่เอิบอาบ
ใจประชุมชนทั้ง สิ้น แล้วจัดยานอันประเสริฐคือ วอ ให้เป็นที่สมควรแก่ชน
เป็นอันมาก หากเชิญไปแล้วตั้งพระพิมพ์ไว้ในวอนนั้นให้มีที่สำหรับเทวดามนุษย์
ถือแล้วคนละส่วน ครั้นตั้งไว้แล้วเมื่อจะเชิญพระปฏิมาก็ได้ทำบูชาด้วยสักการะ
ทั้งหลายมีดอกไม้เป็นต้น ด้วยการรำพ่อนบ้าง เติงขัณฑ์ขานบ้างด้วยเครื่องดีด
ดีดบ้าง อันมนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมากหากยกขึ้นแล้ว

เมื่อชนทั้งหลายยกขึ้นในขณะนั้นเทียว ได้เชิญไปแล้วเป็นของเบา
ด้วยอำนาจเทวานุกาภาพบ้าง ด้วยอำนาจพระปฏิมานั้นบ้าง ก็พากันชื่นชมยินดี
ชนทั้งหลายได้แห่ออกจากเมืองขยศักดิ์ด้วยเครื่องบูชาต่าง ๆ ทั้งหลาย

(๑) ฉบับเป็น ปรัชคัมภีร์ พิชุ คือ ปรัชคัมภีร์ นั้นเอง

ฝ่ายว่าภิกษุสงฆ์ก็พากันมีสภาวะยินดีต่อพระพุทธพิมพ์นั้นพากันมา
สโมสกรกระทำบูชาอยู่รอบทิศ องค์ที่มีจิตใคร่ตามแห่พระสัมพุทธพิมพ์ก็ได้ได้
ไปตามมรคา

ส่วนพระสัมพุทธพิมพ์เจ้าสำแดงปาฏิหาริย์ ราวกระวามีชีวิตให้เป็นที
พึงใจต่าง ๆ รุ่งเรืองอยู่ด้วยพระรัศมีทั้งหลายทั้งปวง ประดุจดั่งดวงพระ
อาทิตย์และพระจันทร์อันรุ่งเรืองมีแสงสว่างในนภากาศ

ประชุมชนทั้งหลายได้เห็นมหัศจรรย์อันเป็นอัศจรรย์ตั้งนั้น ก็ได้พากัน
บรรลือศัพท์ สำเนียงเสียงนฤนาทโห่กัน สนันสนิ่งและชดไปซึ่งผ้าและอาภรณ์ทั้ง
หลาย บางพวกได้มีจิตหมายโดยโถมนาการ บางพวกได้ขับขานแสดงความ
สดุดี บางพวกได้โบกผ้าเหนือเศียรแสดงอนุโมทนา บางพวกยกหัตถ์ขึ้นปรบมือ
บางพวกได้บรรลือตะโพนร่ามะนา บางพวกประโคมดุริยางค์ทั้งหลาย บางพวกก็
เยื้องกรายด้วยอันยกฉัตรขึ้นแล้วถืออยู่ พนมพสุธานดูว่าวันไหว้สะท้าน
สะเทือนบุปผชาติทั้งหลายก็ตกอยู่กลาดเกลื่อนในอันใช้ฤดูกาล แม้ว่าพนมมรคา
ได้เรียรายแล้วด้วยทรัพย์และวัตถุอาภรณ์ทั้งหลายได้มีแล้วโดยรอบ

ลำดับนั้นมนุษย์ทั้งหลายได้ตกแต่งมรคาให้งามวิจิตร เรียรายด้วยดอกไม้
ไม่เป็นต้น โดยรอบแต่เมืองชยสักไป ฝ่ายว่าโยธาทั้งหลายมีนายความข้าง
เป็นต้น ได้เชิญพระพุทธพิมพ์นั้นได้ตามมรคาไปแล้วโดยลำดับ

ชนทั้งหลายนั้นครั้นทำการบูชาต่าง ๆ อันควรแก่นำใจแล้วก็ได้ยกลง
ตั้งไว้

ชนทั้งหลายนั้นได้พากันบรรลือการนฤนาทในที่ใด ก็ได้พากันฟังพระ
ธรรมเทศนามีเรื่องพระเวสสันดรเป็นต้นในที่นั้น

ได้พากันทำอเนกบูชาต่าง ๆ แม้อย่างนี้ทุกวัน ๆ เพื่อแสดงการสาธุแก่
พระปฏิมา แล้วชนเหล่านั้นก็เชิญพระพุทธปฏิมามาถึงพร้อมแล้วซึ่งเมืองเรียก
ว่านครปุระ ด้วยพระวออันประเสริฐ

ครั้งนั้นมหาอำมาตย์คนหนึ่ง โดยนามปรากฏครั้งหลังว่าสันธ ได้ว่า
 ราชการในเมืองนคร (ลำปาง) นั้น ฝ่ายสันธอำมาตย์นั้นได้ทราบข่าวการแห่ง
 พระพิมพ์มากก็มีใจชื่นชมต่อพระพิมพ์เจ้า จึงให้บุรุษทั้งหลายถือของสำหรับ
 บูชาไปด้วยทำการต้อนรับพระปฏิมาอันโดยประการทั้งปวงแล้วพร้อมด้วยชาว
 เมืองทั้งหลายพากันอภิวัตบูชาแล้วเชิญมาสู่เมืองของตน ให้ทำเวียนพระ-
 ปฏิมาอันวิจิตรประกอบด้วยฝานงามประดับด้วยช่องแกลด ฉาบทาด้วยสีต่างๆ
 ทั้งหลายแล้วให้ประดิษฐานพระพิมพ์ไว้ในเรือนนั้นแล้วพร้อมกับชาวเมือง ทั้ง
 หลาย ได้บูชาด้วยอเนกบูชาทั้งหลายต่าง ๆ เพื่อแสดงการสาธุเป็นนิตยกาล
 โดยกาลล่วงไปแล้วแห่งมหาอำมาตย์สันธนั้น มหาอำมาตย์คนหนึ่ง

ชื่ออุทรสุโนม ได้ครองเมืองเวียงนครปุระ
 บัตถันโต รูปเต โส พิมพ์ปราสาทเจดีย์
 อัญญาภาหิ จินาเปตวา ปราสาทเจดีย์ สุก

อุทรสุโนมมหาอำมาตย์นั้น เมื่อปรารภนาจะใคร่ประดิษฐานพระพิมพ์
 เจ้าในปราสาทเจดีย์ จึงให้ก่อปราสาทเจดีย์อันงามแล้วไปด้วยอิฐทั้งหลาย
 ตสม อัญญาเตเยว ปตติ อัสสนี ตหิ
 กิขิตวา อัญญา สัพพา ปตีสู ภูมียิ ตทา

ครั้นเมื่อกำลังก่อพระปราสาทเจดีย์นั้นยังมีหินที่ว่าจะแล้วเลย อัสสนี-
 ชาติได้ตกฟาดลงมาในที่ก่อนนั้น อิฐก่อทั้งปวงก็พลอยร่วงหล่นแตกตกลงมาสู่
 พื้นภูมิภาคนั้น

สปริโสปี สมัจใจ พิมพ์จักรมวาท
 นานาบุชาหิ ปุเชติ ตัตถเวว ปฏิมาขเว

พระอุทรสุโนมกับบริษัททั้งอำมาตย์ก็ได้พากันบูชาพระพิมพ์เจ้าที่นำมา
 ซึ่งอัสจรรยด้วยบูชาต่าง ๆ ทั้งหลาย ณ ปฏิมาขรณนั้นนั้นเทียว (คือให้ประดิษ-
 ฐานอยู่ในปฏิมาขรณนั่นเอง)

ในกาลแห่งพระอุทรสุโนมล่วงแล้ว แม้ว่าจะหาอำมาตย์มีชื่อว่าสุมนา
 อันตนได้ชื่อมาแต่เมื่อเกิดเป็นเด็กอยู่นั้น ได้ครองเมืองนคร (ลำปาง) พระ
 สุมนานั้นเป็นคนกล้าหาญถึงพร้อมด้วยกำลังฉลาดในการสงคราม เมื่อครอง
 เมืองนคร (ลำปาง) นั้น มีพระนามปรากฏว่าพระนรินทร์ ทรงยินดีประกอบ
 ด้วยจริยามีทานและศีลเป็นต้น มีศรัทธามุ่งใจในพระรัตนตรัย ได้เป็นดัง
 บัญชากร มีพระปรีชาเป็นพุทธมามกชนได้น้อมพระองค์บูชาพระชินพิมพ์เจ้านั้น
 อันนำมาซึ่งอศรรย์ต่าง ๆ ด้วยบูชาทั้งหลายมีเทียนรูปเป็นอันมาก พระสุมนา
 นั้นให้สร้างวิหารหลังหนึ่ง ประดับด้วยเครื่องอสังการต่าง ๆ เป็นอันงามแล้ว
 ด้วยทองเป็นต้น และเสาดด้วยทองเป็นต้น งามราวจะว่าเทวสภาในสวรรค์
 ภายในวิหารทั้งหลายก็ได้ฉาบทาด้วยทองคำด้วยทองเป็นต้นทั้งลวดลายจิตร
 กรรมทั้งหลาย มีประตูประกอบแล้วด้วยเครื่องวิจิตรงาม ได้พากันบูชาพระ
 ชินพิมพ์เจ้าด้วยมหาสักการภักดิ์ทั้งหลาย กับเครื่องดนตรีต่าง ๆ ทั้งหลาย
 มีรำพ้อนและขับขานเป็นต้นด้วย แล้วพร้อมกันกับภิกษุสงฆ์เป็นอันมากทั้งชาว
 พระนครเชิญพระพิมพ์เจ้าจากปฏิมาคฤหแล้ว มาประดิษฐานไว้ในภายในคฤหา
 ณะทำการบูชาด้วยชาวพระนครทั้งหลาย ให้ชนเฝ้าปิดประตูคฤหาเพื่อจะ
 รักษาให้พ้นภัยอันตรายสำเร็จประโยชน์ ครั้นวันมีภณรสีจตุตทสีและอัฐมี
 พระนริศตรก็ให้เปิดกลอนพระทวารคฤหาเพื่อจะบูชาให้เป็นการแสดงสาธุการ

แม้ลำดับนั้นชาวพระนครทั้งหลายทั้งปวง ล้วนเป็นผู้มีบุญบารมีพุทธศาสนา
 ก็ได้พากันบูชาพระพุทธรูปพิมพ์เจ้าด้วยดอกไม้ธูปเทียนต่าง ๆ ทั้งหลาย

ครั้นเมื่อเป็นลำดับมาถึงเช้าแล้ว พระนรินทร์นั้นก็ให้เปิดกลอนพระ
 ทวารคฤหา ยกพระพิมพ์นั้นขึ้นจากคฤหามาตั้งไว้ในวรอาสน์อันคนบุลาดไว้ใน
 ท่ามกลางวิหาร แล้วให้ตั้งกลองโฆษณการชาวพระนคร เพื่อพากันมาดโมสร
 ตรงหน้าพระพิมพ์เจ้า ฝ่ายเหล่าชาวเมืองทั้งหลายได้ทราบแล้วตั้งนั้นก็พากัน
 ชนชมยินดี ถึงเอาหม้อกุนทีเป็นต้น อันเต็มด้วยน้ำสุคนธ์มีกลิ่นหอมกันไป

ลำดับนั้น พระบูรินทรก็มากับด้วยบริษัท ทั้งชาวพระนครทั้งหลาย
พร้อมกับหมู่ภิกษุสงฆ์ พวกนี้ทำการบูชายิ่งต่อพระพุทธพิมพ์เจ้านั้น ลำดับนั้น
พระพุทธพิมพ์เจ้าก็ดำแดงอเนกอัศจรรย์อันประเสริฐ ให้เป็นที่นำมาซึ่งความ
เลื่อมใส บางทีก็ปลั่งรัศมีสีดำ เขียว แดงบ้าง บางครั้งก็สีเหลือง สีขาว
ฝูงชนทั้งหลายมีพระบูรินทรเป็นต้น ครั้นเห็นแล้วซึ่งพระปาฏิหาริย์ในกาล
ครั้งนั้น ก็พากันโมทนาทำสาธารณมีประการต่าง ๆ เทียบ และยังแสดงความ
รื่นเริงมีอันยกแผ่นผ้าขนบอกเป็นต้น ในบริเวณนั้นประพฤติเป็นไปแล้ว

ลำดับนั้น พระบูรินทรทั้งทวารกผู้เป็นบุตร และมหาชน มีใจยินดี พากัน
ตรงพระพิมพ์เจ้าองค์ที่เทวดาอุสูรอินทรพรหมบูชาแล้วด้วยน้ำหอม
ชนทั้งหลายได้มีปรกติเป็นบาป คือฆ่าบิดามารดาและฆ่าโค ก็พากัน
ประพฤติแล้วซึ่งความยินดีมีอันบอกแผ่นผ้าเป็นต้นในที่นั้น

ลำดับนั้น พระบูรินทรทั้งทวารกผู้เป็นบุตร กับมหาชนก็พากันมีใจยินดี
ชนเหล่าใดฆ่าสุกรก็ดี ชนเหล่าใดให้ประหารมารดาบิดาและพี่ชายก็ดี ชนเหล่า
ใดลักสิ่งของ ๆ สงฆ์ก็ดี ชนเหล่านั้นได้รอดตรงองค์พระพิมพ์เจ้าด้วยน้ำหอม
ก็ไม่อาจเพื่อเหน้าให้ตกลง ไม่อาจยังน้ำมันให้ไหลลงในหม้อ และไม่อาจเพื่อ
จะให้ประทีปโพลง ชนเหล่าใดเป็นผู้เคารพในบิดามารดา ทำให้บิดามารดา
อดโทษแล้ว ชนทั้งหลายเหล่านั้นนั้น เทียบ สามารถจะยังน้ำให้อาบไปโดยดี
เพื่อยังน้ำมันให้ตกลง เพื่อยังประทีปให้โพลง ชนเหล่าใดเมื่อสมัคมีความ
สำคัญเห็นประจักษ์อยู่แต่กรรม มีการประหารมารดาเป็นต้นก็ดี เมื่อให้ออดโทษ
แล้วก็อาจจะยังน้ำให้ไหลตกในที่นั้นได้ อาจเพื่อให้ น้ำมันตกไปได้ อาจเพื่อให้
ประทีปโพลงได้

พระสัมพุทธพิมพ์เจ้านั้น เป็นวัตถุเทวดา มนุษย์บูชาแล้วกระทำปาฏิ-
หาริย์อัศจรรย์อยู่ เพื่อยังชนทั้งหลายผู้บาปให้รู้บาปทุจริตต่าง ๆ เพื่อยัง
ชนทั้งหลายผู้ใจบุญให้รู้บุญอันประเสริฐสุจริต

เพราะเหตุ^๕นั้น บุญเป็นกุศลสุจริตอันประเสริฐของชนทั้งหลายผู้ใคร่บุญ
เหตุ^๕นั้นพึงให้คนทั้งหลายทำบุญอันเป็นเครื่องให้บรมสุข อย่ากระทำให้บาปเลย

พระพิมพ์เจ้าผู้ประเสริฐ กระทำปราโมทย์แก่ชนทั้งหลาย ราวจะว่า
พระพุทธรูปเจ้ายังมีพระชนม์อยู่ในโลก อวัยวะทั้งหลาย ๗ สถานที่พระธาตุ
ทั้งหลายอันเรียรายอยู่ด้วยอาการต่าง ๆ ได้รุ่งเรืองอยู่เป็นนิตย์เทียว ชนทั้ง
หลายได้ปรารถนาอยู่ซึ่งที่พึ่งเฉพาะของตนในสวรรค์นฤพานและมนุษย์ ก็พึง
บูชาพระพุทธรูปพิมพ์เจ้าอันเทวามนุษย์บูชาแล้ว หรือแม้ว่าพระธาตุทั้งหลายก็ดี
ให้เป็นนิตย์เกิด

กโตย นาคเสนเนน พิมพ์ อัชฌเวรมาวโ

มหาชน ปสาเทตวา ปาตลิมุตตเก ปุเร

พระพิมพ์เจ้าอันนำมาซึ่งความอศจรรย^๕นั้น พระนาคเสนเถรเจ้าได้ทำไว้
แล้วในเมืองปาตลิมุตต เพื่อให้มหาชนได้เลื่อมใสแล้ว

ตโต สัพพทีเป จ สุมหานครเวปี จ

อโยเจย เพชรปราการ ชีราเยปี ยถากัม

จำเดิมแต่นั้นมา ก็ได้ไปประดิษฐานอยู่ในสิงหลทวิปป้าง ในเมือง
ใหญ่ ๆ ที่เป็นสมุหานครบ้าง ในเมืองอโยชยาและเมืองเพชรปราการบ้าง
เป็นลำดับไปจนถึงชีรายนคร

อิทานิ นครเว สุตวา ปสาเทนโต มหาชน

นานาอัชฌเวรกกาสิ โลก พุทโธว ติฏฐุติ

เดี๋ยวนี้ได้ประดิษฐานอยู่ในเมืองนคร (ลัมปาง) ยังประชุมนิกรมหาชน
ให้เลื่อมใส ได้สำแดงแล้วซึ่งอศจรรย^๕มีประการต่าง ๆ ปานประหนึ่งว่าองค์
พระสัมพุทธเจ้า ยังดำรงอยู่ในโลกฉะนั้น

จาริต^๕เรื่องนี้ ภิกษุผู้มีอายุ ๒๓ บวชแล้วได้ ๒ พรรษา มีชื่อเรียกว่า
พระพรหมราชปัญญา ผู้อยู่ในวิหาร ณ ภูเขาหลวง ชื่อเขามหาธรรมราช

อันเป็นที่รมณียสถานประดับงามด้วยบันไดศิลา นำชื่นชมสำหรับมหาชนได้
ขึ้นลง ได้รจนาไว้แล้วประดับด้วยฉันทคาถาทิ้งหลายต่าง ๆ สำเร็จลงโดยหา
อันตรายมิได้ และเป็นเรื่องที่ได้ฟังเล่าต่อ ๆ กันมาแต่ในโบราณ

ข้าพเจ้าจุติแล้วแต่ชาตินี้เทียว ครั้นเกิดแล้วในโลกนี้อีก ให้เกิดใน
ตระกูลที่สมมติว่าอุดม เมื่อได้ ๗ ขวบแต่กำเนิดมาก็ให้ออกจากชราวาส บวช
ในพระศาสนาเรียนพระไตรปิฎกทั้งอรรถกถาอันประเสริฐทั้งปวงเล่าท่องให้ขึ้น
ใจ แล้วขอย่าได้มีสติอันหลงลืมเลย พระศาสนาแม้ว่าจะยังบกพร่องอยู่ใน
ที่ใด ขอให้ได้ทำความรุ่งเรืองให้สำเร็จประโยชน์ในที่นั้นแล

กถาอันพรรณนาเรื่องรัตนพิมพวงศ์เสด็จมาสู่เมืองนคร (ลำปาง) ภิภษุ
๒ พรรษาชื่อว่าพระพรหมราชบัญญัติ ได้แต่งไว้เพื่อความเต็มใจของสาธุชน
จบแล้วด้วยประการฉะนี้

รัตนพิมพวงศ์จบแล้วโดยอาการทั้งปวงด้วยประการฉะนี้.

อักษรเอกเมกัจจุจ โลกนาถัสดี ศาสน์

อักษรพุทธรูปปัจจุจ สมเมว ผลิ สียา

อักษรแต่ละตัว ๆ กิติ กิข็ชว เป็นศาสดาคำสอนของพระโลกนาถเจ้า

อักษรและพระพุทธรูปกิติ กิข็ชวามีผลเสมอกันเหมือนกัน นิทานพระมรกดัต
ปัจจุจจบแล้ว ด้วยอำนาจที่ใดเขียนเรื่องนี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้เป็นพระพุทธรเจ้า
ในอนาคตเทอญ.

ตำนานพระแก้วมรกต

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์
สำหรับอาลักษณ์อ่านในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันสวดมนต์เย็นพระราชพิธีศรีสังฆปานกาล

ข้าพระพุทธเจ้า ผู้ได้รับพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท
ขอประกาศแก่เทพยนิกรทั้งหลายเป็นอาทิ คือโลกบาลมหาเทวราช และเทพย-
เจ้าผู้มีฤทธิ์อำนาจ มีทิพโสตทิพยจักษุอันประเสริฐ ซึ่งบังเกิดประดิษฐาน
อยู่ในทิพยพิมานมาศ อันมีนิสัยในภูมิพฤกษบรรพตอากาศกาญจนรัตนราชมน-
เทียรเป็นอาทิทั้งปวงทุกสถาน และท้าวเทวราชซึ่งเป็นประธานในพระราช
วรاناเขต เป็นท้าวเทเวศรยิ่งใหญ และท้าวเทวราชที่ได้มีทิพยเทวานุภาพ
เป็นชั้นสองรองลงมา และเทพยดาซึ่งมีทิพยศักดิ์พิเศษในประเทศนานา คือ
พระภูมิเทพยดาอันสถิตในจังหวัดพระนคร และเขตต์ทุกสถาน คือพระเสื้อ
เมือง พระทรงเมือง พระหลักเมือง และพระกาพย์ศรีอันเรื่องฤทธิ์ศักดิ์
และเทพยเจ้าซึ่งรักษานพปดลมหาเศวต ฉัตรราติฉัตร ศิริวันตนรา ไชยวริยาธิปัตย์
และเทพยเจ้าซึ่งรักษาในจังหวัด พระราชนิเวศน์บรมมหาสถาน เทพยเจ้าอัน
อภิบาลเกษตรารามตามทิศานุทิศ ทัวเทพยนิกรทั้งปวง ขอจงเงี่ยทิวโสต
ลงสดับคำประกาศนี้

อนึ่ง ขอประกาศให้ทราบด้วยดีแก่พระบรมราชวงศานุวงศ์ และข้าทูล
ละอองธุลีพระบาท ผู้ใหญ่ผู้น้อยบรรดาซึ่งมาดโมสรต้นนิบาตประชุมพร้อมกัน
ในการเริ่มมงคลราชพิธีศรีสังฆปานกาลอันนี้ จะขอเริ่มคำประกาศพระมหา-
มณีรัตนปฏิมากรนี้ มีเรื่องในหนังสือตำนานโบราณแต่งเป็นภาษามคธไว้
เรียกชื่อว่ารัตนพิมพวงศ์ เล่าเรื่องเดิมของพระพุทธรูปแก้วพระองค์นี้สืบมา
มีใจความในตำนานพระมหามณีรัตนปฏิมากรนั้นข้างต้นว่า พระมหามณีรัตน-

ปฏิมากรองค์นี้ เทวดาสร้างถวายพระอรหันต์องค์หนึ่ง มีนามว่าพระนาคเสน
 เถระในเมืองปาตลีบุตร จึงพระนาคเสนเถระเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์อันมีฤทธิ์
 ดำรงด้วยอภิญา ได้อธิษฐานอาราธนาพระบรมศาสดาวิภาตของสมเด็จพระ
 พุทธเจ้า ให้ประดิษฐานอยู่ในองค์พระมหามณิรัตน์ปฏิมากรถึงเจ็ดพระองค์
 คือในพระโมลีพระองค์หนึ่ง ในพระนลาตพระองค์หนึ่ง ในพระอุระพระองค์หนึ่ง
 ในพระอังสาทั้งสองข้างสองพระองค์ ในพระชานทั้งสองข้างสองพระองค์
 เป็นเจ็ด เนื้อแก้วกับตมิตตนิท ตัดเป็นเนื้อเดียวกันเดิม ไม่มีแผลมีช่อง
 แผลเห็นตลอดเข้าไปเลย พระมหามณิรัตน์ปฏิมากรอยู่เมืองนั้น แล้วตกไป
 เมืองลังกาทวิป แล้วตกมาเมืองกัมโพชา เมืองศรีอยุธยา เมืองละโว้ เมือง
 กำแพงเพชร แล้วภายหลังตกไปอยู่เมืองเข็ญราย เจ้าเมืองเข็ญรายหวังจะ
 ช้อนแก้ศัตรู จึงเอาปูนทาลงรักปิดทองบรรจุไว้ในพระเจดีย์ที่เมืองนั้น เรื่อง
 ตกลงมาจนถึงทีนี้ มีเรื่องราวเล่าสืบต่อกันมาคนได้รู้เห็นเป็นแน่ และความ
 นั้นใครที่มักเชื่อง่าย ๆ ก็จะยอมเห็นว่าเป็นจริง ตามตำนานที่กล่าวมานั้น
 ที่ไม่เชื่อก็จะคิดวิตกสงสัยไปต่าง ๆ ว่าพระพุทธรูปองค์นี้ฤ็ฝีมือเทวดาสร้าง
 พระพุทธรูปรูปร่างเหมือนอย่างนั้น เป็นฝีมือเทวดาแน่แล้วฤ็ จะเป็นทีสงสัย
 ไม่ตกลงกัน ก็ปรกติคนโบราณแรกมีหนังสือขึ้นใช้ ยังไม่มีหนังสือเก่า ๆ มาก
 เมื่อแต่งหนังสือเรื่องอะไร ๆ นี้ก็จะเขียนอย่างไรก็เขียนไป ไม่คิดว่าจะนานไปจะมี
 คนภายหลังที่มีปัญญาและสติตรองเทียบเคียงมาก จะเชื่อกำของตัวฤ็ไม่
 เชื่อนั้นไม่ใคร่จะคิด

การเรื่องข้างต้นนั้นไม่มีพยานมากยกไว้ก่อน จะขอกล่าวข้อความเรื่อง
 พระมหามณิรัตน์ปฏิมากรพระองค์นี้ แต่ที่ควรเชื่อได้ และแต่โดยอนุमान
 ตามหลักสำคัญ ที่มีในองค์พระพุทธรูปปฏิมากรนั้น ว่าเนื้อน้ำแก้วศิลาซึ่งเป็น
 พระพุทธรูปปฏิมากรพระองค์นี้ อย่างนี้ เห็นจะมีบ่อที่เกิดข้างเมือง ฝ่ายเหนือที่ต่อ
 กันกับแดนจีน เพราะตัวอย่างเคยเห็นมีมาแต่ข้างเมืองจีนบ้าง ดูคล้ายแก้ว

อย่างนี้ แต่ที่เจตีย์ใหญ่เท่าแก้วที่เป็นองค์พระนี้ ก็ไม่เคยได้เห็นและได้ยินเป็นแน่
ว่ามีที่ใดอีกเลย

อนึ่ง จะว่าด้วยฝีมือช่างที่ทำพระพุทธรูปพระองค์นั้นแล้ว เมื่อพิจารณา
เทียบเคียงดู ก็เห็นเป็นฝีมือช่างที่เอกทีเดียว ในครั้งหนึ่งคราวหนึ่ง จะเป็น
ฝีมือช่างข้างอินเดีย คือเมืองเบงกอลราชรัฐ และเมืองแขกพราหมณ์ข้าง
มัชฌิมประเทศ ที่ไทยเรียกเมืองเทศนั้นก็มีใช้เลย

อนึ่ง จะเป็นฝีมือสิงหล มอญ พม่า เขมร และไทยเหนือ และจีนก็
มีใช้ ดูฝีมือไม่ใกล้เคียง คล้ายคลึงกับพระพุทธรูป ซึ่งเป็นฝีมือช่างใน
เมืองท่งปวงที่ออกชื่อมาเลย ถ้าจะว่าเป็นฝีมือเทวดาตั้งตำนานว่า ก็เห็นว่า
ฝีมือเทวดาคงจะผิดกว่าฝีมือช่างมนุษย์ท่งปวงไปที่เดียว เมื่อเปรียบเทียบไป
โดยละเอียด ดูเหมือนว่าจะเป็นฝีมือช่างลาวเหนือโบราณข้างเมืองเชียงแสน
เห็นคล้ายคลึงมากกว่าฝีมือช่างเมืองอื่น และถึงจะเป็นช่างที่เมืองลาว ก็จะเป็น
ช่างดีช่างเอกทีเดียวมีใช้เลวทราม ด้วยเป็นของงามดีเกลี้ยงเกลามากอยู่
ไม่หยาบคาย เพราะฉะนั้น ควรจะคาดการแน่ว่าเหตุที่เห็นอยู่รอบคอบว่า
พระมหามณีรัตนปฏิมากรองค์นี้ คงจะเป็นของท่านผู้มีบุญ เป็นเจ้าแผ่นดิน
เมืองของชนที่นับถือพระพุทธศาสนามากกว่าถือผีต่างเทวดาและลัทธิอื่น ๆ และ
มีบุญญาธิการแข็งแรงมากกว่าเมืองใกล้เคียงโดยรอบคอบ และแผ่อาณาจักร
ได้โตใหญ่สมควรแก่เวลา เมื่อมนุษย์ยังไม่มีบันใหญ่บึนน้อยใช้ มีแต่หนู
หน้าไม้ หอก ดาบ แหวน หลาว របฟุ้งข่มขี้กันด้วยกำลังกายและพวกพ้อง
มากเท่านั้น ท่านที่เป็นเจ้าของเดิมที่ให้สร้างพระพุทธรูปองค์นี้ คงจะมีอานุภาพ
มาก จึงได้แก้วก้อนใหญ่ถึงเพียงนี้มา ไม่มีผู้อื่นที่จะคิดริษยาชิงชิงไปได้
และมีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มากกว่าอยากได้เงินทองและเกียรติ
ยศตามวิสัยโลก จึงไม่ได้ขายแก้วนั้นเสียแก่เมืองอื่นเอาเงินทองก็ดี ถ้าจะเก็บ
แก้วก้อนนั้นไว้ทั้งใหญ่ ไว้รอดผู้อื่นให้เป็นเกียรติยศก็ดี เห็นท่านผู้นั้นจะมี

ศรัทธาปลง เห็นว่าตั้งขึ้นจะยิ่งกว่าพระพุทธรัตนไม่มี ถ้าว่าแก้วก้อนนั้นทำ
 เป็นพระพุทธรูปเห็นจะประเสริฐยิ่งกว่าเก็บไว้ และจะใช้อย่างอื่น จะเป็น
 เกียรติยศในชาตินี้ แก่บ้านเมืองนั้น และจะเป็นกุศลให้ผลเป็นประโยชน์ใน
 ชาติหน้าแก่ผู้ที่ได้สร้างเป็นพระพุทธรูปนั้น จึงผู้เสียดละแก้วก้อนใหญ่ ให้มา
 เลื่อยตัดผ่าเจียรไนให้ได้ลักษณะ และประมาณที่ควรเป็นองค์พระพุทธรูป
 และเพราะเสียดายนั่นแก้วก้อนใหญ่ จึงให้เหลือเศษไว้ภายใต้พระพุทธรูปปฏิมา
 กรนั้น หาได้ตัดเสียให้ราบเสมอไม่ และก็เพราะมีพระราชาภาพมาก ของ
 แข็งนักจะตัดแต่งแก้ไขได้โดยยาก ก็ยังอุตสาหให้ทำจนสำเร็จได้ด้วยฝีมือช่าง
 คนเดียว ฤ็หลายคนที่เป็นฝีมือดี วิชาที่เสียนฐานประมาณทำการโดยพิณิจ
 หมดจดสนิทซัดคมไม่มีที่ติใดนัก จนถึงขัดผิวชักเงาเกลี้ยงเกลาสันชนแนว
 แก้วจะขัดผิวชักเงาให้ชนให้ดีที่สุดเพียงใดก็ทำได้เพียงนั้น ความอนุমানเห็น
 ดังว่ามาน แต่จะยืนยันความเป็นแน่ชัดว่าพระมหามณีนรัตนปฏิมากรพระองค์
 เป็นของท่านผู้ใดสร้าง ในประเทศใดตำบลใด และสร้างในกาลครั้งใดคราวใด
 นั้น จะชกกำหนดแน่ชัดให้ควรเชื่อได้ พ้นจากคำที่ไม่น่าเชื่อนั้นก็ไม่ได้ แต่
 พิเคราะห์เห็นว่าพระมหามณีนรัตนปฏิมากรพระองค์นี้ มีมเหศวรศักดิ์ตานุภาพเป็น
 อันมาก พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดที่มีบุญญาภิหารแก่กล้า จึงจะรักษา
 พระมหามณีนรัตนปฏิมาพระองค์นี้ไว้ได้ เมื่อจะสืบสาวความโบราณในสยาม
 ราชพงศาวดารเก่าขึ้นไป ถึงสมเด็จพระร่วง ทรงพระนามว่าพระเจ้าอรุณ-
 มหาราชเจ้ากรุงสุโขทัย และศรีสัชนาลัย ที่มีพระเกียรติยศกิตติคุณระบือลือชกา
 มากกว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามทุกพระองค์ และมีเรื่องว่าได้พระพุทธรูปสังคัมภีร์
 แต่มหาสมุทรแล้วก็ดี ก็ไม่ได้ความว่าได้พระพุทธรัตนปฏิมาพระองค์นี้มาไว้ถึง
 พระเจ้าแผ่นดินซึ่งได้ครอบครองกรุงพระมหานครศรีอยุธยา ตั้งแต่พระเจ้าอู่ทอง
 ทรงพระนามว่าสมเด็จพระเจ้ารามธิบดีลงมา นับพระเจ้าแผ่นดินซึ่งได้ถวัลย-
 ราชสมบัติในพระมหานครศรีอยุธยาถึง ๓๓ พระองค์ คือสมเด็จพระเจ้ารามธิบดี

ที่หนึ่งเป็นปฐม และพระบรมเอกทัตตอนุรักษมนตรีราชเป็นที่สุดและในพระเจ้า
แผ่นดินกรุงพระมหานครศรีอยุธยา^๕นั้น พระเจ้าแผ่นดินหลายพระองค์ ได้ขึ้นไป
ตีเมืองเชียงใหม่ เมืองเวียงจันทน์ ก็หลายครั้ง หาได้พระพุทธรัตนปฏิมากรอัน
วิเศษพระองค์นี้ลงมาไว้ในพระนครไม่ แต่ข่าวคราวว่าพระแก้วมีอยู่ก็ไม่ได้
ความว่าทราบมาเลย พระนครศรีอยุธยา^๕ก็เป็นพระมหานครอันใหญ่ เห็นจะเป็น
ด้วยไม่ได้พระพุทธรัตนปฏิมากรพระองค์นี้^๕มาไว้ในพระนครจึงมีข้าศึก ต่างประ
เทศมาประชิดถึงฐานพระนครเป็นหลายครั้ง และมีเหตุเปลี่ยนเจ้าแผ่นดินต่าง
พระองค์ และชิงราชสมบัติต้องรบพุ่งกัน^๕ในกลางพระนครก็มี จนถึงศักราช
๑๑๒๘ ปี เสด็จกรุงศรีอยุธยา^๕แก่พม่า เจ้าตากดินซึ่งเป็นพระยากำแพงเพชร ได้
เป็นเจ้าแผ่นดินครอบครองในสยามประเทศ อาศัยกำลังสมเด็จพระเจ้ามหา
ทักษัตริย์ศึก พระเจ้าสุรสีห์พิศณุวาธิราช ได้ช่วยกันปราบปรามยุค^๕ชัญญ์เสียน
ศัตรูราบคาบเป็นปรกติ แล้วมาตั้งพระนครธนบุรี ครั้นจุลศักราช ๑๑๔๓ ปี
สมเด็จพระเจ้ามหาทักษัตริย์ศึก และพระเจ้าสุรสีห์พิศณุวาธิราช ได้ยกพยุหโยธา
ทัพขึ้นไปปราบเมืองศรีสัตนาคนหุตเวียงจันทน์ ด้วยอำนาจพระบารมี สมเด็จพระ
เจ้ามหาทักษัตริย์ศึก ซึ่งควรเป็นผู้ครอบครองปฏิบัติบูชาพระพุทธรัตนปฏิมากร
พระองค์นี้ พระเจ้าร่มขาวเมืองหลวงพระบางก็มีความรักดีช่วยในการสงคราม
พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีสัตนาคนหุตราชวงศานวงศ์ แลนท้าวพระยาลาวครั้งนั้น
ถึงได้พระพุทธรัตนปฏิมากรพระองค์นี้ไว้ ก็เพราะนับถือวิปริตคิดเส่นวักับบูชา
เป็นเจ้าผี ล้มโคกระบือบูชาเชิญให้เข้าคนทรง แม่มदनางท้าวเจรจาหล่อดวง
คนไปต่าง ๆ หานับถือโดยศรัทธาต่อพระพุทธรัตนปฏิมากร^๕ทุกตรง ๆ ไม่ จึงทนทานกำลัง
ทหารและพระบิณฑบาตบารมีสมเด็จพระเจ้ามหาทักษัตริย์ศึกมิได้ก็พาบุตรนัดดาหนี
ไป สมเด็จพระเจ้ามหาทักษัตริย์ศึกได้เมืองเวียงจันทน์แล้ว ก็เชิญพระพุทธรัตน
ปฏิมากรพระองค์นี้และพระบางมาด้วย แล้วเลิกทัพกลับลงมาพระนครธนบุรี
เจ้าตากดินซึ่งเป็นเจ้าแผ่นดินใหญ่ในครั้งนั้น ก็ให้สร้างโรงพระแก้วที่หลังพระ

อุโบสถวัดอรุณราชวรารามในพระราชวังเสร็จแล้ว ให้เชิญพระมหามณเฑียรต้น
 ปฏิมากรรม^๕ และพระบางชั้นประดิษฐานในโรงเสร็จแล้วให้มีการสมโภชต่าง ๆ
 ครนลศักราช ๑๑๔๒ มีขวิดโทศก ฝ่ายข้างกัมพูชาประเทศนั้น แผ่นดินเป็น
 จลาจลสมเด็จพระเจ้ามหาจักรีศรีศีกกับพระเจ้าสุรสีห์พิศณุวาธิราชต้องยกกอง
 ทหารออกไปถึงกรุงกัมพูชาประเทศ เพื่อจะปราบปรามแผ่นดินเมืองเขมรให้
 เรียบราบ ฝ่ายการแผ่นดินกรุงธนบุรีนั้นก็ผันแปรไปต่าง ๆ เพราะพระเจ้า
 แผ่นดินเมธิญบันดาลเสียสติไป ประพฤติวิปริตต่าง ๆ ทำให้สมณพราหมณา-
 จารย์และขุนนางข้าราชการ ประชาชน^๕ ทั้งปวงได้รับความเดือดร้อนด้วยราช-
 ทัณฑ์อันมิควรต่าง ๆ เป็นเหตุให้ราษฎรละทิ้งเหย้าเรือนและภมิลำเนาหนีเข้ามา
 ไปเป็นหลายตำบล แผ่นดินกรุงธนบุรีได้รับความเดือดร้อนทั่วทั้งเมือง พระเจ้า
 แผ่นดินเสียสติอารมณ์ไปนั้นก็ระหอยจะเป็นวิบัติเหตุ เพราะที่มีได้ควรเป็นเจ้า
 ของผู้ได้ครอบครองปฏิบัติบูชาพระพุทธรัตนปฏิมากรพระองค์นี้ บารมีเจ้าตาก
 ดินทรงกำลังศิริของพระพุทธรัตนปฏิมากรมิได้ จึงเมธิญให้คลังไค้เสียพระ
 สติสัญญาผิดวิปลาสไปตั้งนี้ เมื่อแผ่นดินเป็นทรยุคจนถึงขุนนางหัวเมืองยก
 ไพร่พลเข้าล้อมกรุงธนบุรีไว้ แล้วจับพระเจ้าแผ่นดินให้ออกเสียนอกอำนาจ
 ในจุลศักราช ๑๑๔๓ ปีฉลูตรีศกปลายปี จึงบอกหนังสือออกไปเชิญเสด็จ
 ให้สมเด็จพระมหาจักรีศรีศีกกลับเข้ามาเมืองธนบุรี เชิญเสด็จให้ทรงชำระ
 เสดียนศัตรูแผ่นดินรามคาบเป็นปรกติแล้ว มุขมนตรีปรึกษาพร้อมกันจึงวอน
 อัญเชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้ามหาจักรีศรีศีกขึ้นเสวยศิริราชสมบัติ ชีพอ-
 พราหมณ์ตั้งพระราชพิธีปราบดาภิเษกเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 มหาจักรีศรีศีกทรงพระราชดำริว่า พระพุทธรัตนปฏิมากรพระองค์นี้เป็นแก้ว
 อย่างดีวิเศษ ไม่สมควรที่จะประดิษฐานอยู่ที่เมืองธนบุรี ซึ่งเป็นเมืองน้อย
 เพราะเมืองธนบุรีนั้นชนแก่กรุงเทพฯวาราวดีศรีอยุธยามหานคร จึงทรงพระ-
 ราชดำริว่าฝั่งปากตะวันออกเมืองธนบุรี เป็นที่ชัยภูมิมงคลอันประเสริฐ
 สมควรที่จะตั้งเป็นพระนครอันใหญ่ได้ จึงให้สถาปนาเป็นพระบรมมหาราชวัง

ตรงฝั่งปลายแหลมในค้ำแม่ธานี และก่อกำแพงล้อมประตูหอระอบพระนคร
 เสร็จแล้ว จึงทรงสถาปนาสร้างพระอุโบสถในพระบรมมหาราชวังอันนี้ ประดับ
 งามวิจิตรยิ่งนัก แล้วทำระเบียบรอบบริเวณจังหวัดพระอาราม ลุคักราช ๑๑๔๖
 ปีมะโรงฉก ๓๒ ๓๒ คำจึงให้เชิญพระพุทธรัตนปฏิมากร จากโรง
 พระแก้วในวังเก่าพระนครอนุบุรีฟากตะวันตกลงเรือพระที่นั่งถึง พริ้มด้วย
 เรือขบวนแห่ข้ามฟากมาเข้าพระบรมมหาราชวัง อัญเชิญประดิษฐานในพระ
 อุโบสถพระอารามใหม่ ครั้นการพระอารามเสร็จบริบูรณ์แล้ว จึงพระราชทาน
 พระนามว่าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ไว้เป็นที่ประชุมข้าทูลละอองธุลีพระบาท
 ถือนำพระพิพัฒน์สัตยาธิษฐาน ทำมงคลการพระราชพิธีปีละสองครั้งคือ
 เดือน ๕ ขึ้นสามค่ำครึ่งหนึ่ง เดือน ๑๐ แรม ๑๓ ค่ำ ครึ่งหนึ่ง ทุกปีมีได้ขาด
 แล้วจึงประชุมพระราชาคณะและนักปราชญ์ราชบัณฑิต ชีพอพรหมณ์ตั้ง
 พระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมนเทียร และสมโภชพระอารามกับทั้ง
 พระนครถว้นคำรบตามวันเป็นกำหนด จึงพระราชทานนามพระนครใหม่ให้ตั้ง
 กับพระนามพระพุทธรัตนปฏิมากรว่า กรุงเทพมหานครนครอมรรัตนโกสินทร์-
 มหินทรายุทธยาบรมราชธานี เพราะเป็นที่เก็บรักษาพระมหามณีนรัตนปฏิมากร
 พระองค์นี้ไว้เป็น เครื่องลี้สำหรับพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ทั้งสองพระองค์ผู้สร้างพระนครนี้ ก็ตั้งแต่กรุงอมรรัตนโกสินทร์นี้มา พระราช-
 วงศ์นางวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน และสมณพราหมณ์
 ประชาราษฎร ก็อยู่เย็นเป็นสุขทั่วไป ในสยามประเทศทั้งปวง ลุคักราช-
 ๑๑๔๗ ปีมะเส็ง สัปตศก ฝ่ายข้างประเทศพม่านั้น เจ้ากรุงอังวะทราบ
 พระนครศรีอยุธยาแลดแผ่นดินใหม่เห็นว่าได้ช่องเพื่อจะทำสงคราม จึงเกณฑ์
 กองทัพจะมาตีพระนครศรีอยุธยา และกองทัพพม่ายกมาครั้งนั้นมากกว่าทุกครั้ง
 ก่อน ๆ กรมพระราชวังบวรเสด็จทางทะเลออกไปปราบทัพพม่าก็แตกหนีไป
 ลุคักราช ๑๑๔๘ ปีมะเมียอัฐศก พม่ายกมาอีกครึ่งหนึ่งพลห้าหมื่นตั้งค่าย

หลวงดำบลแม่กษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เมื่อได้
ทรงทราบ ก็ให้เกณฑ์กองทัพเป็นพลฉกรรจ์หกหมื่น เสด็จยกทัพโยธาทัพ
ออกไปปราบอิรวดีสงคราม ครั้นกองทัพพม่าแตกพ่ายแพ้พระเตชานุภาพ
ฤทธาภินิหารแล้วก็เสด็จกลับเข้าพระนคร อนึ่ง ข้าศึกทั้งปวงยกมาเป็นหลาย
ครั้งก็มีอาชญาเข้ามาถึงชานพระนครได้ ลุคักราช ๑๑๗๗ ปี และเมื่อครั้ง
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น พม่าที่เป็นข้าศึกจับได้จำไว้
ณ กุ๊ก คิดขบถต่อแผ่นดินก็มีอาชญาได้ เสด็จให้พ่ายแพ้พระบารมี ลุคักราช-
๑๑๘๘ ปี เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น อนุเจ้าเมือง
เวียงจันทน์คิดเป็นขบถ ก็มีอาชญาต้านทานต่อสุบญบารมีได้ ก็พ่ายแพ้ถึงแก่
พินาศ ลุคักราช ๑๒๑๑ ปี พวกจีนที่อาศัยอยู่ในพระราชอาณาเขตคิดขบถทำ
ตัวเหี้ยแจงเมืองนครไชยศรีและเมืองฉะเชิงเทรา ก็เสด็จพ่ายแพ้ แต่พระเตชา-
นุภาพมีอาชญาประทุษร้ายได้ มีผู้ประทุษร้ายต่อแผ่นดินครั้งไรก็มีโทษสำเร็จ
เสด็จจับตัวได้ทุกครั้งมิได้ทำลุลกลามไปได้มากแต่สักครั้งหนึ่ง และมีเหตุการณ์สำ-
คัญซึ่งจะเป็นของอันตรายแก่บ้านเมืองขึ้นอย่างไร ก็เสด็จให้กลับเป็นดีเรียบ
ร้อยไปได้ก็และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในต้นพระบรมราชวงศ์ จนสืบมาก
ทรงพระเตชานุภาพปราบปัจจามิตร ในทิศตะวันตก ตะวันออกบ่งชี้ได้พ่ายเหนือ
ทั้งปวง แล้วก็ทรงทำนุบำรุงฝ่ายข้างพุทธจักรให้พระพุทธรูปศาสดารุ่งเรืองบริบูรณ์
และฝ่ายข้างพระราชอาณาจักรนั้น ก็ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงพระบรมวงศานุวงศ์
และข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน อาณาประชาราษฎร์ทั่วไปใน
พระราชอาณาเขต ทั้งปวงได้ร่มเย็น เพราะพระ บารมี มีพระราช ประเพณีคล้าย-
คลึงกัน ควร ที่คนทั้งปวงจะระลึกดำริคิดถึงพระเดช พระคุณด้วยความ กตัญญู
โดยพิเศษ ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระบรมมหาบัยกาธิราช ซึ่งมี
พระราชอุตสาหพิริยภาพทรมานพระองค์ ช่วยคิดราชการฝ่าทนอาวุธข้าศึก เพื่อ
จะทำนุบำรุงพระพุทธรูปศาสนา และอาณาประชาราษฎร์แต่พระชนมายุ ๓๒ ยัง

เป็นมัจฉิมวัยมาจนพระชนมพรรษา ๔๗ ล่วงเข้าปัจฉิมวัย จึงได้สำเร็จปราบดาภิเษกถวัลย์ราชสมบัติ ทรงสถาปนากรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์มหินทรายุธยาบรมราชธานี^{๕๗} แลพระราชอาณาเขตฝ่ายเหนือตลอดถึงเมืองเชียงใหม่ เมืองหลวงพระบาง ฝ่ายตะวันออกถึงเขตแดนเมืองเขมรจนกระทั่งเขตแดนเมืองญวน ฝ่ายตะวันตกต่อเขตแดนกับเมืองมอญ ฝ่ายใต้^{๕๘}เขตแดนเมืองไทรซึ่งเป็นมลายูประเทศ การตั้งโคและของสิ่งโค ซึ่งเป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาและพระนครก็ได้ทรงสะสมสร้างขึ้น สำหรับพระพุทธศาสนาและสำหรับพระนคร และทรงสถาปนาพระราชมณเฑียร^{๕๙} ขอสถาบันใหญ่ให้นานาสาตราวุธได้จะได้อีกกันอิริราชไพบีมีพระเดชพระคุณแก่พระบรมวงศานุวงศ์และเสนาพฤตามาตย์ราชบริพารอาณาประชาราษฎร์เป็นอันมากถึงเพียงนี้ เมื่อจะเสด็จสู่สวรรคาลัย จึงทรงมอบสิริราชสมบัติไว้ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ด้วยเป็นพระราชโอรสร่วมพระราชหฤทัยช่วยทำนุบำรุงแผ่นดินมา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็ได้ทรงทำนุบำรุงชุบเลี้ยงพระราชวงศานุวงศ์ และบุตรหลานท่านเสนาบดีที่ไดโดยเสด็จช่วยงานพระราชสงครามในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโดยคุณานุรูป มีตระกูลเจ้าพระยามหาเสนาและเจ้าพระยาวัดนาพิพิธเป็นต้น ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระประชวรเป็นปัจฉิมกาลจะเสด็จสวรรคตนั้น ประชวรได้สามเวลาก็เสด็จสวรรคต หาหันได้ทรงดำเนินพระราชโองการ โปรดพระราชทานมอบมไหสวริยสมบัติแก่พระราชวงศานุวงศ์พระองค์ใดไม่ ท่านเสนาบดีทั้งหลายปรึกษาร่วมกันเห็นว่า ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระราชโอรสทรงพระเจริญยิ่งกว่าพระราชโอรสทั้งปวง ทรงพระสติปัญญาเมตตากรุณาแก่พระราชวงศานุวงศ์ และเสนาพฤตามาตย์ราชบุโรหิตาจารย์สมณพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์เป็นอันมาก จึงอัญเชิญเสด็จขึ้นเสวยสิริราชสมบัติราชาภิเษกสืบพระวงศ์ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงระลึกถึงพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช และพระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถเป็นอันมาก

ก็ทรงทำนุบำรุงพระราชวงศานุวงศ์ และวงศ์ท่านเสนาบดีที่เป็นข้าหลวงเดิมมา
 ให้ใหญ่ยิ่งขึ้นไป แล้วให้ช่างหล่อพระพุทธรูปด้วยทองสัมฤทธิ์สองพระองค์ สูง
 หกศอกข้างไม้เท่ากันทั้งสองพระองค์ แล้วหุ้มทองคำทั้งพระองค์ทรงเครื่องต้น
 อย่างจักรพรรดิราช ล้วนลงยาราชาวดีประดับด้วยเนาวรัตน์อันมีราคาเป็น
 อันมาก คิดแต่ทองคำเนื้อแปดเศษสองหุ้มพระองค์และเครื่องประดับ เป็นน้ำ
 หนักทองคำองค์ละหกสิบสามชั่งสี่ตำลึงเศษ แล้วจารึกพระนามลงไว้ในที่ฐาน
 พระว่าพระพุทธรูปยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมอัยกา
 ธิราชจักรพรรดินาถบพิตรองค์หนึ่ง ประดิษฐานไว้ทิศเหนือ อีกพระองค์หนึ่ง
 จารึกพระนามไว้ในที่ฐานพระว่า พระพุทธรูปเลิศล้ำนภลัย ทรงพระราชอุทิศ
 ถวายสมเด็จพระบรมชนกนาถบรมมหาราชบพิตร ประดิษฐานไว้ทิศใต้ในพระ-
 อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้วพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และ
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พร้อมพระราชหฤทัยกัน ทรงอัญเชิญ
 พระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งได้มาแต่ลังกาทวีป มารวมไว้ในพระโกศทองคำ
 ประดับเพชรบรรจุไว้ในพระพุทธรูปทั้งสองพระองค์ ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จสวรรคตนั้น ทรงพระประชวรพระโรคเรื้อรังอยู่
 ถึงห้าเดือน ก็ควรจะทรงมอบสิริราชสมบัติ โปรดพระราชทานแด่พระราชวงศา-
 นวงศ์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง แต่ทรงพระราชดำริเห็นว่าสิริราชสมบัติอัน
 แต่เดิมท่านเสนาบดีได้เชิญเสด็จขึ้นครอบครองมไหศวรรยาธิบดี ถวัลยราช
 สมบัติราชาภิเษกจึงโปรดเกล้าฯ ให้หาท่านเสนาบดีเข้าไปสั่งว่า ถ้าเสด็จ
 สวรรคตแล้ว ท่านเสนาบดีเห็นว่าพระราชวงศานุวงศ์พระองค์ใดจะเป็นที่พึงร่วม
 เย็นแก่พระราชวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวงได้ ก็ให้
 มอบสิริรัตนราชไมศวรรยสมบัติแต่ท่านพระองค์นั้นเถิด ครั้นพระบาทสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว ท่านเสนาบดีทั้งปวงปรึกษาร่วมกันเห็น
 ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นพระบรมอัครราชโอรสอันประเสริฐ

ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และเป็นที่นับถืออันยิ่งใหญ่ของ
คนทั้งปวงโดยมาก จึงพากันไปกราบถวายบังคมอัญเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษกเสร็จแล้ว ก็
โปรดพระราชทานยศศักดิ์แก่พระบรมราชวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลี
พระบาทผู้ใหญ่น้อยเป็นอันมากโดยลำดับฐานานุกศักดิ์ พระราชทานเครื่องยศ
และเครื่องอุปโภคบริโภคตามสมควร

๑) แต่ก่อน ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน เคยเสด็จออก ณ
พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ให้พระบรมราชวงศานุวงศ์ข้าราชการผู้ใหญ่น้อย
เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สดุดา พระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า พระพุทธรูปทั้งสองพระองค์ที่
ทรงพระนามพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลก พระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นพระใน
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาขึ้นไว้ฉลองพระเดชพระ
คุณในพระบาทสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช และพระบาทสมเด็จพระบรม
ชนกนาถทั้งสองพระองค์ ประดิษฐานเป็นประธานในพระอุโบสถวัดพระศรี
รัตนศาสดาราม เหมือนพระเชษฐบิดรซึ่งเป็นฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าราม
ธิบดีอันเป็นปฐมบรมราชาธิราช ในกรุงเทพมหานครศรีอยุธยามหานคร พระ
บาทสมเด็จพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลก ก็เป็นปฐมบรมราชาธิราช ในกรุงเทพมหานคร
นครศรีอยุธยา และในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเล่าเมื่อพระบาท
สมเด็จพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จมาปราบดาภิเษกนั้น ก็ได้เสด็จพระราช
ดำเนินตามเสด็จมาพร้อมกันแต่เดิมพระองค์เดียว ไม่มีเจ้านายพระองค์อื่น
เหมือนเลย ควรจะมีพระเกียรติยศอยู่พร้อมกับพระบาทสมเด็จพระพุทธรูปอดฟ้า
จุฬาโลกด้วยกัน เพราะเหตุที่ทรงเคารพแต่พระพุทธปฏิมากรที่ทรงพระราชอุทิศ
แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์นั้นดังนี้ จึงทรงพระราชอุทิศ

เสด็จพระราชดำเนินออกมาให้พระบรมราชวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในถวายบังคมรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาพร้อมกัน การที่ทรงพระราชดำริตั้งนั้น พระบรมราชวงศานุวงศ์และท่านเสนาบดี ซึ่งเป็นประธานในราชการแผ่นดิน ก็อำนวยความสะดวกโดยความเห็นชอบ แล้วได้ประพฤติเป็นมหามงคลกรรมธรรมเนียมยั่งยืนมา (๑) ตลอดเวลารัชกาลที่ ๔ และเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรเสด็จอยู่ในที่มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้หาท่านเสนาบดีเข้าไปเฝ้าในที่ มีพระบรมราชโองการดำรัสมอบราชการแผ่นดินให้ท่านตามแต่จะคิดจัดสรรพระบรมราชวงศานุวงศ์ พระองค์ใดจะควรเป็นที่พึ่งร่วมเย็นเป็นสุขแก่พระราชวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่น้อยสมณพราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงได้ ก็ให้มอบถวายสิทธิรัตนราชัยสวริยาธิปัตติแต่ท่านพระองค์นั้น เชิญเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติครอบครองทำนุบำรุงพระราชอาณาจักรสืบลำดับตระกูลโดยโบราณราชประเพณีสืบไป ครั้นล่วงมาได้ ๓ วันพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบรมวงศานุวงศ์ท่านเสนาบดีและข้าราชการผู้ใหญ่น้อยจึงปรึกษาร่วมยอมถวายสิทธิรัตนราชัยสวริยาธิปัตติ แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระบรมราชโอรสอันประเสริฐของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติครอบครองทำนุบำรุงสกลราชอาณาจักรสืบต่อไป จึงทรงพระราชดำริว่า ซึ่งในสมเด็จพระบรมชนกนาถพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำรินั้นเป็นการชอบยิ่งนัก จึงได้เสด็จพระราชดำเนินออก ณ วัดพระศรีรัตนศาสดารามในวันถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเหมือนแต่ก่อนสืบมามิได้ขาด ทรงทำนุบำรุงพระบรมราชวงศานุวงศ์ กับทั้งท่านเสนาบดีและข้าทูล

(ความในระหว่างเลข ๑ ถึงเลข ๒ นั้นเดิมขึ้นในรัชกาลที่ ๔)

ละของอุลัพระบาท ที่มีความสวามิภักดิ์ซื่อสัตย์สุจริตให้เลื่อนยศลาศักดิ์ โดยสมควรแก่ความชอบทุกตำแหน่ง แล้วทรงสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นเครื่องประดับ สำหรับให้ปรากฏความชอบและปรากฏลำดับวงศ์ตระกูล พระราชทานแต่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการโดยมาก แล้วได้ทรงทำนุบำรุงพระนครที่ชำรุดหักพังตั้งซ่อมแซมและสร้างใหม่และขุดคลองให้น้ำไหลให้เป็นประโยชน์แก่ไร่นาขึ้น แล้วทรงพระราชศรัทธาสถาปนาพระอารามขึ้นใหม่ และพระอารามเก่าชำรุดซ่อมแซมบ้าง เพิ่มเติมบ้าง ทรงทำนุบำรุงพระราชอาณาเขต ประยัตนส่งผู้ปฏิบัติชอบ บริบูรณ์ด้วยคุณธรรม ให้เลื่อนยศศักดิ์โดยสมควร ส่วนวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งสมเด็จพระบรมไปยกภาษีราชทรงสร้างขึ้นชำรุดทรุดโทรมไป และที่สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงสถาปนาขึ้นไว้ ยังมีได้สำเร็จลงนั้นก็ไปโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ และพระเจ้าน้องยาเธอเป็นนายดำเนินการโดยแข็งแรง จำหน่ายพระราชทรัพย์เป็นค่าจ้างทำการเป็นอันมากการที่ปฏิสังขรณ์ของเก่าและที่ทรงสถาปนาเพิ่มเติมขึ้นใหม่ ก็แล้วสำเร็จบริบูรณ์ได้ในระหว่าง ๒ ปี กับ ๔ เดือน แล้วมีมหกรรมฉลองเป็นการใหญ่พร้อมกับการสมโภชพระนคร ในการบวรจวบรอบร้อยปีตั้งแต่ได้สร้างกรุงและสถาปนาวัดพระศรีรัตนศาสดารามนี้ (๒) และได้ทรงดัดแปลงเพิ่มเติมพระราชกำหนดกฎหมายและธรรมเนียมบ้านเมือง สะสมเครื่องที่จะป้องกันพระนคร และสร้างสิ่งซึ่งจะเป็นประโยชน์ถาวรในราชการ และเกื้อกูลแก่การค้าขาย ทรงพระมหากรุณาทั่วไป ในสมณพราหมณประชากรราษฎร ระวังระดับทุกข์เดือดร้อนให้เป็นสุขทุกทั่วหน้า ทรงพระราชดำริในราชการทั้งปวงรอบคอบ ทัวพระราชอาณาเขตตามจารีตขัตติยราชจริยานุวัตตำรงพิภพโดยยุติธรรม บำรุงรักษาทางพระราชไมตรีทุกประเทศ มิให้เสื่อมทรามทุกประการ ด้วย

(ความในระหว่างตั้งแต่เลข ๒ ไปจนถึงเลข ๓ เข้าความพระราชพิธีรัชกาลที่ ๔ ต่อไป)

ทรงเคารพแต่ปฐุมบรมราชตระกูลโดยลำดับมา เพื่อพระราชประสงค์ให้มีความ
เจริญในบรมราชตระกูลและตระกูลข้าราชการสืบไป การตั้งได้อันจะเป็นคุณ
เป็นประโยชน์แก่พระนคร ก็ทรงพระอนุสรณ์อุตสาหะ จัดการตามควรแก่การ
ซึ่งจะเป็นไปได้ (๓) และได้ทรงตั้งพระราชประเพณี ให้มีรัชทายาทสำหรับ
สืบพระบรมราชสันตติวงศ์ ทรงประดิษฐานพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า
อยู่หัวอันเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชไว้ในที่มกุฎราชกุมาร ครั้นเสด็จ
สวรรคต พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ
สืบพระราชสันตติวงศ์ โดยความเรียบร้อยยิ่งกว่ากาลก่อนมาทรงตั้งพระราช
หฤทัยจะทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและพระราชอาณาจักร ตามที่สมเด็จพระ
บรมชนกนาถได้ทรงประพฤติมา มิให้เกิดอันคลาด (๔) สมควรที่พระบรม-
ราชวงศานวงศ์และท่านเสนาบดีมนตรีมุขมาตยาผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายหน้าฝ่ายในทั้ง
ปวง มีความนับถือโดยเป็นราชธรรมดำรงยืนยงไปสิ้นกาลนาน แล้วตั้งใจ
สมานสมัครสโมสรวช่วยกันทำนุบำรุงราชกิจการพระนคร ให้ถาวรวัฒนาตาม
ตำแหน่งของตน ๆ โดยความกตัญญูต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งได้
มีพระเดชพระคุณสืบ ๆ มา ช่วยตรวจตราทำนุบำรุงป้องกันรักษาพระนคร
ขอบขันฑเสมาอาณาประชาราษฎร์ ให้ถาวรไปด้วยความสุข จะได้เป็นสวัสดิ
มงคลแก่ตน จำเริญผลประโยชน์สืบตระกูลวงศ์ต่อ ๆ ไปภายหน้า

๐ ความที่ประกาศมา ขอเทพยดาผู้ใหญ่ผู้น้อยที่มีทิพยานุภาพต่าง ๆ
ดังได้ออกนามไว้ข้างต้น จงสดับฟังแล้วรำพึงด้วยเมตตากรุณาแก่มนุษย์ชน
ชาวสยามนี้ แล้วจงอุตสาหะทำนุบำรุงแผ่นดินกรุงสยามให้ดำรงอยู่ด้วยดีในพระ
บารมีบรมเดชานุภาพของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยสุขสวัสดิ
และให้พระบรมวงศานวงศ์ เสนาบดีมนตรีอำมาตย์ข้าราชการกรมทหาร

(ความในระหว่างตั้งแต่เลข ๓ ไปจนถึงเลข ๔ นั้นเดิมขึ้นในรัชกาลที่ ๖)

(ความตั้งแต่เลข ๔ ไปจนจบ เป็นพระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ ๔)

พลเรือนฝ่ายหน้าฝ่ายใน บรรดาที่อยู่ใกล้บรรดาที่อยู่ไกลทั้งปวงมีความสโมสร
 ตามคดียินดีข้อตรง คงเคารพนับถือพระเดชพระคุณพระบารมีพระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยสุจริตตั้งคำปฏิญาณ ในการรับน้ำพระพิพัฒน์สัตยา
 นั้นทุกประการ และสมัครสมานพร้อมกันทำราชการด้วยเห็นแก่พระบรมพุท
 ศาสนาและการยุติธรรมรักษาแผ่นดินโดยสุจริตมากกว่าเห็นประโยชน์ตน และ
 ขอให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับท่านทั้งปวงบรรดาที่มีความ
 ซื่อสัตย์สุจริตดีทุกคน ดำรงอยู่ในปฏิญาณในน้ำพระพิพัฒน์สัตยานั้น และ
 โปรดฟ้าซ้ำแผ่นดินสมณพราหมณาจารย์ ทั้งปวงในแผ่นดิน กรุงสยาม อยู่เย็น เป็น
 สุข ปราศจากโรคพาธอุบ้ทวันตราย และขอให้วิฆเนศวรเทพสถิตตามฤ
 กาลให้อัญญาหารผลาหารในพระราชอาณาเขตนี้บริบูรณ์ดีทุกปีไป ข้าศึกศัตรู
 ในประเทศนอกประเทศ ซึ่งจะคิดร้ายเป็นอุบายประการใด ๆ ขอจงอย่าได้ช่อง
 โอกาสทำให้วิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ให้วิบัติหนักกลับเป็นคุณแก่กรุงพระมหา
 นครไป ขอให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีชัยชนะแก่อริราชศัตรู
 และขอให้พระเกียรติยศเชิดชูในพระราชประเพณีวงศ์ ที่สืบลงมาแต่พระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองแผ่นดินในต้นพระบรมราชวงศ์ดำรงคงดี อยู่เสมอไป
 อย่าให้เสื่อมทรามจากการทิ้งามที่ตีไปได้ และจงเกี่ยวกันการสรรพพิปลาด
 พิปริตทุกประการ ในพระบรมราชประเพณีวงศ์นี้จงเป็นอนัญญาสาธารณ
 สถาวรทวิทุกเมื่อ เทอญ.

ดุขฎฐีสั่งเวย

ฉันทักล่อมพระแก้วมรกต

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ชั้น ๒ กรมพระยาเดชาดิศร ฯ ทรงนิพนธ์ ๓ ลา

ลา ๔ ขุนสารประเสริฐ (นุช) แต่ง

- ๑๖ ขอลววยอภิวัตน์ธานีย์ พิมพ์พุทธรุจี
วจิตด้วยรัตนมงคด
- ๑๗ ถือกแก้วอมรโกฏิต้ากค นิลพวรรณพิมล
มณีนันคชพรายฉาย
- ๑๘ แทงทีบทั่วพระวรกาย บมีรอยระคาย
สนิทเป็นเนือเดียวดี
- ๑๙ คีอองค้อติเทพยคีลบี วังตฤษฎ์มณี
ประณีตจำหลกอลงการ
- ๒๐ เป็นพระพุทธรภาพไพริตมาร สุนทรศุภฐาน
สมาธิบาทบัลลังก์
- ๒๑ ทรงเครื่องพวรรณรายสายสัง วาลวชิรทัง
ทับทรวงประพาพไพฑูรย์
- ๒๒ พระนพเนืองในเกยूर กรรเจียกจำรูญ
ธำมรงค์มกุฏสุรกาญจน์
- ๒๓ ควรชมเชิญประดิษฐาน บุษบกพิมาน
บรรจงประเจิดเจิดฉฉัน
- ๒๔ ชันครุฑยุตนาคน้านัน ดิงทเหยียบหยัดยัน
๒๕ ทงเทพนมเนืองเนา

- ๑) อ้าไฟแผ่นมาศสวมเสา กาบกิ่งพริ้งเพรา
 หนักจำหลักลายผจง
- ๑) ทวยธรรมเนียมภาพทุกขงค์ แบบบัญญัติขง
 กระจังกระจกแจ่มใส
- ๑) ขวลิขดาลายของทองอุไร ยอดแก้วเจียรระโน
 ประดิษฐ์ตำรงทรงมัน
- ๑) ดาวทวิพยสักการะครุภัณฑ์ เรียงเรียดสุวรรณ-
 ฉัตรดั่งรุกขราช
- ๑) ร่ายฉนวนระย้าแก้วก่องศรี อากาศมณี
 ประทีปอะเคือโคมราย
- ๑) รุ่งคำคณเทพทุกพาย นักยศหญิงชาย
 มาโนชญ์จำนงบูชา
- ๑) สถิตสถานาวาสศาสดา ศรีรัตนมหา
 วิหารทวิรังสรรค์
- ๑) พระคุณคุ้มหล้าสามัญ นครเขตขันธ์
 เกษมสำราญบ้านเมือง
- ๑) นิราพาธปราศของเชิญเคือง จำรูญรุ่งเรือง
 ทังแผ่นไผทไพลุลย์
- ๑) พระมาถกลกอกเกอกลุ ทอนทุกชาดูร
 กำเตาบวรเทามีทา
- ๑) แล้วทรงบริรักษ์รักษา สมเด็จจกษัตรา
 ธิราชทุกปีนปลพี
- ๑) คีอสังค์อัยกาธิบตี ยอดฟ้าจุพาตรี
 โลกเชษฐาชัย

- ๑ อีกรงค์พระเจ้ากรุงไกร เลิศหล้านภาลัย
พิลึกแก้วกัญชรหลาย
- ๑ แล้วยอมภพผู้เพริศพราย สืบวงศ์นารายณ์
พระนามพระนังเกล้าประชา
- ๑ พระบาทปรเมนทรมหา สมมติเทวา
นุรักษ์ดำรงธรณี
- ๑ เสร็จทรงสืบถวัลยศุขศรี สมบัติภูมิ
ยิ่งเพ็ญยิ่งเพียบแผ่นภู่
- ๑ เคยเล็กเค็กเส้อมศัตรู เพื่อกุณพระชู
ผดุงพระเดชอดิศวร
- ๑ สบสิ่งสดุดีโดยควรว เรียงเรียบประมวด
พระคุณในปีนปฎิมา
- ๑ เสร็จแสดงดาวสังวณนา ยอยศศาสดา
อุตมรัตนมณี
- ๑ สวมชัชฌ์บังคมยุคลบาท บพิตรภูบตีดี
ลกหล้าจุฑาธรณิศรี
- ๑ บำรุงบุรีรวมอยุธยา ยยอศตยามินทร์
จักรพรรดิพงศวรินทร์ ทรเทพวังผจง
- ๑ มาเป็นสมเด็จบรมจอม ภพนาถในรามวงศ์
เถลิงอาสน์พระอุณหิศอำรง รุจิฉัตรกษัตริย์
- ๑ มุดมองมไหศุริยยศ บริพารผู้ภักดี
โจษจันจำทูลรบภูดี วรบาทบัวทอง
- ๑ ทรงศักดิ์สงวนพิภพเพียง จตุพักตร์มาปกครอง
บำนาญประทานอนกีกอง ประกอบเกอแลเหลือตรา

◎ พระฤทัยอเทียมชดกระแสน้ำ	ดินอุซึ่งมัทมา
แพ้วพร้องพระคุณคือกรรณา	นิกรทัวไผทไทย
◎ จอมปราชญ์ประเสริฐพระปฏิภาณ	กลคือจาวลงแผ่นไศล
ทรงทราบส่ว่างปฏิภาไตร	พิชธรรมยรรยง
◎ ขาทรในธรรมทศพิช-	คดีดำรงตรง
บรรจจากจำแนกจตุรสง	คหวัดฤทานท่า
◎ เขิงโหรอเห็นกลตังทิพ	นัยนยลนแม่น้ำ
เพทางคศาสตร์คิดปดัม	ฤทธิแจ่งจำเวญเวียน
◎ กลกลอนแลกาพย์ครโลง	พฤติฉันทเพียบเพียร
ปรีชาฉบับบวระเบี่ยน	ระบิลถ้อยบัณฑูรความ
◎ ไสยศาสตร์แลตั้งศกฤตมา	คธพากย์พยายาม
กัมพูชแลอัญพจนคาม	ภิตรราบกษัยสรพ์
◎ การข้างตำรับพระพิฆเนศวร์	ชำนาญบาทพระดิทธิกรรม
ตราตรัสในอัสตรพพร	คสามารถมาณชัย
◎ ทรงแผลงพระแสงอุสุศร	วูธแนในที่ไกล
คือศรสุลีสร์ประลัย	ภพแผลงด้วยแรงรุม
◎ เจ็ดจอมจุฬาสถิตใน	ที่นั่งเดินด้วยกลอุม
นาเวศยามรศม	พลชาสน์อลังการ
◎ เรื่องรงค์เรื่องมัททิธิเรื่อง	รณกลผจญผลาญ
พระเดชตั้งองค์ทริราญ	อริไต้ยนสยบสยอน
◎ โอภาสพระญาณวิยทิวา	กรแสงศศิธร
ฮาจทราบประทุษชนงอน	แลงำเงื่อนยุบลบั้ง
◎ ไครใดดำรงพิริยภัก	ดิพิสุทธิสัจจ
พลันแจ่งประจักษ์ชกักรัง	สฤษฎ์ไต้องระบือนาม

- ๑ บังควรปกครองพระคุณใต้
เป็นที่ระลึกวิไลงาม
- ๑ พันพรรษขอพระชนมชีพ
ทรงศักดิ์เกษมสุขสบาย
- ๑ รวมเรียบพระยศบรมจอม
มาโนชญ์ในวันวิวัฒนมง-
- ๑๑ อธิษฐานพระบรมวงศ์
รับราชการ
- ๑ ขอบกิจสนิทนาถ
ซาเพียรภักดีดี
- ๑ จำงในราชกิจ
ดีชั่วทั่วแผ่นดิน
- ๑ เสนาจุฑามุข-
บุโรहितวินิจฉัย
- ๑ พราหมณ์พฤตมิพรมชาติ
ธาลักษณ์พนักงาน
- ๑ มหาดเล็กบำเรอบาท
อุดมดีทั้งมีมา
- ๑ กรมกลาโหมหาญ
แปดเหล่าเคยโรมรัน
- ๑ กรมพระตำรวจราช
พร้อมพระจมีนมี
- ๑ พลพ้นอกถันกล้า
โดยเสด็จจุฑาธาร
- ศิระไว้ทุกคืนยาม
กมลพริ้งพระพรถวาย
- พระวรวรรณพรรณราย
ตฤษฎ์ฤทธิแรงรงค์
- จุลจักรพรรดิพงศ์
คตสัตย์แสดงดาว
- อนวงศมากมาน
สุขเดพสวัสดิ
- สนองบาทธุลีปรี
กมลมันกัตัญญ
- สุจริตระไวดู
ก็บำราบบำรุงใจ
- อำมาตย์มหาดไทย
ยมหาโหราจารย์
- บัณฑิตปราชญ์ปรีชาชาญ
พระนิพนธ์เลขา
- เชอฉลาดด้วยปรีชา
รยาทย่อมประยูรพันธุ์
- รำบาญศึกถ้วนแข็งขัน
อรินรงค์ไฟรี
- พันสามารถในราว
ทั้งจำเอนในราชการ
- ถ้วนปรีชาชำนาญชาญ
อธิบดีนทร์ในรามวงศ์

๑ ทนายเลือกก็เหลือหาญ
มวยปล้ำกำยำยง	อาจทะยานเข้าโจมณรงค์
อริดาลสยบสยอน
๑ ช่างขวาร์ักษาพระองค์
เหล่าหนึ่งมีนามกร	บรมนาถศิรินทร
ปรากฏกรมทหารใน
๑ ล้วนผู้กำแหงหาญ
ว่องต้องฤทัยไท	ชำนาญการณรงค์ไว
อิราชจอมอเวศตรี
๑ โยธาบรรดาตมิง
กรมท่าเจ้าภาชี	อำมาตย์พงศ์รามัญมี
แถมะห่งนมมนตรีทรู
๑ อาสาจามชำนาญการ
ฝรั่งแม่นปืนอย่างครุ	ทะเลล้นนมลาญ
ยุโรปหัดทหารหาญ
๑ ข้าใต้ธูดีบาท
พร้อมพรักพนักงาน	บรมนาถเพชรญาณ
ตำแหน่งน้อยและใหญ่ยง
๑ จิตตั้งกตัญญู
สนองบาทสมเด็จพระองค์	กตเวทีใจ
อิศวราชเรืองญาณ
๑ พร้อมกันจะเสพลัตย์
ในอุโบสถาคาร	น้ำพระพัฒน์มิ่งคลดาว
พุทธรัตนปฏิมา
๑ กอบด้วยพระตรัยรัตน์
กฏคุณอดุลยา	ศุภสวัสดิอันปรา
ดิเรกในมงคลวาร
๑ หนึ่งข้าทูลละอองบาทมาลย์
พุทธาภิวัตน์ตรัย	พร้อมกันนมัสการ
นมนะรัตนวงษ์
๑ โดยจิตปราโมทย์ผ่องใส
จอมเจ้าพิภพกรุงศรี	ลัตย์ชื่อต่อใน
นมนะรัตนวงษ์
๑ พรั่งวันราชพิธี
มหิทธิฤทธิเร็วมา	เชิญเทพอันมี
ระดมพลกิจอภัย

- ๑ คือพระนารายณ์เทพมหา มหิทธีเวียงฤทธา
 นภาพปราบดัสกร
- ๑ สีมณีอักษกรคทาธร ธรณีสังขจร
 ด้วยอาสน์สุบรรณบินบน
- ๑ เขิญประสิทธิ์เวทวิชฌมนต์ ให้ฤทธิดำกล
 ในศรประลัยวาตธำรง
- ๑ พระบรมศวรเสด็จทรง โคเผือกผ่องผจง
 กระจวีตรีเพชรกำแหง
- ๑ ชำพิชนัญญูไรร้ายแรง นัยนเปด่งเป็นแดง
 อธิกพิลึกแลลาญ
- ๑ ถนิมนาคเนื่องเป็นสังวาล ผกแม่พังพาน
 เถกิงด้วยพิษคำรณ
- ๑ ขวยอศวรเวทพิพยมนต์ ประสิทธิ์เดชดล
 ศรอันนิวัตให้อาจหาญ
- ๑ อีกรพรหมธาดาเรื่องญาณ ไตรเพทชำนาญ
 สฤษฏ์โลกดินฟ้าสาคร
- ๑ เถลิงหลังขุนหงส์เหินจร เดินโดยอัมพร
 เขิญมาประชุมชุมนุม
- ๑ จงดาลทิพยเวทพรหมมนต์ ให้เรื่องพิชพล
 ในศรพรหมมาสตรีภานาม
- ๑ สามเทพเวียงฤทธิทั้งสาม สามโลกพิงขาม
 อธิกพิลึกภยาแดง
- ๑ สยามเทวาธิราชฤทธิแรง ศักดิ์สิทธิ์เข้มแข็ง
 รักษากรุงเทพมหานคร

- ๑ ถวัลยราชกรุงเทพมหานคร นครรัตนทศมา
- เกษมเกษตรประเทศไทย
- ๑ ทรงคุณบุญฤทธิ์ฤทธิไกร แจ่มแจ้งเงินบิฎกใน
- ราชศาสตร์ประเสริฐดำรง
- ๑ ขอบเทพผู้เรืองฤทธิ์จง บริรักษ์พระองค์
- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
- ๑ ไครประทุษด้วยกายวาจิจิตตอภุมิ
- ศวรรราชอาจให้อันตราย
- ๑ จะต้องกรรมกรรมทั้งหลาย หนึ่งโรคในกาย
- ทั้งเก้าสิบหกเหตุเห็น
- ๑ ให้ออกอากาศราลเป็น เปดวเพลิงดำเคิญ
- ตามวันเจ็ดวันบรรลัย
- ๑ กำเนิดมนุษย์เนื่องภพไป สิ่งซึ่งพึงใจ
- อันใดอย่าได้โดยจง
- ๑ จักรวมรสรักตั้งประสงค์ แคล้วคลาดจำนง
- บาราศที่รักแรมโรย
- ๑ รากเร้ามันบ้วยหวนโหย หวังถวัลคืนโดย
- ในแต่ดั่งเพลิงลามลน
- ๑ ตั้งเจียนยาฝืนคืนรน เสวยทุกข์ทวิจน
- กาลวิบัติชีวิตปลิตปลง
- ๑ ผู้ใดกตัญญูชื่อตรง ต่อได้บาทบงส์
- จอมเจ้าพิภพมหิศวรรย์
- ๑ ให้เลื่อนยศได้รางวัล เงินทองแพรวพรรณ
- นิวาสถานอาศัย

๐ แม้ตายได้สุขสุขใจ
ตื่นขึ้นในทิพยพิมาน

๐ ดุจนอนหลับไป

๐ เป็นเทพบุตรโฉมตระการ
พิจิตรด้วยรัตนามัย

๐ เสวยทิพยศฤงคาร

๐ แสนดาวอัปสรงามไสว
บำเรอบำรุงเรียงวัน

๐ ย้วยวนหฤทัย

๐ จุดิจากทิพยไฮศวรรย์
เกิดในมนุษย์ตระกูลวงศ์

๐ ด้วยบุญกรรมครัน

๐ เสพสุขสมบัติควรประสงค์
พอควรอย่าคิดเกินประมาณ

๐ สมยศตมพงษ์

๐ จักเจริญจรพรไพศาล
เป็นสุขสวัสดิ์สถาวร

๐ กอบด้วยศฤงคาร

๐ ควรผู้บำเพ็ญศัตย์สาธ
จอมจักรพรรดิเฉลิมวงศ์

๐ ในบาทมหิศร

๐ ยอดยศสยามินทร์ใหญ่ยง
พิภพสยามสำราญ

๐ เย็นเกล้าตำรง

๐ ศรีสิทธิผลิตเดชไพศาล
สมมติเทพกษัตริย์

๐ แต่เจ้าจอมปราณ

๐ เรื่องยศพระยศยิ่งทวี
เป็นสุขสำราญหฤทัย

๐ เสวยรมย์เปรมปรีดิ์

๐ ชัยชัยเดชะภาชัย
ตราบสันดินฟ้าสาคร

๐ พระยศอย่างกษัย

๐ เรียงเรียบฉันทรสเกลากลชน
เฉลิมพระยศบริบูรณ์

๐ ถวายบาทภุชร

